

# MUSTANKAM OILA SHAKLLANISHIDA MAHALLANING O‘RNI

*Айниқса, ёш оилани ҳаётнинг турли тўфонларидан асраш, унинг мустақкам оёққа туриб олиши учун елкадош бўлиш, бу борада зарур кўмак, маслаҳат кўрсатишда маҳалланинг роли ва аҳамиятини ҳеч нарса билан қийслаб бўлмайди.*

*Ислом КАРИМОВ*

Мамлакатимизда жорий йилнинг “Мустақкам оила йили” деб эълон қилиниши олдимизда турган вазифаларга янада долзарблик юклади. Юртбошимиз бошлаб берган ташаббус туфайли ёш оилалар билан ишлаш, намунали оилалар тажрибасини ўрганишни йўлга қўйдик.

Аслида оила мустақкамлиги маҳалла учун ҳам, жамият учун ҳам долзарб. Соғлом ва мустақкам оилалар кўп бўлса, жамият ривожига ҳам барқарор бўлади. Оилада бахтли инсонгина жамиятда фаол бўлади. Ишида ривож бўлади. Бизнинг олдимизда турган вазифа ҳам ёш оилаларга кўмак бериш, уларга турмушнинг паст-баланд йўлларида суянч бўлишдир. Биз шу мақсадда маҳалла фаоллари, маслаҳатчилари, намунали оилалар билан дастлабки ишларни бошлаб юбордик. Ёш келинларни, қизларни ўқув курсларига, ҳунар ўрганишга жалб қилдик. Келин бўладиган қизлар билан суҳбатлар ўтказиб, уларга маҳалламиз номидан хат ташкил қилдик. Унда табрик билан бирга турмушнинг паст-баландига сабрли бўлинг, маъносидоғи ўғитлар битилган. Узатиладиган ҳар бир қизга биз ўз совғамиз билан шу хатни ҳадя қиламиз. Тўй қиладиган хонадон эгалари билан учрашиб, камчиким, камхарж тўй қилиб, сарф-харажатларни қисқартириш, шулар эвазига фарзандларининг билим олиши, спорт билан шуғулланиши, ёш оиланинг ўзини тутиб олишига кўмак беришга ундаяпмиз. Маҳалламиздаги намунали оилаларни ёш оилаларга ўрнак қилиб, улардан амалий ёрдам олишга чақирдик. Чунки кўпни қўрган нуруний отахонлар, пиру бадавлат онахонларнинг суҳбатида бўлишнинг ўзиёқ ёшларга ибратдир. Шунингдек, маҳалламиз миқёсида бўладиган тадбирларда, байрам-сайилларда ёш оилаларнинг иштирокини оширишга эришдик.

Муҳтарам Юртбошимиз таъкидлаганларидек, “Мустақкам оила” деган ғоянинг ҳаётимиздаги амалий ифодасини кўришда, ҳеч шубҳасиз, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идораси сифатида ном қозонган маҳалла тизимининг ўрни ва таъсири беқиёсдир. Бунинг исботини бугун ҳар қадамда кўраётганимизни таъкидлаб ўтишни истардим.

Ҳақиқатан ҳам, бундай ноёб ижтимоий тузилма ҳозирги кунда “Маҳалла – халқ виждони” деган юксак таърифга ҳар тарафлама муносиб бўлиб бормокда”. Биз маҳалла фаоллари билдирилган бундай улкан ишонч ва зиммамизга юкланган масъулиятга оилалар мустақкамлигига эришиб, ўз амалий ҳаракатларимиз билан жавоб берамиз. Бу йўлдаги дастлабки ишларни бошлаб юбордик.

Кексаларимизда “Қушнинг ҳам уяси бузилмасин”, деган гап бор. Яхши ниятлар билан, кўпнинг дуосини олиб қурилаётган оилалар мустақкам бўлсин. Бу йўлда “Мустақкам оила йили” деб бошланган ташаббус бу йил ҳам, ундан кейин ҳам бизга дастуриламал бўлади.

*Хонзода АБДУЖАЛИЛОВА,  
Ҳамза туманидаги “Дўстлик” маҳалласи раиси*

Jurnal 1925- yildan chiqa boshlagan

**O'zbekiston Respublikasi  
Madaniyat va sport  
ishlari vazirligi****Tahririyat:**

Bosh muharrir:

**Azim SUYUN**

Bosh muharrir o'rinbosari:

**Jalolbek YO'LDOSHBEKOV**

mas'ul kotib:

**Komil JONTOYEV**

fotomuxbir:

**Mashrab NURINBOYEV**

sahifalash va dizayn:

**Azamat FAYZULLAYEV****Nigina QODIROVA**

navbatchi muharrir:

**Ahmad ERGASHEV****Jamoatchilik kengashi:****Akramjon ADIZOV**O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi  
huzuridagi "Ijod" fondi direktori**Yoqub AHMEDOV**O'zbek milliy akademik  
drama teatri direktori**Dilora Murodova**O'zbekiston Davlat  
konservatoriyasi rektori**Suvon Najbiddinov**

"Matbuot tarqatuvchi" AK Bosh direktori

**Abdulahob NURMATOV**

Andijon viloyati hokimligi mas'ul xodimi

**Baxtiyor Sayfullayev**O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va  
sport ishlari vazirining birinchi o'rinbosari**Azamat Haydarov**"O'zbeknavo" estrada birlashmasi  
Bosh direktori**Muqovada:**1-betda: Yosh chevar Nargiza  
Ahmedova

## Ushbu sonda:

Gulzoda MAHMUDJONOVA

*Alisher Navoiy dostonlarida Amir Temur  
obrazi*

Adiba NOSIROVA

*O'zimizga bog'liq*

Adbukarim ABDUJAMILOV

*Tog', o'rmon, suv inson uchun*

Nazokat AHMEDOVA

*Askiya – so'zamollik san'ati*

Sevara ALIJONOVA

*Axborot madaniyati*

Abdunabi ABDIYEV


*Biz o'ynagan o'yinlar*

Asad ASIL

*Bol qadri*

Bichimi 60x84, 1/8, Buyurtma №40. Adadi: 4357 nusxa. Hajmi 6 b.t.  
Bosmaxonaga 12.04.2012-yilda topshirildi. Bosishga 12.04.2012-yilda ruxsat etildi. Tahririyat  
manzili: Toshkent – 100000, Buyuk Turon ko'chasi, 41- uy. Tel: 233 25 66, 233 27 94.  
O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 0517- raqamli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.  
**Jurnal «Muharrir» nashriyoti matbaa bo'limida chop etiladi.**  
**Bo'lim manzili: 100060, Toshkent shahri, Elbek ko'chasi, 8- uy.**

E-mail: azimsuyunnur@mail.ru



*O bahor, o mening intiq kutganim,  
Men uchun eng go'zal qo'shiq'ingni ayt.  
Toniyl fasllarga tashlab ketganim,  
Bahorim, bog'imga bahor bo'lib qayt...*



*Туркий халқларнинг қадим илдизи, қадим байрами — Наврўзнинг келиб чиқиши, тарихи, бугуни, бизнинг ҳаётимиздаги аҳамияти ҳақида Филология фанлари номзоди Омонулла Мадаев билан гаплашдик.*

### Тарих

Миллатимиз меросидаги энг қадимги ёдгорликларидан бири Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” китобида халқ қўшиқларидан келтирилган шундай намуна бор:

Йигитлариг ишлату,  
Йиғач ямиш иргату,  
Кулон, кийик авлату,  
Базрам қилиб авналим.

Яқин минг йил аввал ёзиб олинган ва эҳтимол ундан бир неча аср аввал ота-боболаримиздан бири айтган бу қўшиқнинг марказий сўзларига эътибор қилсак, уларни тушуниш мумкин.

Хусусан, биринчи қаторда йигитларни ишлатиш, иккинчи қаторда ёғочларни иргитиб бирор иш қилиш, учинчисида кулон ва кийикни овлаш, якуний мисрада байрам қилиб овуниш — яйраш маъноси акс этган. Қўшиқдан келиб чиқадиган умумий мазмун меҳнат қилиш ва оғир меҳнатдан сўнг кўнгил чигилини ёзиб, яйраш кераклигини таъкидлашдан иборат. Агар кенгроқ фикр юритсак, қўшиқни тўқишдан назарда тутилган мақсад ҳар қандай мушкул вазифа бажарилгандан сўнг амалга оширилган меҳнат ғалабасини нишонлаб, кўнгилни қувонтириш лозим экани аён бўлади. Аслини олганда, инсон табиатидаги эҳтиёжлар силсиласида муайян пайтларда кўнгил очиш, ҳордик ёзиш, яқин атрофдаги юртдошлари билан хурсандчилик қилиш хоҳиши ҳам борлигини инобатга олиш керак.

Тарих фани мутахассислари инсоният ақлий фаолиятининг кенг шаклланишини ўнг минг йиллик муддат билан белгилашади. Оммавий халқ байрамлари эса энг қадимги аждодларимиз томонидан ўйлаб топилган буюк кашфиётлар қаторидан ўрин олган. Шулардан бири Наврўз байрамидир. Бу анъананинг пайдо бўлиш, ўтказилиш тартиблари, халқ ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти ҳақида Абу Райхон Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”, Абулқосим Фирдавсийнинг “Шоҳнома”, Умар Хайёмнинг “Наврўзнома” каби илмий-бадиий асарларида қимматли маълумотлар бор. Олимларнинг таъкидлашича, Наврўз байрамнинг нишонланиши 2500 минг йиллик тарихга эга.

Фирдавсий ёзган “Шоҳнома”да Шоҳжамшид юртдошларини маиший ҳаётда зарур бўлган асбобларни ясашга, яшаш учун бинолар қуришга, кийимлар тўқишга ўргатган кунни Наврўз байрами сифатида нишонлаган. Наврўзнинг форс тилида янги кун эканини юртдошларимиз билишади. Халқ орасида бу байрам “янги кун”, “тоза кун”, “қизил гул”, “лола”, “гулисурх” деб аталиб келингани ҳақида ҳам маълумотлар бор. Атамага тарих нуктаи назаридан ёндашадиган бўлсак, узок ўтмишда аҳолининг ижтимоий-иқтисодий, маданий, маиший ҳаёт тарзида бугунги кундаги кескин Давлат чегаралари тушунчаси у қадар кўзга ташланмайди. Муайян чегаралар қайд этилгани билан халқнинг яшаш тарзида умумий ҳаёт йўналиши, бирлик, расм-русумларидаги яқинлик, қуда-андачиликдаги муносабатлар ўз тизимига эга бўлган.

Энди Наврўз байрамнинг ағалишига келсак, Усмон Қорабоев “Ўзбекистон байрамлари” китобида қадимги аждодларимиз масвард ойининг биринчи куни “Наврўз”, 28-куни “Ромуш оғам”, Найсанж ойининг 12-куни “Моҳирж”, “Босоканж” ойининг 7-куни “Никх оғам” каби ўнлаб байрамларини нишонлаганликлари ҳақида маълумот беради. Болтабой Шодиев ўзининг “Наврўз байрами” китобида мазкур айём босиб ўтган етти босқичли туркий йўлнинг алоҳида-алоҳида илмий изоҳини келтиради. Наврўз байрамнинг номланиши ва ўтказилиш таркиблари жуда қадимий жараён маҳсулидир. Эрамиздан аввалги V-III асрларда умумий аҳоли таркиби жуда мураккаб бўлган. Бу даврда деярли ҳар бири элат вакили, уруғи, қабиласидан қатъи назар икки тилда сўзлашаверган бўлиши мумкин.

Шунинг учун Болтабой Шодиевнинг: “Бизнинг фикримизча, Наврўз байрамнинг келиб чиқиши, шаклланиши ва асрлар давомида яшаб келишида Эрон ва Турон халқлари, қабил ва элатларнинг хизмати, хиссаси тенг”, — деган фикрини ҳақиқатга яқин деб ҳисоблаймиз. Яна кўшимча қилиш мумкинки, Тўра Мирзаев, Маматқул Жўраев “Наврўз” тўпламида ёзган “Асрларни мунаввар қилган байрам” мақолаларида қадимги туркларнинг улуғ аждоди Ўғиз ўғлининг кўкелбўрига дуч келиши, бўрининг Ўғиз ўғлига хомийлик

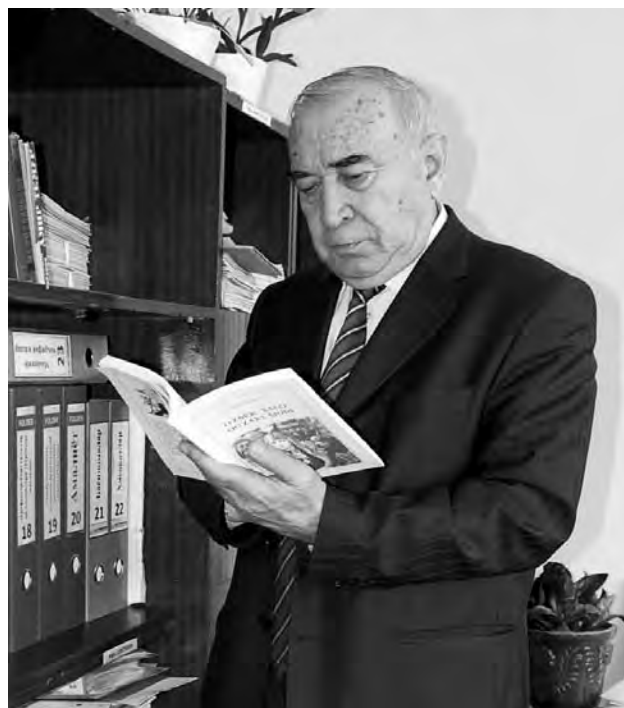
килиши, натижада, Ўғиз ўғли қўй бокканини, бугдой экиб, деҳқончилик килишни ўргангани ва бўри билан учрашган кунни Наврўз байрами қилгани ҳақидаги афсонани келтирадилар.

XV асрга мансуб туркий ёдгорлик “Ўғузнома”нинг XVI саҳифасида Ўғуз Қоғоннинг қўрғонига кун нуридан бир ёғду киргани, ўша ёғду ичидан кўк тукли, кўк ёлли катта бир эркак бўри чиққани ва бўри Ўғуз Қоғонга ҳомийлик қилгани қайд этилган. Бинобарин, Наврўз байрамининг вужудга келиши жуда қадимий ҳодиса бўлгани сабаб, бу айёмнинг кашф этилишини Эрон билан ҳам, Турон билан ҳам аниқ боғлаш жуда оғир масала. Қолаверса, бу масалага ортикча урғу беришнинг ҳожати ҳам бўлмаса керак. Муҳими, байрам бор, у нишонланади ва эронийлар, туронийлар уни йил давомида орзикиб кутганлар, аждодлардан қолган мерос сифатида улуғлаганлар.

### Наврўздан сўнг қиш бўлмас

Халқимиз қадим замонларда чорвачилик, деҳқончилик, боғдорчилик билан шуғулланиб келган. Чорвачилик, деҳқончиликнинг баракаси кўп жиҳатдан йиллар давомида тўпланган ҳаёт тажрибасидан унумли фойдаланишга боғлиқ. Аммо бу касб самарасини аксари ҳолларда бевосита табиат, об-ҳавонинг қулай келиши белгиланган. Шунинг учун ҳам чорвадорлар, боғбон ва деҳқонлар йил фасларидаги ўзгаришларни алоҳида синчковлик билан ўрганишган, кузатишган. Ота-боболаримиздан бизгача етиб келган, ёмғир қақриш, ёмғир тўхтатиш, шамол қақриш, шамол тўхтатиш маросимлари юртимизда қадимдан истиқомат қилиб келган аждодларимиз ўйлаб топган тадбирлардир. Муҳими шундаки, бу анъаналар вақтида қутилган натижаларни ҳам берган. Агар нуроний қариялар билан суҳбатлашсангиз, бир йил давомидаги фасл ўзгаришлари ойнанинг чиққиш, ботиш, ой атрофидаги ёғду, ёз чилласи, қиш чилласи, 90 кунлик муддат бўлинишлари, мезон, аямажуз, аёз, хут-ют каби атамаларга тўлиқ изоҳ-шарҳ оласиз. Ёмғир ёққанда томчидан куббаларнинг пайдо бўлиши, ёғаётган қорнинг зарра ҳажмлари, қўринишлари, булутнинг шакллари — ҳаммаси метеорологик маълумотлардан иборат эканига амин бўласиз. Мучал йилларининг номланишидан тортиб янги йил — Наврўз ҳафтанинг қайси кундан бошланишигача ҳисобга олинган. Муттасил равишда аввалги тажрибаларга таққосланган, муайян қарорга келинган ҳолда баҳорги экин ишлари бошланган. Халқимизда йил бўйи об-ҳаво билан боғлиқ фасл ўзгаришлари акс этган мақоллар кўп: “Юз битди, ҳисоб йитди”, “Хут кирди, ер остига дуд кирди”, “Қантар оғса қалт этар, деҳқоннинг кўзи ялт этар”, “Оз бўлмай ёз бўлмас, ёз бўлмай маз (мазза) бўлмас” кабилар шулар жумласидандир. “Наврўздан кейин қиш бўлмас, мезондан кейин ёз бўлмас” мақоли ҳам чўпонлар, деҳқонлар, боғбонлар тажрибаси маҳсули ҳисобланади. Халқ баҳорнинг келганига далаларда ердан буг кўтарилгандан кейин ишонган. Ер қобиғидан бугнинг кўтарилиши қишнинг мутлоқ чекингани белгиси ҳисобланган. Бу ҳақда халқ афсона, ривоятлари жуда кўп.

Юртимиздаги фасллар ўзгаришини кузатиш ёз ва қишнинг ўрин алмашувини белгиланган. Қадимда ҳозиргидан фарқли ўлароқ йил фасллари баҳор, ёз, куз, баҳор тарзида эмас, балки фақат ёз ва қишдан иборат бўлган. Бу фасллар чегараси эса баҳордаги Наврўзнинг келиши, кузда мезон



учиши билан аниқланган. Шунинг учун турмуш тажрибаси маҳсули ўлароқ “Наврўздан кейин қиш бўлмас, мезондан кейин ёз бўлмас” мақоли вужудга келган.

Одатда халқ ўз ҳаётида рўй берадиган муҳим анъанавий воқеага нисбатан ўта маъсулиятли муносабатда бўлади. Бу воқеа тарихан узок муддат давом этгани сари урф-одатлар, расм-русумлар таркибида янгиликлар ортаверади. Оғзаки ижодда ҳам иқтидорли миллат вакиллари томонидан турли жанрларда кўплаб намуналар яратилади. Наврўз байрами бутун табиатда рўй берадиган фаслий ўзгаришлар таъсирида инсонлар калбадаги руҳий ҳолат жунбушга кирган пайтга тўғри келгани учун пайдо бўлган намуналар ҳам ички ҳис-туйғулар ифодасига айланади. Аввало, оғзаки ижодда мифик йўналишдаги афсона (кўк тукли, кўк ёлли катта бир эркак бўрини эсланг), ривоят (сумалак, ҳалим, давешона маросим) лар тўқилган.

Кейинчалик бойчечак, читтигул, сумалак, қалдирғоч билан боғлиқ кўшиқлар айтилган. Наврўз байрами, олимларнинг таъкидлашларича, катта саҳна ҳаракатлари, қўринишлари ҳисобига файз орттирган. Масалан, “Ашшадорози” ўйинида ёғочга аёллар қуйлаги кийдирилган кўғирчок бошига дўппи кўндирилади. Рўмол парда вазифасини ўтаган. Сумалак сайлига келган меҳмонларга турли ўйинлар кўрсатилиб, кўшиқлар айтилган. Баҳорда ёмғир ёғмаса, «Суст хотин» кўшиғи театрлаштирилган саҳна ҳаракатлари билан қўшиб айтилади.

Юқоридаги қайд этилган маълумотлар ҳақида тўлароқ тасаввур ҳосил қилиш учун айтишимиз мумкинки, узок ўтмишда Наврўз байрами фақат бир кун давом этган эмас. Айрим йилларда бу тантана ҳафталаб, баъзан эса ойлаб нишонланган. Тарихий ёдгорликларда байрам мевали дарахтнинг гуллашидан ҳосил тугиш муддатигача давом этиши кўрсатиб ўтилган.

Халқ оғзаки ижоди намуналари билан бир қаторда адиб-

## BIZ BILGAN-BILMAGAN TARIX

ларимиз ҳам Наврўз байрамини ўз ғазалларида мадҳ этганлар. Ғазалнинг туркий тилдаги дастлабки намуналаридан бири Рабғузий томонидан баҳорга бағишлангани ҳам бежиз эмас:

Кун ҳамалга кирди эрса келди олам Наврўзи,  
Кечди баҳман замҳарир киш қолмади қори бўзи.

Бу анъана Алишер Навоий, Захиридин Муҳаммад Бобур каби сўз санъаткорлари томонидан қўллаб-қувватланди. Айниқса, Муҳаммад Ризо Огаҳийнинг Наврўз айёмига бағишланган туркум шеърлари алоҳида диққатга сазовор:

Эй ёр, санго тангри таборак бўлсин,  
Наврўз ила тоза йил муборак бўлсин.

Қизиғи шундаки, Огаҳий ёзган шеърини асарларни Хоразмда нишонланганидан Наврўз байрамнинг ўзига хос сценарийси сифатида қабул қилиш мумкин. Наврўзга бағишланган сўз санъати намуналари халқнинг кадрдон байрамга бўлган меҳри ифодаси сифатида баҳоланса арзийди.

### Кеча

Собиқ тузум даврида фольклоршунос олим Баҳодир Саримсоқовнинг фан доктори илмий даражасини олиш учун ёзган диссертациясидан Наврўз байрами маросими ҳақида илмий кузатишлари тазйиқ остида олиб ташланган, таниқли устозларимиз Ҳоди Зарифов, Солиҳ Қосимовларнинг давлат идораларида ойлар давомида кун ўтказиб Наврўз байрами қадимий эканини исботловчи ариза – суҳбатлари зое кетган эди.

Журналист Тўлқин Эшбек “Эҳтирос” мақоласида хикоя қилганидек, собиқ совет тузumi посбонлари сузилишга тахт бўлиб етилган сумалакка керосин сепишган, тупрок сочишган. Фожиа шунда эдики, ёмонлик ҳам уруғ ёяр экан: шогирдларимиздан ўтган асрнинг саксонинчи йилларида ҳам махсус одамлар зўрлик билан маҳаллаларга бўлиниб сумалакларга куракларда тупрок солишганини эшитганмиз. Ахир улар ҳам ўзбек эди-ку. Уларнинг оналари, оталари ҳам ўзбек эди-ку.

Нима учун тузум раҳбарлари Наврўз байрамига бу қадар қарши турганлар, курашганлар деган савол туғилади. Гап шундаки, халққа зулм ўтказмоқчи бўлган тузум тарафдорлари ҳамини миллат вакилларининг эркин вазиятда самимий суҳбат ўтказишларини ёқтирмаганлар. Маҳалла аҳлининг ҳамжихатлик билан сумалак пишириш, ҳалим тайёрлаш, дарвешона йиғинларни ўтказиши одамларни бир-бирига яқинлаштирган. Кимдир ўчоқ қазийди, кимдир бугдой ундиради, узоқ мuddат қозондаги таом қавланади, ўтин ёрилади, чой дамланади, буларнинг ҳаммаси бажарилиш жараёнида ўтмиш қадриятлар, замонавий воқеа-ҳодисалар таҳлил қилинади, хулосаларга келинади. Миллий ҳамжихатликда ўтган йиғин қатнашчилари олиб борган суҳбатлар совет тузumi сиёсати илдизига болта урган. Шунинг учун ҳам собиқ сиёсатдонлар Наврўзга диний тус беришга уринганлар. Ваҳоланки, уларнинг ўзлари ҳам байрамнинг ислом динидан олдин пайдо бўлганини билишарди. Айниқса, 1986-1987 йилларда Наврўз тамоман қатағонга учради. Байрамнинг нишонланиши эса давлатга қарши ҳаракат даражасида баҳоланди. Сумалак, ҳалим, дарвешона маросимлари қатнашчилари тазйиқ остига олинди.

Айтмоқчимизки, Наврўз ўзбек халқининг ҳаёт йўлдоши. “Алпомиш” достони билан бирга қўш қаноти. Халқ эркин нафас олганда Наврўз ҳам, “Алпомиш” ҳам яйрайди, қувонади. Халқ азобда қолса, Наврўзнинг ҳам, “Алпомиш”нинг ҳам фожеаси рўй бераверади. Мустақиллигимиз абадий бўлсин, шунда қўш қанотимиз парвоз қилади, фарзандларимиз қалбига қувонч бағишлайди.

### Бугун

Юртимизда мустақиллик шабадаси эса бошлаган дақиқаларни Наврўз байрамига бўлган муносабатнинг кескин равишда ижобий томонга ўзгаришидан сезган эдик. Юртбошимиз Ислон Каримов ташаббуси билан Наврўзни байрам қилиш анъанаси тикланди. Бу қарорни халқимиз давлат сиёсатида халқ томонга қадам ташлаш, қадриятларимизга хурмат деб баҳолади. Тез орада радио, телевидение, вақтли матбуотда миллий байрамимиз ҳақида эшиттиришлар, кўрсатувлар, мақолаларга кенг ўрин берилди. Наврўз байрами тарихи, халқимиз ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти ҳақидаги кўплаб китоблар нашр этилди.

Қувонарли томони шундаки, бу жараён тўхтаб қолмади, давом этди. Наврўз байрамнинг тарихи, босиб ўтган йўли, ҳозирги пайтдаги мавқеи юзасидан кўплаб адабиётлар пайдо бўлди.

Ўзбекистоннинг Наврўз байрамини нишонлаш тантаналари телевидение орқали дунёдаги кўплаб мамлакатларга намойиш этилди. Бу айёмга бўлган ижобий муносабат халқимиз табиатидаги бағрикенглик, саҳийлик, меҳмондўстлик, ёшлар тарбиясига алоҳида масъулият билан қараш туйғуларини қайта уйғотди. Айниқса, жойларда оммавий йиғинларни уюштириш ўзбек миллатидаги маҳаллага бўлган хурматни тиклади. Ҳар бир тантанали маросимда Наврўз тарихи, уни ўтказиш удумлари ҳақида суҳбатлар уюштирилаётган бўлди. Оқибатда оилалардаги ота-она, ака-ука, опа-сингил, қайнота-қайнона муносабатлари ҳам яхшиланди. Юртимизда 2012 йил “Мустаҳкам оила йили” деб эълон қилинди. Наврўз байрами оилаларни мустаҳкамлашга ҳам ўз хиссасини қўшади. Чунки бу байрам янги унган қўқатли овқатларни пишириш, оммавий сайилларни уюштириш, кўнгилочар аскияларни ташкил этиш, созанда ва хонандаларни эшитишдан ташқари муомаласи бузилган одамларнинг аразларини тўхтатиб, ўзаро саломлашиш қоидасига ҳам эга. Наврўз қуллари, ҳатто, қатта урушлардаги жанг ҳаракатларига барҳам берилган. Вақтинчалик тинчлик, кўнгилисиз муносабатларнинг чекланиши эса кўпинча бардавомлик касб этган.

### Хуш тилак

2012 йил 21 мартдан юртимизда мучал ҳисоби билан балиқ йили бошланди. Қадимги китобларда балиқ йилининг элга рўшнолик келтириши қайд этилган. Чорвачилик, богдорчилик, деҳқончиликда барака келтириши айtilган. Наврўз сабаб мен, аввало, ёши улугларимизга узоқ умр, сихат-саломатлик тилайман. Ёшларимизнинг касб-корлари самара берсин. Таҳсил олаётган фарзандларимиз танлаган мутахассисликлари йўналишида муваффақиятларга эришсинлар. Ўзбекистондаги ҳамма миллат оилалари мустаҳкам, юртимиз осмони мусаффо, халқимиз ҳаёти тинч ва фаровон бўлсин.

*Аҳмад ТўРА ёзиб олди*

# Alisher Navoiy dostonlarida Amir Temur obrazi

XV asrda Ҳирот Темурийлар давлатининг сиёсий ва маданий маркази сифатида гуллаб-яшнади. Зеро, темурий хукмдорлар санъат ва адабиётга эътибори жиҳатидан бошқа хукмдорлардан алоҳида ажралиб туришган.

Амир Темур даври сиёсати, маданияти, олиб борган жанглр ҳақидаги маълумотларда Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома”, Хотифийнинг “Темурнома” кўлэзма китоблари, Фирдавсий, Низомий, Жомий, Навоий каби улуғ шоирларнинг дostonларига жанг кўринишлари ифодаланган миниатюралар муҳим ўрин эгаллайди. Амир Темур ҳаётлик чоғида ишланган миниатюралар сакланиб қолмаган. Аммо Ҳирот ва Шерозда ишланган темурийлар даврига оид миниатюралар ва ўша давр ёзма манбалари асосида умумий тасаввурга эга бўлишимиз мумкин.

Алишер Навоийнинг “Мажолис унафоис” тазкирасининг еттинчи фасли Темур ва темурийзодалар сиёсий, тарихий ва адабий-илмий фаолиятлари ҳақидаги маълумотлардан ташкил топган. Амир Темурдан ташқари унинг 21 авлоди ҳақида ҳам қизиқарли маълумотлар мавжуд.

Алишер Навоийнинг “Ҳайрат ул-аброр” дostonи 8 мақолотиға илова қисмида “Икки вафоли ёр ва жангчилар” номли Амир Темурнинг Ҳиндистонга юриши давомида мағлуб тараф жангчилари орасида асирга тушган икки дўст орасидаги оқибат, меҳр-муҳаббатни ифодалаган воқеа ҳақида икки мактабга оид миниатюра берилган.

Одатда жангдан сўнг ғолиб тараф мағлуб жангчиларни қатл этишган. Бир сипоҳига дуч келган икки дўст, ҳар бири ўз дўстининг кўзи олдида қатл этилишини истамай, «аввал уни эмас, мени ўлдир» дея сипоҳийга дод-фарёд қилаётган ҳолати тасвирланган. Бу ҳолатдан ҳайратга тушган аскар композициядан ўрин олган. Бу воқеани узоқдан кузатиб турган Амир Темур дўстлар ўртасидаги меҳрни, садокатни, фидойилигу вафодорликни кўриб бир зум ўйлаиб қолади. Бу воқеадан таъсирланиб қатлни тўхтатади ва барча асирга тушган жангчиларни авф этади. Композицияда айлана шаклида жойлаштирилган персонажлар қатта маҳорат билан ишланган. Аскар либослари орқали ўша давр ҳарбийлари либоси

ҳақида ҳам маълумотга эга бўламиз.

Расмнинг юқори қисмида соҳибкирон Амир Темур ва унга соябон тутиб турган мулозимлар тасвирланган. Бу Алишер Навоий дostonларига ишланган миниатюралардаги Амир Темурнинг биринчи тасвири ҳисобланади. XV асрда Ҳиротда яратилган бу расмда тарихнинг кенг қамровлилиги, унда тасвирланган бир неча воқеалар бир пайтда, бир саҳифада юксак маҳорат билан жойлаштирилгани расмонинг юксак маҳоратидан дарак беради. Композициядаги фил тасвири орқали Соҳибкирон лашкарларининг куч-қудратини намоён этиш сезилади. Миниатюрадаги асосий ғояни очиб берган қизил либосдаги сипоҳий ва унинг ёнида илтижо қилаётган икки қора танли асирлар тасвири берилган.

Миниатюранинг яна бир қимматли жиҳати шундаки, бу композиция орқали ўша давр ҳарбий либосларини ўрганиш мумкин. Амир Темур даври жангчилар либосларини тадқиқ этган санъатшунос олима З. Раҳимова “Қудратли тўлқиндек оқиб келади лашкар” мақоласида ёзади: “Амир Темур даври жангчи ва саркарда либослари, уларнинг мавқега кўра фарқланиши, ранглари ва турли маросимларга хос ҳарбий либослари ҳақида аниқ далиллар мавжуд”. Миниатюраларни кўздан кечириш жараёнида ҳарбий саркардаларнинг либослари узунрок, оддий аскарларники қалта, яъни тиззадан бўлганини кўрамиз. Бу ҳолат жанг мобайнида қулайлик ва енгилликка эътибор қаратилганидан дарак беради. Оддий кунларда ҳам жангчилар ўз қурол-аслаҳаларини тақиб юрганлар. Шу боис улар оддий халқдан ажралиб туришган. Ҳимоя аслаҳалари чарм ва мато устига метал парчалари маҳкамланган совутлардан иборат бўлган. Ҳарбий жанг саҳналари акс эттирилган Амир Темур даври ҳарбийлар либосларини ўрганишда миниатюра асарлари биз учун асосий манба ҳисобланади. Айниқса, тилга олинган “Икки вафоли ёр ва жангчилар” миниатюраси бу борада тенгсиз манба вазифасини ўташи билан янада қимматли.

*Гулзода МАҲМУДЖОНОВА*

# O'ZIMIZGA BOG'LIQ

Мустақиллик йиллари чин маънода ижобий ўзгаришлар, янгиланишлар даври бўлди. Ҳар соҳада яхши томонга ўсишлар бўлди ва бўляпти. Энг муҳими, ўзлимиз қайтиб, кадриятларимиз, миллий анъаналаримиз тикланди. Бу дуру гавҳарга тенг олий неъматни асраб-авайлаш ҳар бир инсоннинг маънавий бурчи. Маънавий бурч, энг аввало, оиладан бошланади. Албатта, бу масалада кўпроқ оналар масъулроқ. Ўғилдир, қиздир ўз уйида тарбияланар экан, кўп хулқ-атворларини онадан, отадан, қолаверса, оила аъзоларидан олади. Кейинчалик, мактаб, коллежлардаги шаклланидиган табиатга ҳам оиладаги муҳит асос бўлади.

Агар шу даврлар ичида тарбия мукамал бўлса, биз кутила-жак мақсадга эришамиз. Шу ўринда юртбошимизнинг соғлом авлод ҳақида қайғуриб айтган фикрларини эслаб ўтмоқчи эдим: “Биз наслимизнинг келажаги – соғлом авлод учун кураш бошладик. Соғлом авлод деганда, биз фақатгина жисман бақувват фарзандларгина эмас, балки маънавий бой авлодни кўзда тутганмиз. Чунки ҳар тарафлама соғлом авлодга эга бўлган халқни ҳеч қачон энгиб бўлмайди”. Дарҳақиқат, бу фикрларни ҳар эсла-

ганимда менда оналик ва педагоглик масъулияти янада ошади.

Азал-азалдан ўзбек халқи оила мустаҳкамлигида фарзандларни тўғри тарбиялаб, интизомига жуда катта эътибор билан қарашни долзарб деб ҳисоблаган. Ҳаттоки, катталар кўчада номаъқул иш қилаётган болани тўхтатиб, ота-онасини суриштиришган ва бу иши шундай ота-онанинг фарзандига номуносиблигини айтиб, яхшигина танбех бериб, бемаъни ишларнинг олдини олишган. Назаримда, шу азалий анъаналарни янада кучайтириш, биз ота-оналар, тарбиячилар ва педагоглар олдида турган долзарб вазифалардандир деб биламан.

Жамият ривожланиши бор экан, ҳам жисмонан, ҳам маънан соғлом инсон шаклланиши илдишлари яна ва яна оналар ахлоқи, ҳаёси ва ибосига бориб тақалади. Бу борада раҳматли Мунаввархон катта оймларнинг доим набира кизларига гапирадиган ўғитлари кечагидек қулоғим остида жаранглаб туради: “Жон болам, ҳеч қулоғингдан чикмасин, қиз бола – ота-онасининг омонати, вақти-





соати келиб ўзининг асл уйига боради. Шунинг учун у яшаётган уйида, аввало, одоб-ахлоқ ва ҳаё каби кадриятларни мукамал эгаллаш керак. Бу унинг асосий сеп-сарпоси бўлади, қолаверса, уй-рўзғор ишларини ипидан-игнасигача билиши шарт”. Бу борада ўзлари ҳаммага ўрнак эдилар. Она-жоним ҳам талаба бўлган кунининг ўзидаёқ: “Мен илм ола-япман, олий ўқув юрти талабаси бундоқ эмас, бундоқ кийи-ниши ва хоҳлаган ишини қилиши керак, десанг хато қилсан, олий даргоҳдаги тўғри таълим-тарбиянг бир умр ҳаётингга йўлдош бўлади”, деб уқтиргандилар. Бу гаплардан мақсад шуки, оналар кизлар тарбиясига кўпроқ масъулдирлар.

Кейинчалик, ҳаётим давомида шунга иқрор бўлдимки, инсон қайси соҳада бўлишидан қатъий назар, ўзининг ҳиссиётларини тўғри бошқара оладиган бўлиши керак. Ҳар соҳада ишлайдиган одамларда учрайдиган нуксон санъаткорларнинг ҳам орасида бўлиши ачинарли ҳол деб қарайман. Чунки санъаткор эл орасида, эл назарида! Санъаткор сахнадан туриб элга маданий хизмат қилиш билан бирга унга таъсир эта билади ҳам. Бу босқичларни ҳар бир санъаткор жуда яхши билади, лекин... Кейинги вақтларда устозлар ўғитлари унутилиб бораётганга ўхшайди.

Биз бу борада талабаларга таълимни тарбия билан қўшиб олиб бормоғимиз зарур. Инсон иккита қўшиқни чала-чулпа ўрганиб олиб, тўй-базмларда тўрт қатор шеърни ўқиган билан санъаткор бўла олмайди. Саҳна маданиятининг ўзига яраша қоидалари бор. Агар бирор спектаклда роль ижро этмоқчи бўлса-ю, образи шу юқоридаги ҳолатларни такозо этса бу бошқа гап. Саҳнанинг ҳам пардаси бор. Саҳна – муқаддас даргоҳ, агар пок қадам билан чиқсанг сени юксакларга кўтарди, файзу барака ато этади. Элнинг олқишига сазовор бўласан...

Ҳа, агар талаба ўқиш жараёнида ўзини тутиб олиб, устозлар ўғитидан тўғри хулоса чиқара олса, ўз соҳасининг етук мутахассиси бўла олади. Кўпинча «Халқ томоша санъати» факультети хотин-қизлар қўмитаси ташаббуси билан талабалар уйида тез-тез “Қизлар гигиенаси”, “Ҳаё-ибо” ва турли мавзуда суҳбатлар ўтказилиб унда муомала маданияти, санъаткор одоби ҳақида фикрлар билдирилади. Ҳақиқатан ҳам, санъатнинг машаққатли йўлидан тўғри юриш бу ўз истеъдодингни кадрлаш, келажак авлодлар орасида юзингни ёруғ бўлиши ҳамдир. Қолаверса, “Мустаҳкам оила” йилида барча соҳа эгаларининг намунали оилалари қатори санъаткор номини улуғлай оладиган ва ҳар жиҳатдан ёшларга ўрнак бўла оладиган ижодкор оилаларнинг ҳам кўп бўлишини дилдидан иштайман.

*Адиба НОСИРОВА  
Аабдулла Қодирий номидаги  
ТДМИ профессори*



## GURUNG

Ўзбекистон Халқ артисти, эл ардоқлаган санъаткор Муҳаммадали Абдуқундузов хонадонига суҳбат кургани борар эканман, унинг асли қиёфасидан кўра Заҳириддин Муҳаммад Бобур қиёфаси кўз олдимга кела-верди. Заҳириддин Муҳаммад Бобур шахсини “Бобурнома”, Пиримкул Қодировнинг “Олдузли тунлар” романидан ташқари бизга таништирган яна бир ажойиб асар бор. Бу ҳам бўлса, шу роман асосида ишланган видеофильмдир.

Видеофильмда Бобур ролини юксак маҳорат билан талқин этиб, йигирма бир йилдан бери ўз мухлисларига Бобурнинг соғинчию муҳаббатини, юксак салоҳиятию маҳобатини эслатиб келаётган санъаткор хонадонига ийманиброқ қадам босдим. Аммо Муҳаммадали ака ва рафиқаси Валентина Абдуқундузованинг самимий муносабатлари, қизгин салом-алик, оила аъзоларининг меҳмондўстлиги тортинишимга чек қўйди.

Муҳаммадали акадан болалиги ҳақида сўраганимда дарҳол Яйпандаги Аҳмадали бобосининг чойхонасини эсладилар. Актёрнинг болалиги чойхонада ўтган экан. Чойхоналар ўша даврларда санъат, адабиётнинг ўчоғи бўлган. Маъмуржон Узоқовга ўхшаган эл севган санъаткорлар мана шундай чойхоналарда одамлар билан юз-юз кўришиб, янги кўшиқларини шу ерда куйлашган. Аҳмадали отанинг фарзандлари ҳам шу чойхонада ишлашган, тирикчиликлари шу ердан ўтган... Кейин суҳбат ўз-ўзидан актёрнинг умр йўлига боғланиб кетди...

# Men hayotni sevaman



## ЧОЙХОНАДА ЎТГАН БОЛАЛИК

Чойхонада йигирмата қозон бўлиб, бирида ош, яна бирида димлама, бирида шўрва қайнаб ётар, қозонга қанча гуруч тушишию сабзи қайси пайтда солиншини кўравериш, кўзларим пишиб кетган эди. Югур-югур ишлари менинг бўйнимда эди. Чойхўрлардан бирининг ҳолва егиси келиб қолса, мени дўконга югуртиришарди. Дўкончи ҳолвани газетага ўраб берар, мен бўлсам, газетадаги қизикроқ хабар ёки мақолани ўқиб йўлда ушланиб қолардим ва амакимдан дакки эшитардим: “Газета ўқигинг келса, мен сенга пул бераман, ўнта газета олиб ўқимайсанми? Ахир бу ёқда чойхўрлар кутиб қолишди. Ҳолва буюрган чойхўр сенинг газетага қизиқиб қолганингни билмайди, умрида ҳолва кўрмаган экан деб ўйлайди”, дея танбех берарди. Адабиёт жону дилим эди. Аниқ фанларни ёқтирмасдим. Қани эди ҳар куни олти соат фақат адабиёт ва тарих дарслари бўлса, деб орзу қилардим. Бир гал мактабимизда адабий композиция саҳналаштириладиган бўлди. Адабиёт ўқитувчимиз танлов ўтказиб, ўн кишининг ичидан мени бош ролга танлаб олгандилар. Роса олқишлашган. Ўшанда “Э, артистлик яхши экан-ку, қара, сен тепада турсанг, одамлар сенга қарсақ чалса, актёрликка борсаммикан”, деб орзу қилганман. Уйдагиларнинг дарду фикри мени ўқитувчи қилиш эди. Пешонамга актёрлик битилган экан.

## БИРИНЧИ ИШ ЖОЙИ

Ўтган ҳаётимдан розиман. Чунки ҳамма нарсага меҳнатим орқали эришганман. Бирор марта иш қийин деб нолиган, қочган жойим йўқ. Аслида мен институтни битиришим билан Тошкентда, театрда ишда қолишим керак эди, аммо...

бунинг тарихи узун... Мени 1973 йили ҳозирги Миллий театрда сахналаштирилиши лозим бўлган “Бухоро” спектаклидаги Фозилхўжа образига раҳматли Олим Хўжаев таклиф этганлар. Ўшанда репетицияларга бормаслик учун “касал” бўлиб ўн кунга Яйпанга кетиб қолганимнинг ҳам сабаблари бор эди... Институтда “нутқ маданиятидан дарс берасиз”, деб устозларим олиб қолишмоқчиём бўлишди. Радиода Туйғуной Юнусхўжаева мени дикторликка қабул қилганлар. Бу ёқда Саид Аҳмаднинг “Уфк” романи асосида диплом спектакли қилганмиз. Ё радиого боришим керак, ёки институтда қолишим керак. Лекин раҳматли устозим Омон Абдураззоқов: “Туғма актёрсиз, сизда актёрликка хос бўлган барча жиҳатлар бор. Шунча нарсани ўз йўлига ишлатишингиз керак”, дедилар. Шу пайтда Сурхондарё театри бош режиссёри Улуғбек Зуфаров бизнинг диплом спектаклимизни кўрганидан кейин: “Менга ёш актёрлар керак, улар учун иккита уй берилган. Калити кўлимда турибди”, деб бизларни таклиф этгач, Сурхондарёга кетганмиз. Уйдагиларга: “Мени Термизга ўқитувчи қилиб жўнатишяпти”, деганман. Кўкон театрига таклиф этишганида негадир боргим келмади. “Сурхондарёда нима қиласан? Кўконда мазза қилиб девзира гуручнинг ошини еб юравермайсанми? Сендек одамни биринчи марта кўришимиз”, дейишганида ҳам кўнмадим. Ҳали ёш эдим, мени янги олам, янги одамлар қизиқтирарди чоғи. Термиздаги театр янги ишга тушган пайт эди. Термиз ёпиқ шаҳар эди. Бу ерда рус тилида ҳам спектакллар кўярдиқ. Офицерлар, солдатлар келиб спектаклларимизни томоша қилишарди. Бу маскан мен учун жуда кадрдон бўлиб қолган. Энг яхши спектаклларимизни кўйганмиз, ўзим ҳам режиссёрлик қилганман. Бу театрда мен Валентина билан танишганман, севишиб турмуш қурганмиз. Кадрдон дўстларим билан ажойиб кунларни бошдан ўтказганмиз. Турмуш қийинчиликлари, ташвишларидан заррача чўчимаганмиз, фақат янгиликлар ахтарганмиз, бадий китобларни қидириб топишдан, мутолаа қилишдан чарчамаганмиз. Рус тилида сахналаштирилган асарларнинг бири таниқли рус драматурги А. Гельманнинг “Барча билан юзма-юз” асари эди. Ана шу асарда мен илк бора Валентина билан рол ижро этганман. Спектаклда иккита персонаж эр-хотин – Андрей ва Наташа образлари бор эди. Биринчи роли бўлишига қарамай Валяхон уни яхши ижро этган. Санъатшунослик доктори, профессор Муҳсин Қодиров “Санъат” журналида ушбу спектакл ҳақида, биз ҳақимизда илиқ гаплар ёзганди.



Кўпинча сахналарни уйда репетиция қилардиқ. Беш ёшли Жаҳонгир ва уч ёшли Сардорбек бизнинг репетицияларга қизиқиб қарашар, баъзида эса “Андрей ва Наташа” деб репетиция қилишга ундашарди.

### ТАҚДИР – ҲАҚДИР

Пиримкул Қодировнинг “Юлдузли тунлар” романини жуда севардим, шу китобни кўп йиллар ёстигим остида сақлаганман. Институтни тугатиб, Сурхондарё театрида ишлаб юрган кезларим газетада “Бобур ҳақида видеофильм олинади”, деган хабарни ўқиб, тинчим қочгани ҳали-хануз ёдимда. Лекин Тошкентда театрлар кўп, не-не машхур санъаткорлар бор, менга йўл бўлсин, деганман, бу ҳақда бировга оғиз ҳам очмаганман. 1985 йилининг январь ойида вилоят касалхонасида Мусурмонкул деган шифокор акаимиз билан Термиздаги “Уч қизил” деган жойга дам олгани бордиқ. Негадир ўша куни шу одамга дардимни жуда ёрғим келди. “Ака, Бобур ҳақидаги видеофильм олинаркан. Бобур ҳазратларига болалигимдан меҳрим баланд. Қанийди шу ролни ижро этиш менга насиб қилса...” деганимни биланман, Мусурмонкул ака менга ҳайрат билан қараб, бу орзумнинг ушалишига нима ҳалақит бераётганини сўради. “Мен бу ёқларда юрибман, видеофильм Тошкентда суратга олинади. Мендан бошқа талабгорлар кўп бўлса керак”, дедим. Мусурмонкул ака Тошкентга боришимни, режиссёр билан очикчасига гаплашимни айтиб, у-бу маслаҳатларини берди. Мен ундок дедим, у киши бундок... “Қаранг, бир томонда Термизий мақбараси турибди, кимлар ўтмаган жойларда ўтирибмиз, келинг, бир фотиҳа қилайлик, Парвардигорнинг ўзи қўллаб-қувватласин, шу рол сизга насиб қилсин”, деди Мусурмонкул ака охири тортишувимизга чек қўйиб. Ўша йили оилавий шароитим тақозоси билан Тошкентга кетишимга тўғри келди. Лекин қўйиб юборишмади. “Йил охирида кетасиз, театрнинг юбилеи ўтсин”, дейишди. Театр юбилеи ўтганидан кейин рухсат тегиб, Тошкентга келдим. Ўн биринчи январь куни ҳозирги Миллий театримизга ишга чиққанман.

Энди ўйлаб кўрсам, инсоннинг пешонасида ёзилгани,

насиб қилгани бўлар экан. Насиб қилиши ҳам ғалати нараса. Парвардигор томонидан менга берилётган имконият Бобур хазратларининг образини яратишимга замин бўлди. Мақсуд ака Юнусовнинг олдига бориб, театрга келганимга уч йил бўлганини, бирон-бир фильмда рол ижро этмаганимни рўйи-рост айтдим. Мақсуд ака менга далда берди. Бирок пробада атайлаб қилгандек менга муҳаббат сахнасини бериб қўйсалар, денг. Менинг сахнада энг қийналадиган жойим – севги сахналарини ижро этиш. Табиатан шунақа одамман-да, нима дейсиз энди... Нодира Маҳмудова театри-мизга янги ишга келган. У Ойшабегимни ижро этиши керак эди. Мақсуд ака: “Ойшабегим билан никоҳ маросимидан кейинги сахна суратга оламиз”, деб қолдилар. Бир ҳафта репетицияга қатнадик. У бегона аёл, бунинг ҳам ўзига яраша “этикет”лари бор. Бадиий кенгаш кўриб чиқди. Мақсуд ака: “Ҳаммаси яхши, грим, кийимлар ярашди. Лекин камерани ҳис қилмаяпсиз, юрак ишламаяпти, юракни ишлатинг”, деб маслаҳат берди. “Омадингиз чопиб, бадиий кенгашдан ўтиб қолсангиз, 8-10 килограммга озишингиз керак. Бир ой, кўпи билан кирк кундан кейин суратга олиш ишлари бошланади”, дейишни ҳам унутмади.

Ўзингиз ўйланг, “Юлдузли тунлар” трилогияси китоб-хонларнинг талабларига кўра кетма-кет нашр этилган. Ўн миллион китобхон ўқиб чиққанидан кейин уларнинг кўз

ўнгида ўзи тасаввур этган Бобур сиймоси намоён бўлади. Энди одамлар тасаввурдаги Бобур сиймосини яратиб беришим, режиссёр ишончини оқлашим, халқ олдида юзим ёруғ бўлиши керак деб ўйладим. Фильм 14 ой ичида суратга олинди. 14 ой мобайнида икки кун репетиция, учинчи кун суратга олиш ишлари бўларди. Телевидениеда ҳар хил ҳолатлар бўлиб туради. Бир кун камера ишламай қолади, иккинчи куни қайсидир актёрнинг жуда зарур иши чиқиб қолади. Парвардигорнинг марҳаматини қарангки, 14 ой ичида неча марта суратга олиш ишлари режалаштирилган бўлса, биронтаси бекор қилинмаган. Бугун бирор муаммо чиқиб қолса керак, деб келсак, муаммолар ўз-ўзидан ҳал бўлиб кетарди. Назаримда, ҳазрат Бобурнинг руҳи биз билан изма-из юргандек, бизнинг муаммоларимизни ҳал этишга кўмаклашаётгандек бўларди. 14 ой давомида ҳазратнинг нимасинидир ҳис қилиб турганман. Видеофильм юртимизнинг барча тарихий шаҳарларида, Қозоғистоннинг дашту чўлларида, Қирғизистонда суратга олинган. Ҳиндистон сахналарини олишда муаммо бўлган, шунинг учун суратга олиш ишлари Сочид ва Тошкент денгизининг қирғоқларига пальмалар қўйиб суратга олинган. Иш охирига етгандан кейин ҳам кўнгилда ҳаловат йўқ. Телевидениеда намоёиш этилишини кута бошладик. Илк бора фильм 1990 йилнинг 20 декабридан 30 декабрига қадар кўрсатилди. Одамлар ҳам

## Xalq qo‘shlari

Халқ мусиқа ижодиёти ҳар бир халқнинг улкан маънавий бойлиги ҳисобланади. Унинг таркибидаги энг оммавий, тарбиявий-таъсирчан халқ кўшиқлари ўзининг ғоявий-бадиий мазмуни, халқ ҳаётининг барча қирраларини ифода этиши каби хусусиятлари билан ёш авлодни маънавий-ахлоқий, маърифий ва эстетик дунёкарашини шакллантиришда муҳим восита ҳисобланади.

Таъкидлаб ўтилган маънавий мерос, маданий бойликлар, миллий кадрятлар тизимида халқ кўшиқчилиги ижодиёти алоҳида мавқега эга бўлиб, улар халқимизнинг миллий урф-одатлари, анъаналари, байрам маросимлари, тарихий, диний, фалсафий қарашлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда ўзида маънавий-маърифий ғояларни мужассам этади. Чунки бадиий етук, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган жуда кўплаб халқ ижодиётига мансуб куй-кўшиқлар, мумтоз ва маком ашулалари бевосита халқнинг яратувчилик қудрати маҳсули бўлиб, уларнинг тарбиявий таъсир кучи, энг аввало, улар мазмунидаги гўзаллик, улуғворлик, жўшқинлик, тушқунлик, ғамгинлик, маъносизлик ҳис-туйғуларини уйғотувчи хусусиятларга эга эканлигидадир. Бундай асарларни тинглаш, таҳлил қилиш, яратилиш тарихи, моҳир ижрочилари, ғоявий-бадиий мазмуни ҳақидаги суҳбатлар ўқувчи-ёшлар қалбида эзгу ҳис-туйғулар уйғотади, идеал табиий образлар тимсолидаги

олийжаноб фазилатларни эгаллашга илҳомлантиради.

Халқ кўшиқлари ўзининг шакл ва жанр хусусиятларига кўра кўптармоқли бўлиб, улар орасида алла, кўшиқ, ашула, ялла, лапар ва болалар фольклор кўшиқлари оммавийлиги билан ажралиб туради. Масалан, инсон ҳаётида биринчи эшитган кўшиқ алладир... Алла оналарнинг дил тўридан сизиб чиққан эзгу-умидлари, фарзанди келажаги ҳақидаги ширин орзуларининг ифодасидир. Алланинг сеҳрли қудрати ҳақида буюк аллома Абу Али ибн Сино шундай ёзади. “Боланинг мижозини кучайтирмоқ учун унга икки нарсани қўлламоқ керак. Бири, болани аста-секин тебратиш, иккинчиси, уни ухлатиш учун зарур мусиқали алладир. Бу икки нарсани қабул микдорига қараб боланинг танаси билан бадан тарбияга ва руҳи билан мусиқага бўлган истеъдоди ҳосил қилинади”.

Кўшиқ бармоқ вазидаги тўртлик шеърый мисралар билан айтиладиган кўшиқчилик ижодиётдаги энг кенг тарқалган, сермахсул жанрдир. Ўзбек халқ кўшиқлари ўзининг узоқ тарихига эга эканлигини Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону-луғотит турк” асарида келтирилган кўплаб кўшиқлар (арабча «шеър», “қасида”, “рамаз” деб таржима қилинган) мисолида ҳам кўриш мумкин. Олим томонидан тўпланган кўшиқлар ўзбек ёзма адабиётининг юзага келиши ва тараққий этишига замин бўлиб хизмат қилганлигини тасдиқлайди.

кечкурун, ҳам эрталаб мирикиб томоша қилишарди. Кейинчалик ҳорижий мамлакатлар ҳам фильмни сотиб олишди. Дунёнинг қайси бурчагидан ўзбеклар келса, Бобур, Навоий, Чўлпон ҳақидаги видеофильмларни топиб томоша қилишганининг гувоҳи бўлганман.

### БОБУР РОЛИ — ҲАЁТИМ МАЗМУНИ

Сизга бир сирни очай. Янги эсдалик китобини ёзяман. “Ўшал Бобурмен — мен!” деб номланади. Ҳаётимнинг ярмидан кўп қисми ҳазрат Бобур билан боғлиқ. Чунки 21 йилдан бери қаерга борсам, шу видеофильм билан боғлиқ саволларни беришади. Номи тарихда зарҳал ҳарфлар билан битилган, бугун мактаб ўқувчиси ҳам яхши биладиган ҳазрат номини ўзим ҳам болалик чоғларимдан бошлаб азиз ва қадрдон тутишим унга бўлган чексиз муҳаббатимдан дарак беради. Видеофильм чиққанидан кейин жуда кўп ота-оналар “Яхши ниятлар билан ўғлимга Бобур деб исм қўйдим”, деб келишганида қанчалик тўлқинланганимни биласизми? Чунки халқимиз Бобур Мирзо ҳақида кўпгина маълумотларга эга бўлишди-да... Болалик чоғларимизда, адабиёт дарсликлариди “Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижоди” деган ярим бетлик маълумот, битта рубоий ёки газали бериларди, холос. Бугун фарзандларимиз буюк

аждоқларимиз ҳақидаги барча маълумотлардан хабардор, улар шундай улуғ боболари борлигидан ҳақли равишда фахрланишади. Видеофильмдан кейин театрда, кинода жуда кўп роллар ижро этдим. Лекин ҳали-ҳануз салбий ролларни ўйнашдан ўзимни сақлайман. Мухлисларим хоҳиш-истаги шундай.

### ХАЙРЛАШУВ ОЛДИДАН

Ҳаётда нималар бўлмайди дейсиз. Одам пешонада борини кўраверади. Инсоннинг ҳаёти сип-силлиқ кечармиди? Нима бўлишидан қатъи назар, ҳеч кимдан хафа бўлмадим, ичимда сақладим. Бировга бу ҳақида нолиб гапирмадим, босик бўлишга ҳаракат қилдим, ҳаммаси ўтқинчи эканлигига ишондим. Рафиқам менга ҳаммасини ичингизда сақламанг, деб маслаҳат беради. Қаерда ишламайин, характеримдаги шу ҳолат ўзгармай қолаверди. Табиатан шунақа одамман-да, бўлганим шу... Қийинчиликлар олдида ўзимни хамиша мағрур тутдим. Ҳаётни қандай бўлса шундайлигича кўрдим, қандай бўлса шундайлигича севдим ва севаман... Балки асл бахтиёрлик деганлари шудир.

*Меҳринисо ҚУРБОНОВА*  
ёзиб олди

Ялла ва лапарлар ўзининг қувноқлиги, шўхчанлиги, ҳазил-мутуйбага мойиллиги, рақсбоплиги билан кишиларда қувноқ кайфият ҳосил қилади. Фольклор кўшиқларида эса халқ ҳаётининг турли кўринишлари ўзининг бадий ифодасини топган. Фольклор сўзи “халқ”, “донишмандлик” деган маънони билдириши бежиз эмас. Қадим-қадимдан турли касб эгалари томонидан яратилган касб, меҳнат тури, табиат, фасллар, оилавий расм-русумлар, мавсум-маросимлар билан боғлиқ фольклор мусикалари замирида халқ донишмандлигининг ўзига хослиги мужассамлашган. Бундай мусика асарлари ўқувчи-ёшларда ўзи мансуб бўлган халқнинг тарихи, тили, урф-одатлари, боқий қадриятларига ҳурмат-эҳтиром, қадрлаш ва ворислик туйғуларини уйғотади. Болалар кўшиқлари эса ўзида болаларнинг руҳий олами билан катталар (шоир, бастакор) дунёқарашининг уйғунлашуви остида шаклланиб келган бўлиб, уларнинг аксарияти маълум бир ҳаракатли ўйинлар орқали ижро этилади. “Зув-зув борағай”, “Оқ теракми, кўк терак”, “Арғамчи”, “Чиллак”, “Ҳалинчак”, “Рамазон”, “Ким олади-я, шугинани-я”, “Ойижон” каби кўшиқлар шулар жумласидандир. Бу каби кўшиқларни кичик ёшдаги ўқувчи-ёшларга ўргатиш орқали таълим сифат-самарадорлигини таъминлаш, унинг мазмунини бойитиш ва ўқувчилар маънавий, бадий, эстетик камолотини шакллантириш мумкин. Яна бир муҳим жиҳат шундан иборат: болалар фольклор кўшиқларининг аксарияти бирон-бир ҳаракатли ўйинларни бажариш орқали ижро этиладики, бу хусусият болаларда топқирлик, зукколик, эпчилик, мақсад сари интилиш, иродани чиниктириш каби ҳислатларнинг шаклланишига ижобий таъсир этади.

Шуни унутмаслигимиз керакки, халқ кўшиқларидан тарбиявий мақсадларда фойдаланишда уларнинг бадий етуқлиги, ғоявий мазмунига кўра тарбиявий-таъсирчанликка эга намуналарига эътибор бериш, ўқувчи-ёшларни турли

ёш даврларига, овоз диапозони, куйлаш имкониятларига мос келишига кўра танлаш энг муҳим педагогик талаблардандир. Аксинча, энгил-елпи, бадий саъз кўшиқлар эса бола қалбини ҳис этиш туйғусини, эстетик дидини ногирон қилиб қўйиши мумкин. Шунинг учун илк мактаб ёшлариданок чинакам санъат асари бўлган халқ ижодига хос кўшиқлар билан энгил-елпи кўшиқларни фарқлаш, унга нисбатан ўз муносабатларини билдира олишдек кўникма ва малакаларини шакллантириб бориш мусиқий-эстетик тарбиянинг долзарб вазифаларидандир.

Мусиканинг ҳаётбахш жозибаси, қудратли таъсир кучи, айниқса, баркамол авлодни тарбиялашдаги бунёдкор кучи ҳақидаги фикрларимизни Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг қуйидаги сўзлари ҳам яққол тасдиқлайди: “Агар инсоннинг қулоғи энгил-елпи, тумтароқ охангларга ўрганиб қолса, бора-бора унинг бадий диди, мусиқа маданияти пасайиб кетиши, унинг маънавий оламини сохта тушунчалар эгаллаб олиши ҳам ҳеч гап эмас. Охир-оқибатда бундай одам “Шашмақом” сингари миллий меросимизнинг ноёб дурдоналарини ҳам, Моцарт, Бетховен, Бах ва Чайковский каби дунё тан олган буюк композиторларнинг асарларини ҳам қабул қилиши қийин бўлади”.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, халқ кўшиқлари — муқаддас мерос. Ана шу бой меросдан баркамол авлоднинг бадий-эстетик ва маънавий тарбиясида имкон қадар кенг ва мақсадли фойдаланиш бугунги кунда ушбу йўналишдаги таълим муассасаларида фаолият юритаётган мусиқа ўқитувчилари, мактабгача ва мактабдан ташқари муассаса раҳбарлари, тарбиячиларининг устувор вазифаларидан биридир.

*Сарвар АБДУЛЛАЕВ,*  
Ўзбекистон Давлат консерваторияси талабаси

# Qo'shiqchilik madaniyati



*Энг муҳими, бугунги кунда мусиқа санъати навқирон авлодимизнинг юксак маънавият руҳида камол топишида бошқа санъат турларига қараганда кўпроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатмоқда.*

**Ислон Каримов**

Яхши кўшиқ, аввало, дилга кириб боради, дилда ҳайрат ё ҳаяжон уйғотади. Ҳеч бўлмаса, иккинчи марта яна тинглашга рағбат ҳосил қилади. Бугунги глобаллашув замони, техник ривожланиш шундай даражага етдики, эраталаб мусиқа билан уйғонамиз, иш жойида, транспорт, уй, тўй ва ҳатто бировга қўнғироқ қилсак, гудок ўрнига мусиқа ёки кўшиқ тинглаймиз. Яшаш тарзимизнинг ажралмас қисмига айланиб улгурган кўшиқчилик санъати ҳақида бугун анчайин кўп гапирилмоқда. Айтилаётган гапларнинг салмоғини танқидий фикрлар ташкил этиши ҳам сир эмас. Биз улкан мусиқий меросга эга халқмиз. Миллий мусикамиз шаклланиши узоқ ва машаққатли йўллари босиб ўтган. Қайси тарихий рисола олиб қарамайлик, миллий мусикамизга оид бирор манбага дуч келамиз.

Бирок гап бу манбалар хусусида эмас. Гап узоқ тарихга эга бўлган миллий мусиқа санъатимизнинг бугунги тўғрисида.

Ҳар йили юртимизда ўтказилаётган “Янги авлод”, “Келажак овози”, “Тасанно”, “Нихол”, “Ўзбекистон — Ватаним маним” сингари кўрикларни кузатар эканмиз, кўзимиз кувнайди. Юртимиз ёшлари, болалари катта ашуладан тортиб, хорижий кўшиқларгача саҳнада ўзини эркин тутиб, баралла куйламоқда. Наврўз, Мустақиллик тантаналарида иштирок этаётган хонандаларнинг аксарияти ёшлар, уларнинг янғроқ овозлари порлоқ истикболдан дарак бериб турибди. Ҳар икки йилда бир ўтказиладиган “Шарқ тароналари” мусиқа фестивали нафақат Шарқ мамлакатлари, балки дунё мамлакатларининг ҳам иштироки билан бойиб бормоқда. Бу фестивал орқали юртимиз мусиқа санъати ўз жилосини оламга намойиш қилмоқда. “Ўзбегим ёшлари” деб номланган гуруҳнинг дунё саҳналаридаги чиқишлари, улар олган олқишлардан барчамиз бохабармиз. Мусиқа ва санъат мактаблари, коллежлар, Санъат институти, Ўзбекистон Давлат консерваторияси ҳар йили юзлаб мутахассисларни етиштириб беради. Бу бизнинг ютуғимиз. Бирок...

Бирок охири пайтларда “Санъаткор маънавияти” доирасида кўплаб мулоҳазалар туғилмоқда. Ҳатто ўтган йили Президент ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида “Ўзбекнаво” эстрада бирлашмаси ташаббуси билан “Санъаткор маънавияти — замон талаби” мавзуда давра йиғини, яқинда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида

“Шоир, бастакор, хонанда ҳамкорлиги” хусусида давра суҳбати бўлиб ўтди. Бу тадбирларда кейинги пайтларда урчиб кетган бемаъни-бетаъсир клиплар, бирор маъно бермайдиган кўшиқсифат нимарсалар қаттиқ танқид қилинди. Бундан яхши хулоса чиқарган хонандалар ўз интервьюларида, тадбирларнинг ўзида кечирим сўрашди ва бу клиплар эфирлардан олиб ташланди. Битта кўшиқ яралишида шоир, бастакор ва хонанда учлигининг меҳнат маҳсули бор. Булардан бирортаси шунчаки ижод қилса, кўшиқда меъёр бузилади. Санъат шунчакиликни кўтармайди. Санъатга фақат фидоийлик керак.

Яқинда Жанубий Корея давлатида яшаб келган танишим: “Бир куни ишхонамиз яқинидаги бозорчадан Озодбек Назарбековнинг кўшиғини эшитиб қолдим. Ўзга юртда ўз тилингда кўшиқ эшитиш бошқача бўларкан. Отилиб ўша жойга чопдим: “Хизматингда бўлмасам сени, Болам дема, Ватаним мени...” Кўзларимдан тиркираб ёш чикиб, ўша дискни сотиб олаётган бегона ҳамюртим билан кучоқлашиб кетдим...” Кўшиқнинг йигит кишини йиғлатиш қудратига эга бўлиши сабаби унга чин дилдан ёндошилганидир. Дилдан чиққан Сўзгина тингловчисини ром қила олади. Кўнгиладан чиққан, астойдил қилинган хониш ҳақида кўп айтилади. Ватан сўзининг ҳам юки бор. Бу сўзни шунчаки айтиб бўлмайди. Ватан ҳақида кўшиқлар ҳам кўп, улар ҳам бошқа кўшиқлар каби турли-тумандир. Бирок юрагида юртига мухаббати бор одамгина айтганини мухаббати билан бирга юктиради.

Бир куни қизим мактабдан келиб: “Ойи, болалар танаффусда телефонларидан ғалати кўшиқлар кўйишди. Диёр деган бола бошдан охиригача сўкишдан иборат кўшиқ айтибди. Улар шу кўшиқни кўйишса, қизлар уялиб, нима қилишни билмай қоламиз”, деди. Мен унга бу кўшиқ эмаслигини, унақа нарсаларни атайлаб ҳам эшитмаслик кераклигини уқтирдим. Бирок ўйланиб қолдим. Ҳар битта кўшиқ ёзилиши учун маълум студия, маълум мутахассислар керак. Хуллас, битта кўшиқ бир киши яратадиган нарса эмас. Шунчаки бир кўшиқ шаклида чикиб, тарқаб кетган сўкишларнинг “ижодкор”ларидан бирортасида қилдай виждон йўқмикан?! Баъзида кўнгилга хуш келмайдиган олатасир кўшиқ эшитсак, буларнинг сўровчиси йўқмикан, деб, гапни “Ўзбекнаво” эстрада бирлашмасига олиб борамиз. “Ўзбекнаво”нинг фаолияти кўшиқчиларга фақат лицензия беришдан иборат эмаслигини, улар ҳам чин маънода ишлаётганини кузатдим. Бунга “Марду майдон” жонли ижродаги кўшиқлар фестивалини, йиллик ҳисобот йиғинини, бирлашма фаолиятини ўрганиб, амин бўлдим. Лицензия олгунча югуриб-елиб, Низом талабларини бажариб, кейин хоҳлаган клипини ишлаб, хоҳлаган ашуласини айтиб юрган хонандалар ҳам йўқ эмас. Тижорат каналларида, радиода айлантириб, ҳамманинг меъдасига тегиб кетгандан

кейин, танқид қилинса, “Мени ёшлар эшитишади, ёшлар яхши кўради”, қабилидаги гаплар билан қутулишади. Бугун ёшларимиз жаҳон олимпиадаларида ўзларини намойиш қилиб, фан, таълим, тараққиётига ўз хиссаларини кўшмоқдалар. Ўзбекистондаги таълим тизимини ўрганиш учун дунё мураббийлари юртимизга келиб туришибди. Демак, эртаמידан умидимиз катта. Анови “Эрталабдан сарик машинада кезарман”ларни тинглаб, дискотекалардан бери келмайдиганларни бугуннинг ёшлари деб ҳисоблай оламизми, уларни мухлис билиб, шуларнинг оёғига мослаб кўшиқ айтаётганларни хонанда дея оламизми?!

Ҳамкасбимиз, қуюкчак журналист Машраб Нуринобоев бугунги кўшиқчилигимиз хусусида қуйидагиларни гапириб берди: “Мен жуда кўп кўшиқлар эшитаман. Улар Абдулла Ориповнинг “Муножотни тинглаб” шеърдагидек, кўнгила ўтирса, қайта-қайта эшитишга рағбат уйғотса, эшитаман. Бир марталик рўмолча, бир марталик идишлар бўлиши мумкин. Бироқ кўшиқнинг бир марталикига чидаб бўлмайди. Баъзи кўшиқлар борки, бир марта эшитишга ҳам ярамайди. Беихтиёр “Ўчир!” дейсиз. Фалон кўшиқ мода бўлган деган гаплар қулоққа чалинади. Кўшиқ кийимидики, мода бўлганда ишлатиб, модадан қолгач, сандиққа соладиган. Нега буюк хофизларнинг кўшиқлари яшовчан? Нега бу кўшиқлар улар вафотидан кейин ҳам яшаяпти? Тирик кўшиқчининг ўлик кўшиғи дегим келади бир марталик кўшиқларни!”

Яна юртбошимизнинг “Юксак маънавият — енгилмас куч” асарларига мурожаат қиламан. “Айрим ёш ижрочи ва ижодий гуруҳларнинг жамоатчилик эътиборига тақдим этаётган “асар”лари санъатнинг ҳеч қандай талаб ва мезонларига жавоб бермайди. Нафақат мавзу ва мусиқа ижро усуллари, балки сахна ҳаракатларида ҳам очикдан-очик ажнабий “оммавий маданият” кўринишларига тақлим қилиш, “юлдузлик” касалиги чалиниш ҳолатлари чинакам санъат мухлисларини ранжитмасдан қолмайди, албатта.

Айниқса, бизнинг миллий анъаналаримизга, ахлоқ-одоб қоидаларига мутлақо тўғри келмайдиган клиплар, турли тиллардаги сўзларни қориштириб ёки талаффузни атайлаб бузиб айтиш каби номуносиб ҳаракатларни айрим ёш ижрочилар ўзи учун қандайдир янги услуб деб билаётгани, менимча, санъатни, унинг моҳияти ва аҳамиятини тушунмасликдан бошқа нарса эмас. Маданий жамоатчилигимиз, авваламбор, мусиқашунос олимлар, устоз санъаткорлар, композиторлар, ёзувчи ва журналистлар, кўп сонли санъат ихлосмандлари бундай масалалар юзасидан ўз фикрини очик билдириб бориши, шу тариқа ёшларимизга тўғри тарбия беришимиз ҳам қарз, ҳам фарз, деб ўйлайман”.

Шу ўринда мен ўзини миллатнинг фидойиси деб биладиган, ижодини элга суюмли қиламан, деб иш бошлаган ҳар бир хонандага шу китобни ўқишни тавсия қилардим. Ундан нафақат ўз фаолияти учун, жамият, тамаддун тараққиёти учун зарур манбаларга эга бўлиш билан бирга ўз маънавий оламига қайта назар ташлаб олади, деб умид қиламан.

Бир хонанда билан суҳбатда яхши-ёмон кўшиқлар ҳақида савол берганимда, “Санъат фидойилик талаб қилади. Юртимга хизмат қиламан, деб иш бошлаган одамнинг сафари узоқ ва хайрли бўлади. Санъатни ўткинчи ҳавасларига қориштириб, пул топиш манбаси деб ўйлаганлар бозорда

арава тортгани яхши”, деб жавоб берганди. Ҳақиқатан ҳам санъат машҳурлик ёки бойлик пиллапоёси эмас. Сидқидилдан меҳнат қилган одамни бойлик ҳам, шон-шараф ҳам ўзи излаб келаверади.

Аслида бу мақолани Ёзувчилар Уюшмасида бўлиб ўтган “Шоир, бастакор ва хонанда ҳамкорлиги давр талаби” мавзусида бўлиб ўтган давра суҳбати доирасида ёзмакчи эдим. Бироқ шахсий мулоҳазаларга кенгроқ ўрин бериб, мавзудан четлашмаган ҳолда ишга киришдим. Мулоҳазалар эса жуда кўп. Масалан, кўшиқ матни учун ёзилган шеърларни олайлик. Ҳосила Раҳимованинг “Опажоним” кўшиғини эшитганлар таҳсин айтишди. Яхши кўшиқлар кўп, сифатли кўшиқлар кўп.

Бироқ Сўз масаласига келсак... Баъзан мусиқа ва ижро маҳорати туфайли шеърнинг мағизсизлиги билинмай кетади. Агар шу маҳоратлар етишмаса, кўшиқ саёзлашиб қолади. Бунга кўплаб мисол келтириш мумкин. Кўшиқчиларимиз изланишдан чарчашмаса, яхши шеър ҳам, яхши мусиқа ҳам топадилар. Бунинг учун йиғилишда кўп бор таъкидланганидек, ижодкорлар училигининг самарали меҳнати керак бўлади. Нафақат замонамиз шоирлари, балки мумтоз адабиётимизга ҳам мурожаат қилинса, кўплаб кўшиқлар учун яхши матн чиқади. Илм етишмаса, мутахассисларга, адабиётшуносларга маслаҳат солиш керак.

Бир куни журналдан “Устоз-шоғирд анъаналари” мавзусида мақола тайёрлаш учун топшириқ олдим. Ўзбекистон халқ артисти Ғуломжон Ёқубовдан фикрларини билиш учун кўнгирак қилдим. Ғулом ака ярим соатда етиб келиб интервью бериб кетдилар. Баъзи ёш, умидли хонандаларга кўнгирак қилсак, телефонни продюсерлари олишади. Мақсадимизни билгач, хонанда номидан турли баҳоналар қилади. Шу йиғилишда айнан продюсер масаласига ҳам тўхталинди. Шунингдек, хонандаларнинг газеталарга бераётган интервьюларидаги очик мулоқотлар, фонограмма масалалари ҳам кескин танқид қилинди.

Хулосани яна Юртбошимизнинг қуйидаги сўзлари билан яқунламоқчиман: “Бундай ҳолатларнинг олдини олиш учун санъаткорлар орасида соғлом ижодий муҳит ташкил қилиш, ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий олами ва маданий савиясини юксалтириш, ёшларимизнинг миллий ва жаҳон мусиқа маданиятининг мумтоз асарлари билан бирга, уларнинг кайфияти ва интилишларига мос келадиган замонавий эстрада санъати намуналаридан кенг баҳраманд бўлиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, мусикий таълимни янада ривожлантириш масалалари ўта муҳим аҳамият касб этади”.

Хуллас, айtilган, айтадиган мулоҳазалар ҳали кўп. Бу йўлда бир қанча самарали ишлар қилинди. Мусиқа ва санъат мактаблари, санъатга ихтисослашган билим юртлири, Ўзбекистон Давлат консерваторияси, Санъат институтини умидли ёшлар битириб чиқишмоқда. Эртанги кунимиздан умидимиз катта. Санъат маънавиятнинг ажралмас қисми экан, санъаткор маънавияти йўлида мутасадди бўлган ташкилот ва муассасалар фаолиятига бардавомлик тилаймиз.

*Манзура ШАМС*



# Rassom va sahna

Ўзбек Миллий академик драма театрида Халқаро театр куні муносабати билан тантанали кеча бўлиб ўтди. Шунингдек, айни кун Ўзбекистон Бадий академияси билан ҳамкорликда Марказий







кўргазмалар залида таниқли театр рассомларининг «Рассом ва сахна» деб номланган кўргазмаси ҳамда етакчи театрлар актёрларининг чиқишлари бўлиб ўтди.





**Қутлибека РАХИМБОЕВА**

**Шоира дейди:**

**Кувончларим:** ўғлим, қизим, таши-виши-шодлигимни сўзсиз англаувчи турмуш ўртоғим; “Юрагимда кўрганларим”, “Узун қундузлар”, “Ўйғониш фасли”, “Озодлик” деб аталувчи китобчаларим; Фаргона университетидан бирга ўқиган сабоқдош дўстларим, қолган йилларда топган собит ўртоқларим, меҳри устозларим.

**Руҳиятим устун:** ота-онам ёди, жисгарларим мадади, Ватан озодлиги.

**Армонларим:** ўтганлари – оғриқли хотира. Бугунгисининг рўёби ўзимизга боғлиқ.

**Умид ва интилишим:** заҳматкаш, оқ кўнгил халқимнинг бирлик-биродарлиги, жасорати.

**Ўзбекистон**

Озод Ўзбекистон, озод ўзбеклар  
Айтсам, ҳар товшимдан сачраб чикар чўғ.  
Ҳар товши кўксимда Тангриго тиклар,  
Дунёда бундан-да гўзал унвон йўқ.

Фақат шу унвон деб куйса бўлади,  
Фақат шу арзийди одам жонига.  
Байроқ каби қадаб қўйса бўлади.  
Ёлғиз шу унвонни юрак ёнига.

Кўз ёш билан келар ҳақиқий шодлик,  
Йиғлаб кувонаман, халқим бахтингдан.  
Гўрўғли кўринар ҳар битта отлик,  
Қуёшлик излайман тола ёқтингдан.

Эркнинг жон сувидан ҳовучлаб олиб,  
Ҳар битта ўзбекка сепгим келади.  
Ўзбеклигим учун ўзгалар қолиб  
Ҳатто, ўзимни ҳам ўпгим келади.

Хур миллат нишонда туради мудом,  
Уйғоқ бўлмағи шарт ичи ҳам тоши.  
Кўзимни очик тут, э Қодир Худо,  
Кувончдан айланиб қолмасин бошим.

Озод Ўзбекистон, озод ўзбеклар,  
Ҳар товуши бир шунқор — ушлаб турар туғ.  
Шунқорим, туғингни баладроқ тикла,  
Дунёда бундан-да яхши унвон йўқ.

**Истақ**

Шу уйнинг устида турган байроқни  
Ёғоч туткичидан охишта ечиб,  
Ўзимнинг қўлимга ўрнатгим келар.

Хумоқуш ўтирган туғромизни ҳам  
Михланган тахтадан аста ажратиб,  
юрагим устига ўрнатгим келар.

Озодлик деган шу бебаҳо сўзни  
Девордан беозор кўчириб олиб  
Яшириб қўйсайдим кўнглим уйига.

Мумгардиш ичига киргим келади:  
Ҳар харфин, ҳар товшин мадҳиямизнинг  
содиқ аскар каби кўриб ўтирсам  
ёмон қарашлардан, ёмон кўзлардан.

Мен бадбин эмасман,  
Шубҳачи эмас.  
Фақат кутиб-кутиб топганимизни,  
Фақат қонлар ютиб топганимизни  
Мана бу Ёғочми, Тахтами, Девор —  
Мумгардиш — бир лаҳза ғафлатда қолиб  
Олдириб қўймаса дея кўрқаман.  
Мен ушоқ бўлса-да,  
Аёл бўлсам-да  
Ўзимда тургани ишончлироқдай.

\*\*\*

Февралга сочилиб колди сукунат,  
Дарёлар бағрига куюлди кўшиқ.  
Тоғларга ёйилиб кетди лолалар  
Чўққилар бошига кўнгандай уфқ.  
Зангори кенгликлар сайёҳи — Куёш  
Ерни нур қўлида силай бошлади.  
Бир фасл қўшиғин асраган боғлар  
Булбулнинг тилида қуйлай бошлади.  
Ширинлашиб кетди ҳавонинг ҳиди,  
Улкан туйғулардан жоним суюнар.  
Қиш. Сокин хонамда ўйлаган ўйим,  
Орзуйим ўзимга кичик туюлар,  
Кўряпман: мовий кўк, алвон уфқлар,  
Бу кунлар қўпларнинг юрагида бор.  
Энг буюк орзулар яшасин, дея  
Қалбларни улғайтиб юборди баҳор.

### Қувонч

Тоғлар елкасига сиғмаган ирмоқ  
Сасидан сукунат эшиги синди.  
Рангин чечакларга айланди тупроқ,  
Заминнинг чиройи энди билинди.  
Куёшники бўлди бепоён само,  
Нурларнинг йўллари узайди.  
Орзули-ҳавасли кунлар беором  
Новдаларини гуллар билан безайди.  
Илдизидан бошлаб учига қадар  
Гулга тўлиб кетди оғочлар жисми.  
Боғларда адашиб қолди шабада,  
Рангидан мастми ё бўйидан мастми?  
Офтобнинг анҳорга чизган нақшини  
Мажнунтол кун бўйи кўриб тўймайди.  
Юксақда куйламоқ шунча яхшими,  
Одамлардан кўпроқ кушлар куйлайди.  
Яна ўз ранглари қайтган бағрингда,  
Юртим, кўнглим тўлиб юриб қувондим,  
Яна куз заҳмати, кишининг захридан  
Омон чиққанингни кўриб қувондим.

\*\*\*

“Бугун қандай кун?” дея сўрайсиз мендан.  
Билмадим.  
Сизни танимасдан олдин кунларнинг  
Узун-узун номи бор эди, аниқ.  
Энди бу номларни унутиб қўйдим,  
Энди Яхши Кунлар ҳамма-ҳаммаси.

\*\*\*

Эшиқдан кирасиз,  
Кўзларим лаҳзада бу хушхабарни  
Бутун вужудимга юборар ёйиб.  
Бирдан чиннигуллар ўстиргим келар,  
Ҳаммага қарагим келар жилмайиб.  
Чиройли сўзлайман, иссиқ сўзлайман,

Дарахтлардай баланд сезаман ўзим.  
Энг яхши одамга айланиб қоламан  
Сиз мени кўргани келган кун.

### Севишиб юрибмиз

Севишиб юрибмиз шу ёшга кириб,  
Зиёрат этайлик бир-биримизни.  
Кўз ичда учрашиб, кўз ичда кулиб,  
Муборак этайлик бир-биримизни.

Севгили кунлар бой: нукра, зарлидир,  
Хушсыйрат, хушсуврат, хушхунарлидир.  
Жон деб азобларин жонга босамиз,  
Ахир, азоблари тушунарлидир.

“Оҳ” десак, “оҳ”лари шу қадар яхши,  
Лабда титроқлари шу қадар яхши.  
Бир ҳаққа соғиниб хатлар ёзамиз,  
Ўзимиз булбулмиз, ўзимиз бахши.

Тупроқдан бир дона гул сўронурмиз,  
Осмондан бир ховуч нур сўронурмиз,  
Ўзидан сўрасак, тушармиз чўкка,  
Бандасидан эса хур сўронурмиз.

Боғларда зоғ деманг, зоғлар кетмайди,  
Юракда доғ деманг, доғлар кетмайди.  
Севдим денг, севадим денг, севадим денг фақат,  
Дунёда ҳеч бир сўз унга етмайди.

Севишиб юрибмиз шу ёшга кириб...

### Азизим, мени қизғон

Мен шунчаки ой эмас,  
Булутдан чиққан ойман.  
Мен шунчаки куш эмас,  
Патлари гул хумойман,  
Азизим, мени қизғон!

Булбул кўзидан томган  
Бир томчи шабнамдирман.  
Қийналиб ёнаётган  
Шамолдаги шамдирман,  
Азизим, мени қизғон!

Биргина лаҳзаман мен,  
Биргина нафасман хуш.  
Сен қўрган бари тушлар  
Ичра ширин, ёруғ туш,  
Азизим, мени қизғон!

Ёмғирдаги чўғдирман,  
Нишондаги туғдирман.  
Сен қизғонсанг борман мен,  
Қизғонмасанг, йўқдирман,  
Азизим, мени қизғон!

# Askiya - so'zamollik san'ati

**А**срлар давомида халқ дилига жо бўлган, унинг истеъдодли вакиллари томонидан яратилган, авлоддан-авлодга ўтиб, сайқалланиб, бойиб келган номоддий маданий меросимиз ўзбек оиласи маънавияти, самимияти, бадиий-эстетик дидини намоён қилувчи ёрқин кўзгудир. Давр таҳририга учраб, гўзал шакллари, содда ва теран мазмунлари билан бизгача етиб келган халқ оғзаки бадиий ижодиётининг намуналаридан бири бўлган аския ҳанузгача энг сеvimли, энг жозибали жанрдир. Ҳазил-мутуйиба, юмор туйғуси инсонга завқ берибгина қолмай, унинг эстетик дидини ҳам нозиклаштиради, маънавиятини юксалтиради. Аския дунё халқлари ичида фақатгина ўзбекларга хос бўлган миллий санъатдир. Ҳажвнинг бадиҳагўйлик асосида, кўпчилик иштирокида ва мусобақа кўринишида жонли ташкил этилиши бошқа халқларда учрамайди. Аския жуда катта ҳаётий билим, кўникма ва ижодкорликни талаб қилади. Тилнинг ўзига хос хусусиятларини мукаммал эгаллаган, ҳаётдаги камчиликларни ҳазил воситасида ифодалаш қобилиятига эга бўлган, жуда тез мушоҳада қилиб, ракибининг иззат-нафсига тегмайдиган даражада мулоқот қила оладиган кишиларгина аския санъати билан шуғулланади. Халқ оғзаки ижодининг энг сара турларидан бири ҳисобланган аския икки ва ундан ортик кишилар ўртасида тараф-тараф бўлиб, маълум бир пайров ёки мавзу доирасида ўтказиладиган ўзига хос сўзамоллик беллашувидир. Айтилаётган сўз бировнинг шахсиятига тегиб кетмаслиги учун ҳар бир сўз ёки иборани ишлатишда ижрочи ниҳоятда эҳтиёткор бўлиши лозим. Аскиянинг мазмунан маъноли ва таъсирчан чиқиши ижрочининг билими, тафаккури, сахна маданияти ва ижрочилик маҳоратига боғлиқ. Аскиячининг ҳаётни билиши, тил, нутқ маданияти, юз, кўз, қўл, тана ҳаракатларидан усталик билан фойдаланиши аскиянинг ҳам мазмунли, ҳам қулгили чиқишида муҳим аҳамиятга эга. Катта давраларда тортиша оладиган аскиячилар замондошларининг ҳаёти, иши ва кундалик турмуш тарзида учрайдиган ҳодисалар, камчилик ва нуқсонларни самимий, очиккўнгиллик билан, дўстона ўткир қулги ва ҳажв остига оладилар.

Ҳозиргача аскиячилик санъатининг ўттиздан ортик шакллари аниқланган бўлиб, улар қаторига пайров, қофия, радиф, баҳри байт, тугал, ўхшатдим, афсона, раббия, сафсага, айгишув, чистон, лақаб, гулмисиз, бўласизми, ширинкор ва терма сингари турлари киради.

“Аския” атамаси ўзбеклар орасида тахминан XVII асрдан бошлаб истеъмолга кирган, кенг тарқалган ва санъат даражасига кўтарилган. Хон ва бекар саройидаги санъаткорлар орасида 15-20 нафаргача моҳир аскиячилар хизматда бўлган. XVI асрда яшаб ижод этган Зайниддин Восифий Ҳиротда

ҳазил-мутуйиба кенг авж олганлиги, Мир Сарбараҳна, Мавлоно Бурҳони ланг, Ҳасан воиз, Муҳаммад Бадахший, Саид Фиёсиддин шарафа, Мавлоно Халил Саххоф сингари ўнлаб моҳир аскиячилар борлиги, шулар орасида энг истеъдодлиси Мавлоно Абдулвосеъ Мунший бўлганлиги ҳақида ёзади. XVIII-XIX асрларда аския, айниқса, Фарғона ва Тошкент водийсида ривожланган. Фарғона водийсининг йирик маданий ва маърифий марказларидан бири ҳисобланган Кўкон шаҳрида қадимдан халқ оғзаки ижоди ривожланган. Меҳмондўст, танти, хушфёъл, одамохун, айни пайтда зукко, нозиктаъб ва талабчан Кўкон аҳли азал-азалдан хурсандчилик, хушчакчаклик, ўйин-қулгу, ҳазил-мутуйибани хуш кўрган. Шу боис ҳам шаҳардаги ҳеч бир халқ сайли, байрамлар мусикачилар, хофизлар, аскиячи ва кизикчилар иштирокисиз ўтмаган. Таникли аскиячилар Ғанижон Тошматов, Расулқори Мамадалиев, Абулқосим Тўйчиев, Ғуломжон Рўзиев, Муҳиддин Дарवेशов, Ҳасанбой Султонов, Махсум Қозоқов, Жўраҳон Пўлатов, Неъматжон Тошматов, Ҳотамжон Тешабоев, Эркинжон Саидахмедов, Абдусамад Юсупов, Мансуржон Охунов, Баҳодиржон Шокиров, Олимжон Усмонов, Қаҳрамон Абдувалиев, Абдураҳмон Қулматов, Жумабой Хуралиев, Ғафуржон Мирзаев, Хотамжон Ҳакимжонов, Мамасиддиқ Алихонов, Қаҳрамон Абдувоҳидовлар аския санъати ривожига муносиб ҳисса қўшдилар.

Халқ кизикчилигининг таркибий қисми ҳисобланган аскияни “аския” (Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларида), “айтиш”, “зарофат” деб ҳам атайдилар. Аския авлоддан-авлодга устоз-шогирд анъаналари воситасида, асосан оғзаки равишда ўтиб келмоқда. Уни тарғиб қилиш ва келгуси авлодга етказишда ижодий мактабларнинг ўрни катта. Бугунги кунда Марғилонда Мамасиддиқ Шираев раҳбарлигида, Кўконда Ақрамжон Анваров бошчилигида, Андижон вилоятининг Хонобод шаҳрида Муҳиддин Султонов раҳбарлигида аскиячилик мактаблари фаолият юритмоқда.

Аскияда ҳаваскор ва профессионал йўналишлар мавжуд бўлиб, ҳаваскорлар бир-бирлари билан чойхонада, улфатда, тўйхонада тортишиб кетаверадилар. Уларнинг тортишувларида маълум мавзу бўлмайди, аскиянинг барча турларини аралаштириб айтаверадилар. Ҳаваскор аскиябозлар ҳозиржавоб, сўзга чечан бўладилар, ўхшатиш ва муболағаларга, сўзни чертиб гапиришга, аскиявий қулгуга уста бўладилар.

Аскияни профессионал даражада эгаллаганлар “аскиячи” деган номга эга бўладилар. Баъзан машҳур аскиячилар ўртасидаги тортишувга оддий томошабинлар ҳам қўшилиб кетади, бу аскиянинг ҳамма учун очиклиги, ҳар қандай одам ўзининг қобилиятини намоён қила олиш имкониятини таъминлайди. Аския пайтида маълум бир иштирокчига нисбатан ишлатилган танқид кейинчалик муҳокама этилмайди



ва чуқурлаштирилмайди. Бунда ҳар қандай гап ҳазил сифатида айтилади ва енгил қабул қилинади. Аския қатнашчиси қайси тарафда бўлишдан қатъи назар, ўткир кулгига олиб келадиган ҳар бир чиқишни қўллаб-қувватлайди ва бу орқали рақиб томонига ҳам ўз ҳурматини билдиради. Аскияда олдиндан тайёрланган андозалардан самарали фойдаланиш қаторида бадихагўйлик қатта рол ўйнайди. Чунки мавзунинг кетиши жараёнида жуда тез ва аниқ жавоб бериш талаб этилади. Аскиячилар пайров мавзусидан четга чиқиб кетмаслиги, нафсониятга ва шахсиятга тегадиган гапларни ишлатмаслиги, ютиб чиқиши ёки ютқишидан қатъи назар, кек сақламаслиги, рақибини ҳурмат қилиши, бошқаларнинг фикр билдиришига тўсқинлик қилмаслиги, ўз фикрини барча тушунадиган тарзда баён қилишлари лозим.

Аския санъатини сақлаб қолиш, қайта тиклаш, келажак авлодга етказиш, тарғиб қилиш ва ўрганишда Ўзбекистон Республикасининг “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуни, Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2010 йил 7 октябрда тасдиқланган “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини

муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастури” ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда. Аския жанрини ривожлантириш бўйича Маданият ва спорт ишлари вазирлиги қошидаги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик ҳамда ахборот маркази, ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий комиссияси, Ўзбекистон Фанлар академияси, Ўзбекистон Бадий академияси, Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти, “Фонд Форум” жамғармаси, Халқаро “Олтин мерос” жамғармаси, Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси, Матбуот ва ахборот агентлиги, «Қамолот» ЁИХ, Республика “Маҳалла” хайрия жамғармаси ва маҳаллий ҳокимиятлар ўртасида яқин ҳамкорлик йўлга қўйилган. Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик ҳамда ахборот маркази томонидан 1992 йилдан бошлаб ҳар икки йилда анъанавий равишда аскиячи ва қизиқчиларнинг Республика кўриктанлови ўтказиб келинади.

Халқ ижоди шу халқнинг донолиги, санъати маҳсули. Ёш авлодни юксак маънавиятли, барқамол инсон қилиб тарбиялашда, миллий қадриятларимизга бўлган эътиқодини шакллантиришда номоддий маданий меросимизнинг ўрни бекиёс. Президентимиз таъкидлаганларидек, “Ўзбекистоннинг қуч-қудрати манбаи халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлиги, улуғ аجدодларимизнинг авлодларга ўтаётган маънавий меросининг туганмас меҳрида, миллий ғуруримизда”дир. Шунинг учун ҳам ҳаёт моҳиятини ўзида мужассам этган бу мерос ўз Ватани, оиласини муқаддас деб билган ҳар бир юртдошимиз қалбига жо бўлиб, қўнғил гавҳарига айланган.

*Назокат АҲМЕДОВА,  
Республика халқ ижодиёти  
маркази мутахассиси*



# A X B O R O T M A D A N I Y A T I



Маълумки, инсон яралишдан ахборотга, янгиликка иштиёкманд бўлади. Ахборотга ўч аҳоли кириб келаётган ахборотни сараламай туриб, “истеъмол” қила бошлайди. Бунда яхши ва ёмон, керакли ва кераксиз ахборотнинг фарқи борилмайди, бир сўз билан айтганда, аҳолида ҳолис ахборот оқимидан ноҳолисини ажратиш олиш учун идрок шаклланиб улгурмаган эди. Шунинг асорати ҳозирги кунда, айниқса, сезилмоқда. Бу баъзан ёшларда ҳар қандай ахборотни мутлоқ ҳақиқат сифатида қабул қилинишига сабаб бўлмоқда. Бунинг учун кишида маънавий “иммунитет” бўлиши лозим.

Аҳоли, айниқса, ёшлар энг аввало, ватанга эътиқодли, урф-одат ва кадрятларимизга садоқатли қилиб тарбиялансагина исталган бузғунчи ахборотларга нисбатан ўз ахборот иммунитетлари шаклланади. Бугунги кунда асосий ахборот манбаи интернет эканлиги ҳисобга олинса, “иммунитет”нинг нақадар зарурлиги, ахборот таҳдидининг қанчалар чегарасизлиги аён бўлади.

Айни пайтда ахборотлашган жамият:

- Уйда ишлашнинг кенгайишига, транспорт ҳаракатининг камайишига ва бунинг оқибатида табиатга тушадиган “юк”нинг кескин қисқаришига олиб келади;
- Иш кунининг қисқариши одамларнинг уйда кўпроқ бўлиши ва оилавий муҳитнинг барқарорлашувига замин яратади;
- Ахборотлашув жараёни қишлоқдан туриб ҳам бутун олам билан мулоқот қилиш, энг обрўли ташкилотларда ишлаш, шаҳар аҳолиси баҳраманд бўлаётган маданият ютуқларини

истифода этиш имкониятини яратади.

• Масофавий таълим билим олишнинг энг қулай шаклига айланиши баробарида, аҳолининг кенг қатламлари учун ҳар қандай олий ўқув юртлари эшиklarининг очилишига замин яратади. Содда қилиб айтганда, маълумотлилик кўп даражада инсоннинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлиб қолади.

Бирок интернет бир қатор муаммоларни ҳам келтириб чиқаради: “Янглиш тушунча”дан “Ёлғон ақида”гача бўлган муаммолар ана шулар жумласидандир. Бундай ҳолатларнинг олдини тўла-тўқис олиб бўлмайди. Зеро, ахборот тармоқларининг узлуксиз ишлаши унинг муҳим сифат белгиси ҳисобланади ва бу жараён доимий такомиллашувни бошдан кечирмоқда. Яна бир муаммо муаллифлик ҳамда интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ. Шундай экан, ахборот тармоғида қўпчилик кўра олмайдиган ҳудудлар юзага келиши табиий. Бугунги кунда компаниялар ўз ахборотларини ҳимоя қилиш ва руҳсат этилмаган киришларнинг олдини олиш учун катта маблағлар сарфлаётгани ҳам шундан. Ахборотлашиш ўзига хос табақаланишга олиб келмоқда. Шу билан бирга муайян ахборотларни яширишдан тортиб, уни ноқонуний равишда эълон қилишгача бўлган кўринишларда намоён бўладиган суистеъмолликлар ҳам келиб чиқиши мумкин. Ахборот турли ижтимоий қатламлар, профессионал ва миллий гуруҳлар вақиларига ҳар хил таъ-

## ЎЗУВЧИ

Яқинда “Ўзбекистон” нашриётида ёзувчи Собир Ўнарнинг “Бибисора” деб номланган китоби нашрдан чиқди...

Қайсидир йили эсимда йўқ, бироқ китоб ўқишга қизиқишим ортиб бораётган пайтлар эди. “Ёшлик” баъздан “Кунсулувнинг сирли хатлари” номли ҳикоя ўқиганман. Баъздан адабиётга ёниб кириб келган ва кириб келаётган шоир-ёзувчиларнинг бир талай асарлари жой олган. Уларни ҳозир ҳам аниқ номма-ном айта оламан.

Бирок Кунсулув... Жуда дилтортар ҳикоя эди у. Кейин муаллиф билан қизиқдим. Шу муаллифнинг қаерда қайси асари чиқса, ўқидим. “Чамбилбелнинг ойдаласи” қиссаси, “Жинкўчадаги муштипар” ҳикояси, умуман, унинг нимасини ўқисам, жайдари одамлар, уларнинг қон-қонимизга сингиб кетган феъли, турмуш тарзи акс этган жиҳатларни кўрар эдим. Бирок шу феъл, шу сифат ҳақида ҳали айтилмаган, ҳатто шундайлигимизни ўйлаб ҳам кўрмагандек бўлиб туюларди.

Мен бу муаллифнинг исмини бирор жойда кўрсам, Кунсулув ҳақида ўйлардим. Қаердадир тоғлар ортида Кунсулув бор. У камалакка ўйчан тики-

либ яшайпти. Унинг “хуштакчи” қайниси Жамшид ҳам бор. У ҳамон худодан янғасига фарзанд сўрайди. Билмайман, бу таасурот қандай хотирамда ўрнашиб қолган. Балки бу ёзувчининг маҳоратидир.

Ёзувчи янги асарларини жамлаб, “Бибисора” деган китоб чиқарибди. Китобни хурсандчилик билан ўқиб чиқдим. Ўқиган сари баъзан овоз чиқариб қуламан, баъзан хўрсинаман. Бу ҳам ёзувчининг “юктира билиш” маҳорати. “Ҳоппойлаб”, “туйкус”, “бошпург”, “ўлимичи” сингари халқчил сўзлар алоҳида эскартишсиз “ҳазм” қилинади. Шу сўзларни асардан олиб, ўрнига адабий синонимларни қўйиб ўқиб кўраман. Йў-ўқ, ўхшамайди. Мана, ўзига хослик. Мана, алоҳидалик. Менга шуниси қизик.

“Бибисора” чиройли ва аламли қисса. Болалик хотираларимизни хира қиладиган бирор воқеани эсласак, шу хиралик сабабчисини астойдил ёмон кўриб кетамиз. “Бибисора”да шу алам мужассам. Шунингдек, кў-ў-ўп нарса бор. Бу асарни фақат ўқиш керак.

сир қилиши баробарида уни истъмоқ қилиш амалиёти турли гуруҳларда бир биридан кескин фарқ қилиши мумкин. Бу, энг аввало, ахборот манбалари миқдори ўртасидаги фарқда намоён бўлади. Масалан, айрим одамларда ахборот манбаи минимал (телевидение, радио), айримларда эса кенг (интернет, янги телекоммуникациялар тизими) бўлиши мумкин. Мутахассислар фикрига кўра, бугунги кунда жамиятда айнан ахборотни олиш, унга йўл топиш соҳасида кескин бўлиниш, табақалашув содир бўлмоқда. Ёшлар ўзининг ҳаракатчанлиги ва янгиликка интилувчанлиги ҳамда бўш вақт ресурсига эгаллиги туфайли юқори даражада коммуникатив фаоллик кўрсатишади. Бошқа гуруҳларда эса нисбатан пассивлик кузатилади. Уларга хос бундай хусусиятлар салбий оқибатларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Бу биринчи гуруҳ учун бизга тамомла ёт сиёсий таъсирга берилиб кетиш хавфининг мавжудлиги, иккинчи гуруҳнинг эса позитив мазмунга эга ахборотлар таъсиридан ташқарида қолиши билан белгиланади.

Ўз даврида оғзаки нутқнинг пайдо бўлиши билан ахборот узатиш имкониятлари кенгайган бўлса, ёзма нутқ ривожини бу борада ўзига хос янги босқични бошлаб берган эди. Ҳозирги фан-техника тараққиёти, интеграция ва глобаллашув шароитида эса ахборот маконида туб сиёсий ҳолат кечмоқда. Эндиликда ахборот узатиш нафақат хилма-хил шакллари, балки ўта тезкорлиги билан ҳам жамият тараққиётининг олдинги даврларидагидан фарқ қилади. Бундай шароитда ахборот истъмоли жараёнида ҳам янги тенденциялар кузатилаётган. “Кимки ахборотга эгалик қилса, у дунёга эгалик қилади” деган фикрнинг пайдо бўлишига ҳам ахборотнинг юқоридаги хусусиятлари сабаб бўлган. Ижтимоий макон бу айни вақтда ахборот макони ҳамдир. Глобаллашув шароитида ахборот ҳажмининг катталиги, уларнинг замонавий тезкор воситалар орқали тарқатилаётгани ахборот соҳасининг ижтимоий маконнинг бошқа шакллари билан тубдан фарқ қилишини таъминламоқда. Хусусан, замонавий ОАВ, айниқса, интернет

тизими орқали тарқатилаётган хабар ва маълумотларга турли сиёсий таъкидлар, давлат чегаралари тўсиқ бўла олмайди.

Ахборот истъмоли ижтимоий, аниқроғи, маънавий эҳтиёжларни қондиришга қаратилган ҳодисадир. Мазкур ҳодиса ҳам хизматлар истъмолининг ўзига хос шакли ҳисобланади. Маълумки, ҳар қандай хизматни истъмоқ қилишдан аввал унинг сифати, нархи, фойдаси, қулайлиги ва бошқа шу каби хусусиятларига эътибор бериледи. Бу жараёнда истъмоқ қилинаётган хизматнинг талаб ва таъкид хусусиятлари ҳам инобатга олинади.

Мазкур хусусиятлар ахборот истъмоли жараёнига ҳам хосдир. Бироқ маънавий неъмат бўлган ахборотни истъмоқ қилиш ўзига хос томонлари билан ҳам ажралиб туришини таъкидлаш жоиз. Хусусан, ахборот конкрет шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлат томонидан истъмоқ қилинадигани, мазкур даражаларда истъмоқ жараёнилари бири-биридан фарқ қилади. Масалан, бирон шахс учун қизиқарли бўлган маълумот муайян ижтимоий қатлам ёки гуруҳ учун аҳамиятсиз бўлиши мумкин. Шунингдек, ахборот макон ва замон хусусиятларига ҳам эга. Чунончи, Фарбда ўта оммабоп бўлган ахборотлар Шарқ халқлари томонидан кам истъмоқ қилиниши мумкин. Бундан ташқари, маълум бир тарихий даврда катта қизиқиш билан кутиб олинган маълумотлар вақт ўтиши билан одатий ҳолга айланиши ва ижтимоий ҳаётда бу тарзда инъикос этмаслиги мумкин.

Аслида жамият эмас, балки ахборот ўзгармоқда. Бошқача айтганда, ахборот ўзига ўхшаш жамиятни яратади. Шундан келиб чиқиб хулоса қиладиган бўлсак, ахборотнинг тўғриси, керагини ва ҳаққонийсини қабул қилиш керак. Шундагина “ахборот хуружи”, “нотўғри ахборот” тушунчалари анча камаяди.

Севара АЛИЖОНОВА,  
ЎзДЖТУ талабаси.

“Дунё шундоқ турарми?” киссаси ҳам сокин ва равон. Ўқиган одамга адабий қаҳрамоннинг ички дунёси ойдинлаша боради. У мутолқ ижобий ёки салбий қаҳрамон эмас. У ҳам бир банда. Хатоси бор, фаросати бор, ўз турмуши, ўз ичқариси бор. Ёзувчи шу ичқарига бизни бир бор қаратади. Хулосани ўзимизга қўйиб беради. Тўғрида, ижтимоий ҳикояларга мавзу бўладиган кескишувни бошқача тарзда, ҳақиқий китобхоннинг кўнгилга, дидига ўтирадиган қилиб ёзса ҳам бўлар экан-ку.

“Тегирмончининг боласи”, “Бегона меҳмон”, “Ака-укалар” ҳикояларини ўқиб ҳам адабиётимиз яна бир нечта тошбосар асарларга бойганини қис қилдим. “Ўзбекистон” нашриётида чоп қилинган “Бибисора” тўпламидан ана шундай диловар ҳикоялар, эсселар, киссалар жой олган. Китобнинг сўнгсўзини устоз Абдулла Орипов “Умидимиз катта” деб номлабди ва бугуннинг ёзувчиларидан салмоқли асарлар кутаётганини таъкидлайди.

Яна бир гап. Ёзувчи олис қишлоқларда сақланиб қолган анъаналарни шундай “ҳазми енгил” қилиб синдириб ёзадики, бу анъаналарга беихтиёр қизиқиш уйғонади. Оддийгина мисол. “Бибисора” киссасидаги Тўлғаной қайинисини “Дабба бола” деб қакиради. Бу урф тоғли қишлоқларда ҳамон бор. Қайиниларга янгалар “Солдат”, “Истудент”, “Раис”, “Қатга бола”, “Кичкина бола”, “Анов бола” деб мурожаат қилади. Қайинсингиллар ҳам бу сийлов ва ҳурматга лойиқ. “Ойқиз”, “Қизча”, “Аммаси” дейилади. Келиннинг ҳурмати шундай бошланади, келиннинг ҳурмати шундан бошланади. Бу китоб фақат ўқишга муносиб. Китобхонларга шундай китоб билан ошнолик муборак бўлсин.

Ижодингиз бардавом бўлсин, мухтарам Ёзувчи!

ХОНИМОЙ



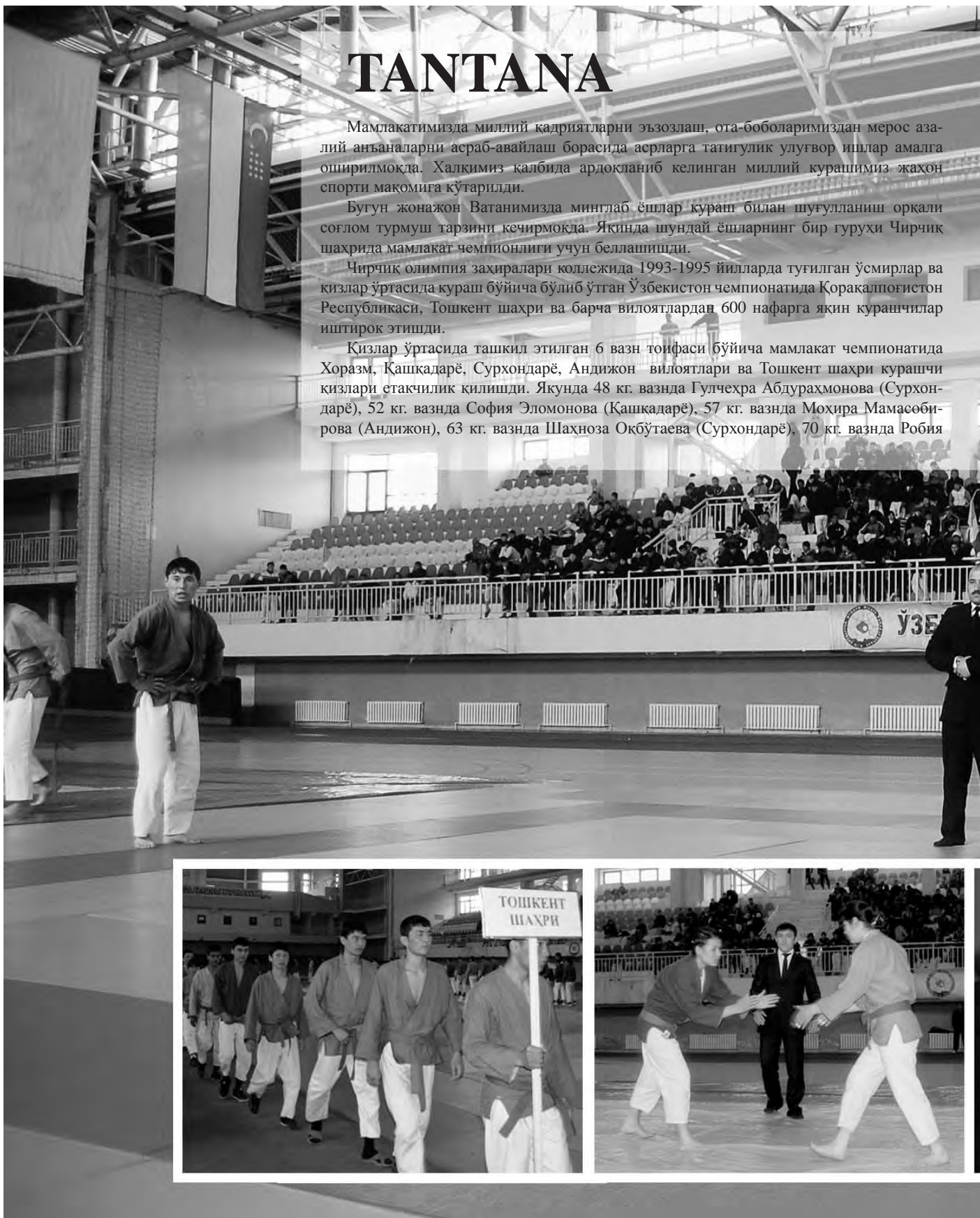
# TANTANA

Мамлакатимизда миллий қадриятларни эъзозлаш, ота-боболаримиздан мерос азалий анъаналарни асраб-авайлаш борасида асрларга татиғулик улғувор ишлар амалга оширилмоқда. Халқимиз қалбида ардоқланиб келинган миллий курашимиз жаҳон спорти мақомига кўтарилди.

Бугун жонажон Ватанимизда минглаб ёшлар кураш билан шўғулланиш орқали соғлом турмуш тарзини кечирмоқда. Яқинда шундай ёшларнинг бир гуруҳи Чирчиқ шаҳрида мамлакат чемпионлиги учун беллашишди.

Чирчиқ олимпия захиралари коллежида 1993-1995 йилларда туғилган ўсмирлар ва қизлар ўртасида кураш бўйича бўлиб ўтган Ўзбекистон чемпионатида Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва барча вилоятлардан 600 нафарга яқин курашчилар иштирок этишди.

Қизлар ўртасида ташкил этилган 6 вазн тоифаси бўйича мамлакат чемпионатида Хоразм, Қашқадарё, Сурхондарё, Андижон вилоятлари ва Тошкент шаҳри курашчи қизлари етакчилик қилишди. Яқунда 48 кг. вазнда Гулчехра Абдурахмонова (Сурхондарё), 52 кг. вазнда София Эломонова (Қашқадарё), 57 кг. вазнда Мохира Мамасобинова (Андижон), 63 кг. вазнда Шаҳноза Оқбўтаева (Сурхондарё), 70 кг. вазнда Робия





Қурбонова (Хоразм) ва 70 кг. дан оғир вазнда Санойим Эркинбаева (Қорақалпоғистон)лар чемпионатда олтин медалларга сазовор бўлишди.

Ўсмирлар ўртасида 9 вазн тоифаси бўйича бўлиб ўтган бахсларда Бухоро, Қашқадарё, Тошкент, Самарқанд, Навоий вилоятлари ва Тошкент шаҳри полвонлари чемпионатга пухта тайёргарлик кўрганликларини намоийш этишди.

Энг енгил, яъни 50 кг. вазнда бухоролик Раҳим Жумаев, 55 кг. вазнда ҳам Бухоро кураш мактаби вакили Фаррух Адизов ғалаба қозонган бўлса, 60 ва 65 кг. вазнларда бу сафар жиддий рақобат қузатилди. Айнан икки вазнда иштирокчилар сони 100 нафардан ошганлиги ҳам фикримизни исботлайди. Яқунда қашқадарёлик Абдурахмон Абдуллаев ва навоийлик Умид Эсоновлар шохсупага кўтарилишди. 71 кг. вазнда эса мезбонлар вакили Муҳаммадлазиз Қаюмов, 77 кг. вазнда бухоролик Бахриддин Имомов, 83 кг. вазнда Тошкентдаги Республика олимпия захирлари спорт коллежи талабаси Даврон Маҳмашофев рақибларига имконият қолдирмади. Шундан сўнг 90 кг. ва ундан оғир вазндаги курашчилар баҳсида ғолиб аниқланди. Унга кўра, қашқадарёлик Жамолиддин Шерназаров ва қорақалпоғистонлик Элёр Машаринов ғолибликка эришди.

Чемпионат якунига кўра, Ўзбекистон ёшлар терма жамоасига номзодлар аниқлаб олинди. Энди терма жамоа аъзолари шу йилнинг октябрь ойида Англияда Ўзбек кураш спорти бўйича бўлиб ўтадиган ёшлар ўртасидаги навбатдаги жаҳон чемпионатида тайёргарлик кўришади.

Ўзбекистон кураш миллий федерацияси тақвим режасига кўра, 1995- 1996 йиллар туғилган ўсмирлар ўртасидаги мамлакат чемпионати Наманган вилоятида бўлиб ўтади.

*Ўзбекистон кураш федерацияси  
матбуот хизмати*



# BIZ B'YUNAGAN B'YUNDAK



...Хаммамиз ҳам вақтида бола бўлганмиз. Баҳорнинг таширифини ҳам энтикиб кутганмиз. Негаки, қорли-кировли кунлар ортда қолиб, вужудимизни бобоқуёш нур беланчақлари билан илита бошлаши юрагимиздаги ҳаётсеварлик туйғуларини оширади, олислардан қулоғимизга чалинган қувнок болалар қийкириғи хотиралар қатини титкилашга ундайди. Адашмадингиз, беғубор болалар авлоддан-авлодга ўтиб келаётган халқ ўйинларини ўйнашпти

Халқ ўйинларининг сон-саноғи йўқ, бировимиз билганимизни бошқамиз ўйнамаган бўлишимиз мумкин.

Мактаб ховлисидан ўқувчиларнинг овози ишхонамга ёпирилиб киради:

- Оқ теракми, кўк терак?
- Биздан сизга ким керак?
- Сайраб турган тил керак.
- Тилларнинг қайсиси керак?
- Ўша фалончи (ойи) бойи керак.

Кейин кимнингдир югургани, бошқаларнинг шовқин-сурони эшитилади.

Болаларнинг шовқини олис ва яқин хотираларим қатини титкилайди. Бир муддат болалик хотираларига ғарқ бўламан...

Ўттиз нафар ўғил ва қизлар. Булар менинг сабоқдошларим.

Бу эса бизни билимлар оламига етаклаб бораётган ўқитувчимиз, баъзида қаҳрли, кўпинча меҳрли – Салби момо.

- Қани болалар, отлашиб келинглар.

Отлашиб келиш – ўйинда иштирок этадиган жамоаларни тенг тақсимлашнинг оддий услуби, икки-бир бўлган болалар гуруҳ сардорлари эшитмайдиган жойгача кетиб бир-бировининг қулоғига пичирлашади:

- Мен қуёш, сен юлдуз бўлақол.
- Майли.

Ўқитувчимиздан топшириқ олгач бўй-бўйимизга, ҳаракат имкониятларимизга қараб икки-бир, икки-бир ҳар томонга тарқаламиз. Аксарият ҳолларда Намоз ва мен икки гуруҳнинг сардори сифатида домламининг ёнида қоламиз. Икки-бир бўлиб кетган қизлар, ўғил болалар бирин-сирин ёнимизга келишади:

- Ерни оласизми, осмонни?
- Менга ер ҳам бўлаверади, ер менга қолсин...

## ЧИЛЛАК

Болалик йилларимизнинг энг сеvimли ўйини – чиллак кўп минг йиллик тарихга эга. Унинг қатнашчилари икки киши ёки тенг таркибга эга икки гуруҳ бўлиши мумкин. Чиллак икки кўринишда ўйналади:

- зувуллатари;
- тўғди.

Ҳар икки кўринишда ҳам ўйин ракибларнинг биттадан вакили сов (бош бармоқдан йўғонроқ бир метрлар чамасидаги тол, юлғун ёки бошқа танаси силлиқ, чидамли дарахт шохидан ясалади) билан чиллакни (юкоридаги каби дарахтларнинг кўрсаткич бармоқ йўғонлигидаги шохидан бир қаричлар чамаси кесиб олиниб, икки учи пичок, теша ёки болта билан йўнилади)

ерга туширмасдан уриб туриши (чийлаши)дан бошланади. Қайси томон соп билан чиллакни ерга туширмай кўп чийласа, ўйинни бошлаш ҳуқуқини қўлга киритади.

Зувуллатарида ерга кенг доира чизиб олинади. Бу марра ҳисобланади. Марранинг ўртасидан чиллакни қўйганда соп сиғадиган даражадаги ариқча казилади. Сўнгра жамоа аъзолари навбати билан ариқча устига қўйилган чиллакни соп билан кўчириб, иложи борича узок масофага уриб юборади. Ракиб жамоа вакиллари чиллак чўпини бориб тушган жойидан маррага қараб иргитади. Агар чиллак марра ичига келиб тушса, навбат кейинги ўйинчига берилади. Чиллак чўпи доирага кирмаса, уни отган ўйинчи соп билан чўп учига уриб, ердан кўчиради ва уриб юборади.

Шу ҳаракат уч марта такрорлангандан сўнг чиллак бориб тушган ердан маррагача бўлган масофа одимлаб ўлчанади. Бир одим жамоа ҳисобидаги бир баҳо саналади. Шу ҳолат ўйинчи урган чиллакни ракиблар маррага киритгунча давом этади.

Қайси жамоа ёки ўйинчи ўйин бошида келишиб олинган баҳони олдин тўпласа, ғолиб саналади. Шундан сўнг ўйиннинг иккинчи – энг қизиқарли босқичига ўтилади. Ғолиб жамоа ўйинчиси қайтадан соп билан чиллак чўпини чийлади. У чиллакни ерга туширмай неча маротаба чийласа, шунча бор соп билан уриб боради. Чиллак чўпи сўнгги бориб тушган жойдан мағлуб жамоа вакили қўтариб олади-да:

- Яккам, дуккам, чархи фалак, қовун пўчок... зув-в-в-в, – деб нафас олмасдан маррага томон югуради.

Агар зувлаётган ўйинчи маррага етмасдан нафас олса, шу тартиб яна такрорланади. Ўйин мағлуб жамоа аъзолари шартни бажариб, маррани эгаллашлари билан якунланади.

## ТЎҒДИ

Тўғди – чиллак ўйининг бир тури бўлиб, унинг иштирокчилари икки кишини ташкил этади.

Ўйинни ким бошлаши зувуллатаридаги тартибда аниқланади.

Тўғдини ўйнаш учун ернинг текисроқ жойидан чиллак чўпи сиғадиган қатталиқдаги айлана чуқурча казилади. Чуқурчага чиллак чўпи отиладиган марра (10-11 одимгача) белгиланади.

Чиллак чўпини чийлашда енгилган иштирокчи маррадан чиллак чўпини чуқургача отади. Агар чиллак чўпи чуқурчага келиб тушса иштирокчилар ўрин алмашади. Акс ҳолда, биринчи иштирокчи чиллак чўпини келиб тушган жойидан йўнилангана томонига соп билан чертиб ердан кўчиради-да уриб юборади. Чиллак чўпининг бориб тушган жойи одимланганда марра билан чуқурча ўртасидаги масофадан кўп ёки тенг чиқса, ўйинчи ёнидаги болалардан бирининг номини тилга олиб:

- Мен фалончини бир тўғдим, – деб қичкиради.

Ушбу жараён ракиб чиллак чўпини чуқурчага туширгун-

## ҚУРМА ТАЁҚ

ча давом этади. Шу вақт мобайнида биринчи иштирокчи истаган кишиси ёки кишиларини бир неча маротаба “тўғиши” мумкин. Чиллак чўпи маррадан бошка жойдан отилганида биринчи иштирокчи чуқурчани соп билан кўриклаши мумкин.

Рақиб чиллак чўпини чуқурчага туширганидан сўнг биринчи ўйинчининг ўрнини “тўққан” оғайнилари навбати билан эгаллайверади. Рақиб уларга оғайниси неча маротаба “тўққан” бўлса шунча бор чиллак чўпини маррадан отиб беради. Чиллак чўпи чуқурчага кириши ёки кирмаслигига қараб ўйин юқоридаги тартибда давом этаверади.

Тўғдининг зувуллатаридан яна бир фарқли томони, ердан кўчриб соп билан урилган чиллак чўпини рақиб ерга туширмасдан илиб олса, биринчи ўйинчидан 9 “тўққан” сони олиб ташланади. Агар эришган натижаси 9 тадан кам бўлса ўша сон 9 дан айирилади. Чиққан сон иккинчи ўйинчининг ҳисобига ёзилади.

Тўғдида якуний босқич йўқ, ўйинга берилиб кетган иштирокчилар куёш боғанини ҳам сезмай қоладилар.

## ОҚ СУЯК

Оқ суяк хавонинг очик кунлари тунги пайт, тенг таркибга эга икки гуруҳ ўртасида ўйналади. Гуруҳ аъзоларини аниқлаб олиш учун сардорлар белгиланади. Қолган иштирокчилар ёши, жисмоний имкониятига қараб тенг-тенги билан отлашиб келади. Масалан: ер ва осмон, ит ва мушук...

Отлашиб келганлардан бири ёки иккаласи барабарига: – Ерни оласизми, осмонни? – деб сўрашади.

Сардорлар навбати билан шу номлардан ўзлари хоҳлаганини айтади. Шу тарзда жамоалар таркиби аниқланади.

Бу ўйин учун қўй ёки эчкининг орқа оёғи чопилмаган пойча суяги тозаланади.

Қатнашчилар кўзларини юмиб туришади, гуруҳ сардорлари навбатма-навбат оқ суякни кучи етган масофага отишади. Суякнинг ерга урилиб, тарақлаши эшитилгандан сўнг, суякни ирғитган бола:

– Бўлди, – дейди.

Кейин ҳар иккала гуруҳ аъзолари суякни қидира бошлайди. Уни биринчи бўлиб топган бола боши узра кўтариб: – Топдим, – деб бақиради-да, маррага қараб югуради.

Рақиб жамоа аъзолари уни таъкиб қилишади, ушлаб, қўлидан суякни тортиб олишга уринади. Қочаётган бола суякни қўлма-қўл гуруҳдошларига узатиши мумкин.

Суякни маррага етказиб келган жамоага бир очко берилади.

Олдиндан келишиб белгиланган очкони жамғарган жамоа ўйинда ғолиб бўлади.



Қурма таёқ (қурилган таёқ) ўйинида бир нечта бола (сони чекланмайди) иштирок этади.

Иштирокчиларнинг ҳар бирида чўпон таёғи (бу ўйинни кўпинча мол боқишга чиққан болалар ўйнашади) бўлиши шарт.

Иштирокчиларнинг оқсоқоли ҳамма болаларнинг таёғини икки қўли билан сиқимлаб боши устидан ошириб ташлайди. Таёқлар бир-бирининг устига тушади. Энг пастда қолган таёқнинг эгаси ўз таёғини белгиланган маррага элтиб, ерга қадайд. Шу ердан одимланиб бошқалар таёқ отадиган жой белгилаб олинади.

Иштирокчилар навбати билан маррадаги таёққа қаратиб ўз таёғини отади. Максад – қурилган таёқни уриб йиқитиш. Ким қурилган таёқни мўлжалга ола билса, ўз таёғини олиб қайтади. Мўлжалга тегмаган таёқлар бориб тушган жойида ётаверади.

Ҳамма қатнашчилар таёқларини отиб бўлишгандан сўнг қурилган таёқнинг эгаси билан бирга таёқларини олиб қайтиш учун югуради. Эпчиллар таёғини олиб қайтади. Ким охирда қолса, ўз таёғини маррага қадайд.

Мўлжални аниқ олган иштирокчилар эса ўз таёқлари узунлигига тенг масофага олдинга қараб силжийди. Маррага етиб келган иштирокчи бошқалар ҳам маррани эгаллагунича ўйиндан чиқиб туради. Энг охирда қолган иштирокчи мағлуб бўлади.

Қурма таёқ — болаларда мерганлик, эпчиллик қобилиятларини оширади.

\* \* \*

Халқ ўйинларининг катта тарбиявий аҳамияти бор, энг муҳими, улар жамоадошларни жипслаштиради, ҳар бирида пировард натижа учун жавобгарлик ҳиссини уйғотади. Улар ҳаммамизнинг болалик хотираларимиздан мустаҳкам жой олган, шу боис йиллар ўтиб болалик ўйинларимизни ўзгача бир соғинч билан энтикиб эслаймиз.

Хотиралар қатини титамиз.

Ундан ҳар доим куйидаги воқеа қад ростлаб келаверади:

...Ўнинчи синфда ўқирдик, шекилли. Ўша кун беш-олти синфдош бир соат бўш қолганимиздан фойдаланиб, қишлоғимизнинг Игначи маҳалласида яшовчи дўстимизнинг уйига бордик. Собир жўрамизникида чой ичгандан сўнг, болалик-да, чиллакка берилиб қолибмиз. Бир соатга кетган оғайнилари аранг сўнгги дарсга етиб келдик. Кимё ўқитувчимиз машғулотига кечикиб кирганимиз учун мактаб директорининг хонасига етаклади. Мўъжазгина хона тўрида ўтирган директор бизни кўриб:

– Қани, булар нима гуноҳ қилишди, битирувчи синф ўқувчилари-я? – деб ўрнидан турди.

Кўзлари одамга чуқур ботадиған, уруш иштирокчиси бўлган директордан нафақат биз, балки ўқитувчилар ҳам чўчиб туришини яхши билардик. Аслида Сафар домланинг бировга ёмонлиги йўқ, ўтган кунига шукрона қиладиган инсон эди. Бирон ҳаракатидан манфаат изламас, ҳатто гапи тенг келмаслигини яхши билган кезлари ҳам адолатпарварлиги туфайли ҳақиқатни каттаю кичикнинг бетига рўй-рост айтиб, панд еган вақтлари ҳам бўларди. Унинг мана шу ростўйлиги бошқаларнинг ҳасад аралаш ундан торғинишига туртки берарди.

Домла ҳаммамизни бир-бир синчков нигоҳдан ўтказди. Унинг назари менга келганда бир муддат қотиб қолди:

– Сен, мактабимизнинг аълочиси бўлиб, нима қилиб юрибсан?

Тўғриси тан олишга мажбур бўлдим:

– Чиллакка қизиқиб қолибмиз.

– Ростданам чиллак ўйнадингизларми, ким ютди?

Домланинг қисик кўзлари катта-катта очилиб, қорачикларида нур жилваланди, овозида соғинчми, нимадир содир бўлди, қаҳри бўшади:

– Майли, боринглар, лекин муаллимларингизни ранжитманглар.

Ҳаммамиз елкамиздан оғир юк ағдарилгандай енгил нафас олиб директорнинг хонасидан чиқдик...

Абдунаби АБДИЕВ

# TOG', O'RMON, SUV INSON UCHUN



Ўзбекистон Республикасининг «Ўрмон тўғрисида»ги Қонунида мамлакатимизда ўрмонларни муҳофаза қилиш, қўриқлаш, улардан оқилона фойдаланиш, такрорий кўпайтиришни таъминлаш ҳамда ўрмонлар махсулдорлигини ошириш каби вазифалар белгилаб берилган. Олдимизга қўйилган бу вазифаларни бажариш учун сунъий ўрмонзорлар, тез ўсувчи дарахтлар плантацияси, ихота дарахтзорларини барпо этиш ишларини ривожлантиришни янада юқори поғонага кўтариш талаб этилади. Бунинг учун ўрмон хўжаликларида уруғларни сифатли тайёрлаш, кўчатлар экиб ўрмонзорлар барпо қилиш ҳажмини ошириш, ўрмонларнинг табиий кўпайишига кўмаклашиш ва қари ўрмон негизда янгисини барпо



этиб, ўрмонларни қайта кўпайтиришга шароит яратиш, нав таркибини яхшилаш, янги фан ютуқлари ва тавсияларидан ҳамда ўрмончилик соҳаси ривожланган хориж мамлакатлари тажрибаларини қўллаш орқали кенг камровли ишларни бажариш мақсадга мувофиқ.

Ўрмонларни қайта тиклаш ва сунъий ўрмонлар барпо этиш халқ хўжалигининг асосий вазифаларидан бўлганлиги сабабли соҳа йўналишида иш ҳажмини йилдан йилга ошириб бориш талаб этилади.

Айниқса, тупроқ эрозияси, селларнинг олдини олиш, сувни муҳофаза қилиш, сув захираларини яратиш учун катта майдонларда янги ўрмонзорлар барпо этиш лозим. Ўрмонлар қишлоқ хўжалиги экинзорларини ҳар хил табиий офатлардан сақлайди ва экинлар ҳосилдорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Ўрмон хўжаликлари ўзлари ва бошқа ташкилот, корхоналарни турли мевали, манзарали ва ўрмон дарахти кўчатлари билан таъминлаш мақсадида ишлар олиб бормоқдалар.

Атроф муҳит экологик мувозанатини сақлашда, мўътадилликни таъминлашда сунъий ўрмонлар алоҳида ўрин тутди ва уларни бирор бошқа тадбир билан алмаштириб бўлмайди. Минглаб гектар майдонда инсон қўли билан экилиб, парваришланиб етиштирилган сунъий ўрмонлар сифат белгилари, кўрсаткичлари билан табиий ўрмонлардан ажаралиб туради.

Дунёдаги мавжуд жами сув захираларининг атиги 2 фоизини чучук сув, 98 фоизини эса шўр сув ташкил этади. Кейинги йилларда иқлимнинг қуруқлашиши натижасида чучук сув захиралари камайиб бормоқда.

Сув захираларини кўпайтириш учун тўғонлар қуриб, дарё сувларини жамлашдан ташқари экин майдонларидан унумли фойдаланиш, тоғларда ўрмонзорлар барпо этишни кўпайтириш лозим. Ўрмонзорлар ташқи муҳитга ижобий таъсир кўрсатибгина қолмай, балки шаҳарлар, қишлоқларни, sanoat корхоналари, пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинзорларини сув билан мунтазам таъминлаб турадиган дарёлар ва каналлар билан бир қаторда туради.

Ўрмонлар тупроқни эрозиядан сақлашда алоҳида аҳамиятга эга. Ёмғир дастлаб ўсимликлар қоплами устига тушади, бир қисми эса тупроққа шимилади, барглар, пояда қолганлари аста-секин буғланиб кетади. Ўсимликлар қоплами қанча қалин бўлса, ёгин улар юзасида шунча кўп ушланиб қолади. Ўсимликлар қопламининг яна бир хоссаси шундаки, ёмғир томчиларининг биринчи зарбаси уларга урилади. Натижада тупроқ заррачалари парчаланиб кетишдан сақланиб қолади. Айниқса, ўсимликлар қолдиғи чириндига айланиб, тупроқ биологик

таркибини яхшилади. Ўсимликларнинг илдиз системаси ҳам тупроқ ювилиб кетмаслигида муҳим аҳамиятга эга, чунки улар тупроқнинг юқори қатламини мустаҳкамлайди ва шу аснода унинг ювилиши даражаси камаяди.

Ўрмон билан қопланган тоғ ёнбағирларида ер ости сувларининг қўшимча тўпланиши горизонтал ёғиннинг ушланиб қолиши, шунингдек, сув буғланишининг кискариши ҳисобига йиллик ёғинга нисбатан ер усти сувлар оқими камаяди.

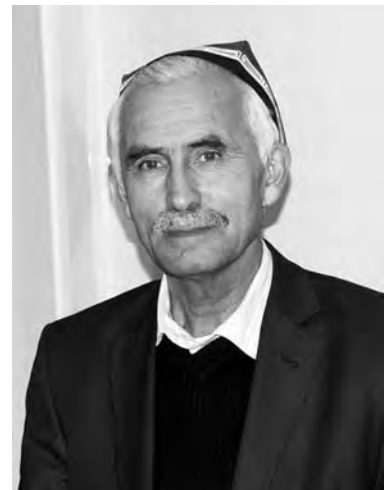
Ҳозирги вақтда ичимлик сувининг тансиқлашиб бораётганлиги, экинларни суғориш, шаҳар ва аҳоли пунктларини ҳамда sanoat марказларини сув билан таъминлаш зарурлиги эътиборга олинса, мавжуд ўрмонларни асраш ва дарахт экиш йўли билан ўрмонларни кўпайтириш қанчалик аҳамиятли эканлиги намоён бўлади.

Экологик мувозанатни яхшилашда сунъий ўрмонларни кўпайтириш замон талабидир. Ўрмонлар атмосферага чиқарилаётган захарли газларни ютиб, инсон учун энг зарур бўлган кислород ишлаб чиқаради. Бир йилда 1 гектардаги ўртача қалинликдаги ўрмон ҳаводаги 20-25 тонна захарли газларни ўзига ютиб, 15-18 тонна кислород чиқаради, бундан ташқари ўрмонлар инсоннинг соғлиги учун зарур бўлган фитоцидлар манбаи ҳисобланади: 1 гектар япроқли ўрмон бир кунда 2 килограмм, нина баргли ўрмон эса 30 килограмм фитоцид ишлаб чиқаради.

Тоғларда жарликлар пайдо бўлишининг олдини олишда, сув танқислиги муаммосини ҳал этишда, селга қарши курашда, кумларнинг кўчишини тўхтатишда, дашт-яйловлар, суғорма ерлар ҳосилдорлигини оширишда сунъий ўрмонларнинг аҳамияти ниҳоятда каттадир.

Республикаимиз тоғ сатхларининг ўрмон билан қопланиши 2 % ни ташкил қилади. Тошкент вилоятининг умумий ер майдони 15,59 минг кв.км. ташкил қилса, шундан 5,74 минг кв. км. тоғли ҳудудлар Уғом-Чотқол ДМТБ бошқармаси ихтиёрида бўлиб, бу ер тоғ сатхининг ўрмон билан қопланиши 20% ни ташкил қилади. Бу ҳудудлардаги ўрмонлар булок ва дарёларни мунтазам сув билан таъминлаб туради. Ҳозирги вақтда Тошкент вилоятидаги тоғли ўрмонлар майдонини кенгайтириш бўйича Уғом-Чотқол ДМТБ бошқармаси тасарруфидаги Оҳангарон ва Бурчмулла ўрмон хўжаликларида йилига 400-430 гектардан ўрмон барпо қилинмоқда.

Уғом-Чотқол ДМТБ ҳудудидаги ўрмонлар Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳри аҳолисини, беш юз минг гектар экин майдонларини сув билан таъминлаб турибди. Шунингдек, ўрмонлар сув режимини тартибга солишда катта аҳамият касб этишини инобатга олиб, бугунги кунда маҳаллий иқлим шароитидан келиб чиқиб, Оҳангарон ва Бурчмулла ўрмон хўжаликларида ўрмонларни ривожлантириш бўйича 2011-2016 йилларга мўлжалланган дастур ишлаб чиқилди ва экиш майдонини йилига 1000 гектардан ошириш режалаштирилди.



*Абдукарим АБДУЖАМИЛОВ,  
Уғом-Чотқол Давлат миллий таби-  
ат боғи бошқармаси бош директори*



# CHO'PONNING DO'STLARI

Azim SUYUN

(«Nevaralarim uchun hikoyalar» turkumidan)

Bobotog'ning Sorolqa darasida bir cho'ponga qo'noq bo'ldim. Uning ikkita bo'ribosar zotli iti bor edi. Ikkalasi ham ayiq kelbatli. Ikkisining ham quloq va dumlari kesilgan.

Cho'pondan ularning quloq va dumlari nima uchun kesib tashlanganligini so'radim.

Cho'pon menga mutafakkirona javob berdi:

– Bo'ribosar it cho'ponning eng sodiq do'sti. Sodiq do'st doim hushyor va ziyrak bo'lishi lozim. Uzun quloqlar shalpayib, eshitish qobiliyatini susaytiradi. Hatto quloq teshiklarini berkitib qo'yadi. It faqat ko'zlariga ishonib qoladi. Ko'zlarning esa xiralashuvi ham bor. Bo'rilar ko'zlarni bemalol alday oladi... Itlarning aldanmasligi – qo'tonning omonligi. Dumga kelsak, uzun dum tez chopishga halaqit beradi, itlar bo'rilarini quvganda o'z o'tmishdoshlaridan chaqqonroq, chapdastroq bo'lishi kerak. Qolaversa, bo'ri it dumini bir tishlab olsa, uni uzib tashlamasdan yoki sug'urib olmasdan qo'ymaydi. Bu – koni azob. Xullas, do'stlik qurbonliklar ham talab qiladi.



# Ayol libosi

Гўзаллик ҳамма жойда орзиқиб кутиладиган меҳмондир.

ГЁТЕ

Аёл сўзи нафосат, лагофат, иффат тушунчалари билан эгизакдир. Бу оламни яшнатувчи табаррук аёл қўллари юрак каби ором билмай вужудимизга яшаш туйғусини олиб кирган. Бу хусусида хазрат Алишер Навоий бундай деган эди: “Хотинлар сафийи рўзгор, куёш нурига мисол турур, куёшнинг муаннас экани бунга далилдир”.

Буни қарангки, назокат яратувчилари бўлган аёл қўллари умр бўйи гўзаллик, орасталик ҳиссиётига интилиб яшаган. Шу боис либосларимиз фақатгина гўзаллик бахш этувчи, яъни эстетик хусусиятларни ўзида мужассам эттириб қолмасдан, улар энг аввало ҳаё, ибо ва иффат каби маънавий олам урф-одатларини ўзида ифодалаган.

Тарихий манбаларга кўра, халифа Хорун ар-Рашид даврида Бағдодга самарқандлик моҳир тикувчилар бориб, сарой аёллари учун кийим-кечаклар бичиб-тикиб келишган. Манбаларда битилишича, бу либосларда мўтадиллик мезонига амал қилиниб, аёлнинг ҳаёси, ибоси, бутун гўзаллигини нурлантириб турувчи тарху билимлар қўлланилган.

Аёл либослари таҳлили унинг узоқ тарихини ўрганишдан бошланади. У ҳам инсоннинг ижтимоий зарурати каби кечаётган воқеликда вақти-вақти билан ажодлар шажарасида Ғарбдан Шаркка, Шарқдан эса Ғарбга қараб занжирли халқа асосида вужудга келган. Бир маҳаллар Ғарб тамаддунининг таракқий топишига Шарқ тамаддуни кучли таъсир кўрсатган. Муҳими шундаки, Ғарб Шарқ тафаккурини тан олган. Бу ҳақда машҳур олим В.Тарн бундай деб ёзган: “Искандар Шарқни жанг билан истило қилган бўлса, Шарқ ўз ғолибни маданияти билан асир олган”. Бугун эса Шарқ халқлари Ғарбнинг кийиниш маданиятидан кўпроқ таъсирланмоқдалар. Бу, ўз-ўзидан маълумки, ривожланган минтақага хос бўлган хусусиятлар, хоҳ у фалсафада, хоҳ у санъатда бўлсин авангардликка даъвогар бўлади.

Маълумки, ўз табиатига кўра, аёл либослари замон билан ҳамнафас эстетик диднинг шарқона ҳосиласига монанд миллий маданий анъана, халқимизнинг бадий мероси асосида санъатимизнинг бир тури саналиб, ижтимоий воқеликнинг инъикоси тарзида намоён бўлади. Шу жиҳатдан халқимизнинг суюкли хонанда ва раққосаси Тамарахонимнинг мана бу сўзлари эътиборга лойик: “Менинг учун рақс либослари сахнадаги мусикачилардан ҳам муҳимроқдир. Бадий образ яратишда либослар очиб берадиган имкониятни ҳеч қандай омил билан тенглаштириб бўлмайди”.

“Ярашиқ либос – хуснга мос” деган мақол нуқтан назаридан либослар турмуш зийнатининг кўрсаткичларидан бири сифатида халқнинг маданий тафаккур даражасини ҳам белгилайди. Шу билан бирга, аёл либослари жамиятнинг ижтимоий ҳолати ва борлиқнинг муайян босқичида, даврининг диди, эҳтиёжлари билан бирга ўзгариб туради. Ушбу воқелик билан бирга йўқ бўлиб кетмайди ҳам, балки ўз даврини яшаб, кейинги авлодлар учун маданий мерос вазифасини ўтовчи динамикани ҳам белгилайди. Айни вақтда ўзбекона либослар ўтмиш маданияти негизда дунёвий қадриятлар билан ҳамкорликда умуминсоний либос фалсафаси санъати муштарак ҳосиласи билан ҳам характерланади. Зеро, аёл либослари, таъбир жоиз бўлса, жамиятда миллий онг, миллий тафаккур, миллий ғурур каби

хислатларни бир парча матода мужассамлаштирган тарзда ифода этишга шоҳидлик беради.

Айтиш жоизки, одам боласи яралгандан буён объектив борлиқда қониқш кечинмасида яшашга кўникиб келган. Кишилиқ жамиятининг ривожланиш босқичларида айнан аёл зоти қиядиган либослар ўша мухит, ўша давр руҳига мослашган. Табиий ипакдан тўкилган бўз, атлас, духоба, шунингдек сунъий ва кимёвий толалардан иборат матолар бу жараёнга дадил кириб келган.

Миллатлар, ижтимоий мослашувлар, иқлим шароитлари, табақалашув сингари омиллар бир жойдаги одамларнинг кийиниши иккинчи жойдаги одамларнинг кийинишида ҳам ўз ифодасини топиб, ажралиб турган. Қиёслаш учун бир мисол келтирмоқчимиз. Ҳиндча услубдаги либосларнинг чоки кам бўлиб, матонинг ўзи танага ўралади. Улар бурма ва каватлари кўплиги ва ортиқча мато сарфланиши ҳамда ранго-ранг безак қисмларнинг мўллиги билан ажралиб туради. Инглизча услубда тикилган кийимларда чоклар тўғри, текис, бурмасиз ва безак қисмлардан холи, мато ортиқча сарфланмаган бўлади. Ўзбекистонимизда либослар ўзига хос анъана ва урф-одатлар асосида яратилади. Чоклари тўғри ва бурма шаклидаги уст кийимларини тўлдирувчи бош кийим ҳисобланган дуррачалар ва рўмоллар бирикмаси миллатимизнинг маданий, тарихий анъаналари ва халқ бадий меросига ҳамоханлиги билан ўзига хослик касб этади.

Албатта, ўзбек либослари табиий мухитга, йил фаслларига қараб ҳар мавсумда урф шаклида ўзгариб туради. Бирок, кийиниш санъати жараёнига кириб келаётган янги урф қандай бўлишидан қатъи назар, унда кийинувчининг сийрати ва суврати хусусиятлари ҳисобга олинмиши лозим. Вақтида пухта ўйлаб, қадди-қоматига мос, ёшига муносиб, ихчам ва қулай тикилган кийим ҳеч қачон урфдан қолмайди. Шунингдек, либос ҳар кимнинг ўзига маъқул тушгани билан бошқалар назарида ҳам хунук туюлмалиги керак.

Яна бир эътиборли жиҳати шундаки, истиқлол шарофати билан ўзбек аёлларининг кийиниш маданияти лугатига либос дизайни ва модельер каби янги иборалар кириб келди. Бу иборалар асосан илмий ва ижодий доираларда қўлланилади. Демак, либос дизайни ораста кийиниш учун либос лойихасини тайёрлаш билан шугулланувчи соҳадир. Модельерни эса, аёллар маънавий оламида кечаётган жараёнларни ҳис этган ҳолда уларни аёллар либосининг қоғоздаги андоза чизмасини ифода этувчи уста деб таърифлаш мумкин. Модельер дил бериб, дил ёзиб тафаккурини, ҳис-туйғуларини ифодалаш учун ҳамиша қадам босилмаган сўқмоқлардан йўл ахтаришга ҳаракат қилади. Бинобарин, у дид, фаросат иқтидорига муносиб яратган либослар субъектив фикр ҳосиласидир.

Хуллас, либос – танамизнинг уйи. Уйни қанчалик ораста қилишга интилсак, либосларга ҳам шундай муносабатда бўлишимиз керак. Нафосат ва орасталик санъати инсонни қалбан мунаввар қиладиган энг покиза, энг зарур туйғудир.

Нафиса АХМЕДОВА,  
Миллий рассомчилик ва  
дизайн институти ўқитувчиси

# Новқа эгари

Куз кунларининг бирида бир гуруҳ чавандозлар Бахмалда бўлган улок-кўпқаридан қайтаётиб йўлда нотаниш икки отликқа дуч келишади. Салом-алиқдан сўнг отликларнинг башанг кийингани олис Чимкентдан келишаётгани ҳақида айтиб, Ўрозали устаникига бориш йўлини кўрсатишларини илтимос қилади.

– Сизларга Новқанинг эгари керакми? – сўрайди Остон полвон уларнинг мақсадини англагач. Полвон уларнинг раъйига қараб, узангидош шерикларидан ортда қолиб, меҳмонларнинг мушқулини осонлаштирмоқчи бўлди. Кейин отликлар бир-бирига туташ Ўснат, Узунбулок ва Жарбулок қишлоқлари орқали бўз-партов йўлни бирпасда босиб ўтишди.

Новқа қишлоғи чеккасидаги пешайвонли уй томон яқинлашганида улар олдида ўн тўрт-ўн беш ёшлардаги ўспирин пешвоз чикди ва ховли этагидаги устахона томон бошлади. Меҳмонлар уловдан тушиб, хона ичкарасига киришганида Ўрозали амаки иш билан бўлиб уларни сезмай қолди. Кейин:

– Хуш келибсизлар, – деди шошиб. Унинг нур ёғилиб турган юз-кўзларидан ўз ишидан мамнунлиги сезилиб тарарди. Устанинг эғнидаги оқ яктаги ўзига ярашган, қўли қўлига тегмайди.

Мўъжазгина хона сахни саранжом-саришта, токчаларга эгарсозлик учун керакли кўплаб асбоб-усқуналар батартиб териб қўйилган. Биргина арра ва ранданинг беш-олти тури мавжуд. Бир чеккада арча, ёнғок ва тут дарахтлардан қиркиб олинган гўлалар. Улар бирин-кетин силликланиб, майда пайрахаларга ажратилди. Ниҳоят, тайёрланган буюм уч бўлак – кош, карсон ва қоқмоққа ажратилиб, миҳсиз, чармсиз пайланиб, бир-бирига бириктирилди. Қозонда қорамолнинг

пайи яхшилаб кайнатиларди. Бу жараёндан сўнг буюм чархга тутилди ва силлиқлаб чиқилди. Сўнгги боскичда у янги кўриниш касб этиб, гунафша тусга кирди. Бу жараён ўта нозик ҳисобланиб, устандан ҳафсала билан ишлаш, қатта маҳорат ва кунт талаб этади.

Чимкентликлар устахона деворларида осиглик тайёр от эгарларига разм соларкан, ханг-манг бўлиб қолишди. Ярашикли буюмлар бир-биридан бежирим, ихчам ва қулайлиги билан алоҳида ажралиб турарди.

– Ҳар бирининг ўз эгалари бор, – дейди уста меҳмонларнинг мақсадини англагач. – Аввало буюртма бериш, кейин эса тўрт-беш ой кутишга тўғри келади.

– Уста билан тегирмончининг ёлғонини Худо кечирсин, – дейди шунда Остон полвон муштумига йўталиб. – Меҳмонларнинг ҳожатини чиқар.

Ўрозали уста аввалига бироз ўйланиб қолади. Лекин у донғи чиққан полвоннинг гапини икки қилмайди. Чойдан сўнг у меҳмонларнинг ҳожатини чиқариб, қузатиб қўйди.

Эгарсозлик Ўрозали Маматқулов учун ота касб. Шунданми, уста бир неча йиллардан бери арча кўчатларини парваритлаб, улар сонини кўпайтирувчи ки-



Альфред НОБЕЛЬ

Альфред Нобель 1883 йил 21 октябрда Стокгольм шаҳрида Эммануил ва Андиеттилар оиласида дунёга келган. У ҳаёти давомида портловчи моддалар устида изланиш олиб борган. Изланишлари натижаси ўлароқ ишлаб чиқариш ва қўллашда хавфсиз портловчи модда, яъни ҳаммамизга маълум ва машҳур динамитни яратади. Альфред Нобель ҳаёти давомида тўплаган маблағлари ҳисобидан бутун инсоният келажагига хизмат қилувчи кашфиётлар ва яратувчилик ишлари муаллифларини муносиб тақдирловчи жамғарма ташкил этишга қарор қилади. Айни мақсадда бойлигининг қатта қисмини ушбу жамғармага васият қилади. Васиятда фақатгина математикларга ушбу мукофот берилмаслиги алоҳида таъкидлаб ўтилган. Нобель 1895 йил 27 ноябрда Париждаги Швед-Норвег клубида ушбу ҳужжатга имзо чеккан.



чик фермер хўжаликлари билан ҳамкорлик қилиб келяпти. Улар билан алоқани узмай, хомашёни кўпайтириб, от-улов эгари тайёрлашда элнинг қорига яраб келмоқда. Бу юмушларнинг бекаму кўст бажарилишида оила аъзолари ҳам қараб туришмайди. Эгнига доимо оқ ятак кийиб юрадиган Ўрозали амакининг отаси, бобоси ва бобокалонлари ҳам эгарсозлик касбини улуғлаб келишган. Отаси Маматқул бобо ҳозир нафақада бўлишига қарамай, устахонани тарк этгани йўқ. Ўрни келганда Новқада яшаб фаолият юритган мохир усталар ҳақида қизиққанларга мароқ билан ҳикоя қилиб беради. У фарзандлари Ҳабибулло ва Дилшодларнинг ҳам касб маҳоратлари ошиб бораётганидан хурсанд. Эндиликда набиралари ҳам уларнинг қаватига киришган. Бир сўз билан айтганда, Маматқуловлар оиласи бошлаб берган эгарсозлик сулоласининг бешинчи авлоди ҳам шу сафга қўшилган. Бу анъана неча асрлардан бери авлоддан авлодга ўтиб келяпти. Новқа қишлоғининг каттаю кичиги Ўрозали амакини “уста эгарсоз” деб аташади. У бир неча бор ўзи бунёд этган буюмлари билан турли кўрик-танловларда иштирок этган.

– Устанинг ишини асбоби кўрсатади, – дейди Ўрозали Маматқулов биз билан суҳбатда. – Бу асбоб-ускуналарнинг кўпчилиги бобомдан мерос.

Орага жимлик чўқди. Биз унга халал бермаслик учун гап қўшмадик. Уста ҳаёти давомида от-улов эгар-абзаллари тайёрлаш касбини эъзозлаб, элнинг қорига яраб обрў-эътибор топганлардан.

Мабодо Ойқорга йўлингиз тушиб, Маматқуловлар хонадониди бўлсангиз, уй тахмонларида уч аср билан юзлашган от эгарининг асраб-авайлаб сақланаётганлигига гувоҳ бўласиз. Сарик мисдан безак бериб ишланган

узангиларни кўриб хайратланмай иложингиз йўқ. Шунингдек, кумушдан ясалган балиқбоши, илонбоши каби тақинчоқлар билан безатилган нўхта, юган, кишан каби от-улов анжомлари ҳам мавжуд. Улар бобосидан мерос бўлиб қолган экан.

Жиззах вилоятида Новқа эгаридан ўтадигани йўқ. Унга талаб йилдан йил ортиб бормоқда. Новқа қишлоғида истиқомат қилиб, фаолият юритаётган Мусулмон Кенжаев, Турон Сандибоев, Йўлдош Ғойибов қабилар ҳам ота-боболари хунарларини эгаллаб, элнинг ҳурмат-эътиборига сазовор бўлишяпти.

Ота-боболаримиз нўхта ва юганларни асл чармдан тайёрлашган. Сувлиги сарик мисдан бўлиб, йўрға отни усиз миниш мумкин эмас. Отга жабдуқ ва қўмдан сўнг эгар босилиб, устига зул ёпилиб, айил билан маҳкамланади. Чармдан тайёрланган абзал устидан улоқ-кўпқари пойгаларида эҳтиёт шарт жундан тўқилган пуштан қўлланиб келинади. Қадимда эгар, узанги, нўхта, юган, қўм, зул, жабдуғ қабилар бир той нархига тенг бўлган.

Биз юқорида тилга олган от-улов жиҳозлари азал-азалдан халқимизнинг ифтихори бўлиб келган. Ота-боболаримиз уларни асраб-авайлаб келишган ва бизгача етиб келган. Ўрозали Маматқулов ҳам бобомерос анъаналарни авлодларга такомиллаштириб, сайқаллаштириб етказиш йўлида фидокорона меҳнат қилаётган уста-хунармандлардан. Унинг ясаган эгарлари халқимизнинг улоқ-кўпқари ўйинларида, от-уловларида хизмат қилиб юрибди. Меҳнат қилган элда азиз. Ўрозали ака шундайлардан.

Абдулла САИДОВ

## НОБЕЛЬ МУКОФОТИ БИЛАН ТАҚДИРЛАНГАНЛАР

Нобель мукофоти 1901 йилдан бошлаб 788 лауреатга топширилган бўлса, шулардан 769 нафари олиму ижодкорлар бўлиб, қолган 19 таси тинчлик соҳасидаги меҳнатлари учун ушбу мукофотга муносиб кўрилган ташкилотлардир. Физика соҳаси бўйича 178 та, кимё соҳаси бўйича 149 та, тиббиёт соҳаси бўйича 189 та, адабиёт бўйича 103 та, иқтисод бўйича 58 та, тинчлик соҳасидаги хизматлари учун 94 та шахс ва 19 ташкилот ушбу мукофот билан тақдирланган.

### МУКОФОТГА БИР НЕЧА МАРТА ЭРИШГАНЛАР

Мария-Складовская Кюри — физика ва кимё (1903, 1911); Жон Бардандан — физика (1956,1972); Фредерик Сангер — кимё (1958,1980); Линус Паулинг (1954,1962); БМТнинг қочоқлар масалалари бўйича Олий комиссиялари (1954,1981); Халқаро Қизил Хоч қўмитаси (1917, 1944, 1963);

## МУКОФОТДАН БОШ ТОРТГАНЛАР

1939 йили расмий ҳукумат қарашларидан норози бўлган германиялик бир қатор илғор фикрли олимлар мамлакатдан бош олиб кетишга мажбур бўлганлар. Адольф Бутенандт (кимё соҳаси бўйича), Герхард Домагк (тиббиёт ёки физиология бўйича) шулар жумласидан эди.

Шунингдек, Борис Пастернак (адабиёт бўйича), Жан Поль Сартр (адабиёт бўйича), Ле Дих Тхо (тинчлик соҳасида) қабилар ҳам сиёсий қарашлари учун ўз мамлакатидан қувғин қилингандилар. Мукофотланганда мамлакат номини қайд этиш муаммоси келиб чиққанлиги сабабли ҳам улар мукофотдан воз кечишган.

КАМОЛ тайёрлади



Бу оламда содир бўлаётган воқеа ва ҳодисаларни кузатар эканмиз, она табиат ҳаммамиздан ҳар қадамда мадад кутаётганини қалб-қалбимиздан ҳис этиб бораверамиз. Ўзимизни ҳарчанд овунтиришга уринмайлик, бу соҳада аҳвол жиддий ва мураккаб эканлигини тан олмасдан ўзга чора йўқ. Демак, ҳар қайсимиз ва ҳаммамиз ҳаётимиз таянчи бўлмиш табиат таназзулини тўхтатиш, имкони қадар уни қайта тиклаш учун шошилмоғимиз даркор.

Дастлаб, асаларичилик аҳволини олиб кўрайлик. Бу тирик жон ҳашаротми, жониворми... нима бўлишидан қатъи назар, у Оллоҳнинг тенги йўқ, бетакрор бир мўжизаси! Афсус, кейинги маълумотлар шуни кўрсатмоқдаки, миттигина беозор бу заҳматқашлар бутун дунё микёсида кескин суръатда камайиб борапти. Агар асаларилар ер юзидан бутунлай йўқолиб кетгудай бўлса, ҳаётимизнинг мувозанати издан чиқиб, жуда оғир, таҳликали ҳол вужудга келар экан. Буни тушуниш, билиб ва англаб олиш учун махсус олимларнинг алоҳида башоратларини кутиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Теварак-атрофга зийрак назар ташлашнинг ўзи кифоя. Бинобарин, ўт-ўланлар, дов-дарахтлар, умуман, яшаб-яшнаб турган атроф-муҳит ривожига асаларилар ўзларининг ғоят катта беминнат улушларини қўшиб келаётгани айтиш ҳақиқатдир. Ўт-ўлан, дов-дарахт бўлмаса, бошқа тирик жонларнинг ҳам ҳаёт кечиришлари мушкул, албатта. Шундай экан, асаларилар инқирозини тўхтатиш ва уларнинг ривожини қай йўл билан таъминлаш мумкин? Шу ҳақда жиддийроқ мулоҳаза юритиб, атрофлича фикрлаб, чуқурроқ ўйлаб кўрдикми? Албатта, кўп ишлар қилинди, ҳатто бу соҳага оид қарорлар қабул қилинди, кўплаб замонавий йўл-йўриқлар тавсия этилди, кўрсатмалар бериш ҳамон давом этмоқда.

Энг муҳим масалада амалга оширилаётган ишларни кўнгилдагидек деб бўлмайди. Авваламбор, табиий шароитда, яъни эркин ва озод муҳитда яшовчи асаларилар аҳволини олиб кўрайлик. Ёввойи асаларилар деб аталувчи бу жонзотлардан аслида ном-нишон қолдимикин? Биз ҳаётимиз давомида кўрганимиз, билганимиз, эшитганимиз шуки, тоғ-тошларда, чакалакзору ўрмонларда ин топиб яшаётган асаларилар биринчи йўликкан йўловчи томонидан ёвузларча талон-торож қилинаётгани бор ҳақиқат! Бирон инсон келгусида ҳам уларнинг фойдаси бўлиб қолар, деган ниятда ёввойи асаларидан меъёри билан фойдаланса, қани эди. Одам боласининг кўзи тушган шўрлик асалари уяси таг-туғи билан йўқ бўлди, деяверинг!

Қолаверса, қўлда боқилаётган хонаки асаларилар уялари кескин суръатда камаймоқда. Аслида хонаки асалари уялари узлуксиз кўпайтириб борилса, “кўзи очлик” шу

қадар камайган ва бу мўъжизавий неъматнинг нархи ҳам арзонлашган бўлар эди.

Яна бир мулоҳаза асаларичилик таянчи, давоми, ҳатто ундан-да муҳимроқ соҳа — ўсимлик дунёси, доривор гиёҳлар муаммоси ҳақида. Ҳа, доривор гиёҳлар олами ҳам кескин суръатда инқирозга юз тутмоқда. Буни ҳамма жойда кузатиш мумкин. Ҳозирги даврга келиб кўпчилик табиблик даъвосини қилмоқда ва табиатдаги дориворларни илдиз-уруғи билан йўқ қилиш йўлига ўтиб олган. Айнан табиатдаги асалариларни талон-торож қилаётган каби. Бундоқ ўйлаб қаралса, ўсимлик олами билан асаларичилик бир-бировисиз ҳаёт кечира олмас экан. Ўз навбатида, уларсиз бошқа жонзотларнинг яшаши ҳам даргумон...

Балиқчилик соҳасида ҳам муаммолар талайгина. Маълумки, балиқ сувда кўпаяди. Хўш, оқар сувларнинг бағрида яшаётган балиқларнинг ҳозирги аҳволи қандай? Деярли ҳамма дарёлар ва қатта-кичик кўлларда барча турдаги балиқлар сафи сийраклашиб, ҳатто, айрим турлари йўқолиб ҳам бормоқда. Бунинг бош сабаби, биз турли усуллар билан балиқларни қирғинбарот қилишга энг шимариб киришиб кетганлигимизда.

Энди эса, кўтарилаётган уч муҳим масаланинг ечимига ўтамиз. Мақсадимиз, қуруқ шов-шув кўтариш, аҳволни бўрттириб кўрсатиш эмас, аксинча, содир бўлиши кутилаётган йўқотишларга йўл қўймастикдир. Биз юқорида фикр юритганимиз – уч манба аҳволини бежиз танламадик. Ҳаётимизнинг бу таянчлари ўз бағримиздаги энг муҳим ва бебаҳо Оллоҳ неъматларидир. Уларни бой берсак, она табиат бизни кечирмайди! Шунинг учун бор имкониятларни ишга солиб, мазкур уч соҳа инқирозини эмас, ривожини таъминлашимиз шарт!

Биринчи вазифа, ушбу соҳалар истиқболга оид қарор ва кўрсатмалар ижросини қатъий туриб таъминлашга киришмоқликдир. Гапни яна асаларичиликдан бошлаймиз. Бу соҳа ривожини учун нафақат жамоа хўжалиқлари, турли-туман ишхоналар, фермерлар, ҳар қайси хонадон ҳам ўз шароити ва имкониятига яраша асалари оилаларини парваришласа бўлади. Бунга эришмоқ учун тушунтириш, шароит яратиш, амалий кўмаклашиш каби заруратларни эринмай астойдил ва доимий суръатда амалга ошириш керак.

Бунга, албатта, соҳа мутахассисларини жалб этмоқ лозим. Асаларичилик усталари эса тоғли ҳудудларда истаганча топилади. Фақат уларнинг кўнгилларига йўл топиб, бу ҳаракатлар фаровон ҳаёт сари бирдан-бир ва муҳимдан-муҳим чора эканлигини эринмай тушунтириб бериш орқалигина мақсадга эришилади. Қани, айтинг-чи,

тоза ва текин асал кимга ёкмайди? Устига-устак, асалари жониворга ем-хашак ҳам, оғилхона ҳам керак эмас. Ҳар куни неча бор тагини тозалаш, суғориш, қорнини тўйдириш сингари заҳматли меҳнатларга-ку, умуман ҳожат йўқ. Хуллас, афзалликлари бисёр. Фақат синҷковлик билан асаларичилик сир-асрорларини ўрганиш, ўзлаштириш кифоя. Яна бир яхши томони шундаки, асаларичилик билан ҳамма ёшдаги ва ҳар қандай касбдаги инсон шуғулланавериши мумкин. Бу касб чарчаганини тетиклантиради, беморларни соғломлаштиради. Ундан ортик яна нима керак одамзодга?!

Иккинчи муҳим мавзу ечимини, юқорида айтиб ўтилганидек, асаларичиликнинг манتيқий давоми ва асосий таянчи ҳам дейиш мумкин. Дарҳақиқат, яшнаб турган боғу роғлар, ям-яшил ўтлоқлару лолазорлар, доривор гиёҳларга бой қир-адирларсиз асаларичилик ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Шу ўринда ҳаммаёқни пайҳону вайрон айловчи чорва моллари ҳақида икки оғиз гапириб ўтишга тўғри келади. Гап чорвачиликка қаршилиқ қилиш эмас, уни бошқа соҳаларга зарари тегмайдиган ҳолда ташкиллаштириш хусусида. Қишлоқларда, тоғолди худудларида “чорва туёғини кўпайтирсам, бойиб кетаман”, деб иш юритувчилар пайдо бўлмоқда. Чорва яйловлари эса турли сабаблар туфайли тобора қисқаряпти. Битта зотдор қорамолнинг маҳсулотини бера олмайдиган ўнта сигирдан не наф? Шу тахлитда кўпайгандан-кўпаяётган эчкимижоз қорамоллару майда туёқлилар боғу роғлар, қир-адирлар, тоғу тошларни аёвсиз пайҳон этиб, табиатга ўнглаб бўлмас зарар келтирмоқда. Чунки подачи танлаш, тайинлаш, уларни рағбатлантиришу назорат қилиб бориш каби чорвачиликдаги энг долзарб вазифалар ханузгача тартибга солингани йўқ. Шу каби ўзаро алоқадор сабаблар оқибатида асаларичилик равнақини таъминловчи турли табиий неъматлар ва доривор гиёҳлар ривож топа олмаётгани бор ҳақиқат. Демак, биринчи навбатда, чорва ишларини тартибга солиш зарурати кўнданг бўлиб турибди. Қолаверса, нафақат фермерлар, дам олиш оромгоҳлари каби қатта имкониятларга эга ташкилотлар, ҳар бир хонадон ҳам ўз қўл остидаги майдон ва майдончаларга доривор гиёҳлар уруғларини сепиб кўпайтиришлари мақсадга мувофиқдир. Экин экиш имконияти йўқ уватлар, бўлтак-сўлтак ерлар, ариқ ёқалари дориворлар маконига айланса не ажаб!

Учинчи муҳим соҳамиз саналмиш балиқчиликни қайта тиклаш тўғрисида. Балиқлар нархи нима учун кескин кўтарилиб бораётганининг сабабини биласизми? Албатта, бунинг сабаблари кўп. Аммо бир нарсани назардан қочирмаслигимиз керакка ўхшайди. “Қўлдан берганга қуш тўймас”, дейди доно халқимиз. Ватанимизнинг ҳамма тарафларидаги сув ҳавзаларига яқин жойларда қатта-кичик балиқ хўжаликлари ташкил этиляпти, улар маҳсулот ишлаб чиқаришни аллақачон бошлаб ҳам юборганлар. Аммо бу соҳа маҳсулотларига бўлган аҳоли эҳтиёжларини қондириш осон эмас. Хўш, нима қилмоқ керак? Шу ўринда ҳаммамиз бир ёқадан бош чиқариб, оқар сувлардаги табиий балиқлар оламини қайта тиклашга киришсак, нур устига нур бўларди. Тўғри, бунинг ижроси осон иш эмас. Баднафс кимсалар карбит, хлор ёки бошқа кимёвий моддалар воситасида қанча югур-югур, не-не машаққату ҳаракатлар эвазига тикланган табиий балиқ хазиналарини қириб юбориши ҳеч гап эмас. Ана шундай ҳолат юз берган тақдирда ҳам ҳафсаламиз пир бўлиб, қўл силтамайлик. Бундай ҳолатда орқага чекиниш

ожизлик аломати саналади. Қайта-қайта уриниб бўлса ҳам табиий балиқ манбаларини жонлантириш, сўнг авайлаб-асраб кўпайтириш ҳаммамизнинг асосий вазифамиз, муқаддас бурчимиз бўлиб бормоғи шарт. Ҳамма-ҳамманинг, айниқс, а ёшларимизнинг тушунчаларини шакллантириб, битмас-туганмас табиий хазиналарни асраб-авайлаш ҳамда муттасил кўпайтириб боришга уларни жалб эта олсаккина марра бизники бўлади!

Биз деганимиз ким? Бу кучларни ким шакллантиради муттасил олға бошлаб бора олади? Асаларичилик, доривор гиёҳлар олами ва балиқчилик соҳасидаги тартибсизлик, қонунбузарлик ва жиноий хатти-ҳаракатларга ким қарши туради ва фаол кураша олади? Ҳамма гап мана шунда.

Энг катта куч эса, бари бир, жамиятимизнинг таянч негизи бўлмиш оилалардир. Ана шу асосий куч эзгу ният йўлида мустақкам бирлашса, табиий бойликларни аямай нест-нобуд қилаётган табиатимиз, бебаҳо нозу неъматларимиз қушандаларини ҳеч қийналмай, истикболимиз йўлидан олиб ташлайдилар. Шундагина биз “Мустақкам оила” йили номини ҳам оқлаган бўламиз. Бу вазифа бошида, албатта, қўрғон ва қишлоқ фуқаролар йигинлари фаоллари, маҳаллаларнинг етакчи кучлари фидойилик ва ташаббускорлик намуналарини кўрсатишлари керак.

*Асад АСИЛ,  
ёзувчи*



# O'qitish samaradorligida muammoli ta'limning ahamiyati



Олий ўқув юртларида замонавий таълим технологияси бу муаммоли ўқитиш, тадқиқ этиб, муаммони ҳал этишдир. Таълим технологияси эса ривожланаётган таълим жараёнини, муаммоли ўқитиш вазифасини фаол ўрганиш жараёнини рағбатлантириш, тадқиқот ишларини олиб бориш ва тафаккур этиш усулини тарбиялашдан иборатдир. Муаммоли ўқитиш жараёни шахснинг ижодий фаолиятини тарбиялаш мақсадларига мос тарзда олий

ўқув юртлари иш амалиётида муаммоли ўқитиш билан биргаликда иллюстрацияли тушунтириш технологияси, ахборот-маълумот технологияси ва дастурлашган таълим технологияси кабилардан кенг фойдаланишни тақозо этади.

Муаммоли ўқитиш жараёнида ўқувчи-талабанинг мустақиллиги репродуктив ўқув усулларига солиштириб қараганда анча самарали бўлади. Муаммоли ўқитишнинг мақсади ўқувчи-талабалар билан ишлаш жараёнида таълим-тарбия масалалари, муаммо ва саволларга жавоб кидириш, уларни ҳал этиш йўллари билан янги билимларни ўзлаштиришни, ўқувчи-талабалар ўқув фаолиятида муаммоли вазиятларни вужудга келтириш ва ҳал этиш бўйича ўқитувчи (педагог)лар уларда кизиқиш уйғота олишидан иборат.

Таълим жараёнида муаммоли вазият хусусияти куйидагилардан иборат:

- ўқувчи-талабалар учун номаълум янгилик мавжудлиги;
- муаммоларни ўқувчи-талабаларнинг ўзлари ҳал этишлари;
- шахсий кизиқиш ва эҳтиёжлари туфайли юзага келган тушунмовчиликларни ўзлари ўрганишга ҳаракат қилишлари;
- нима номаълум эканлигини билиб, маъносини тушуниб, уни ҳал этишга интилиш кабилар.

Муаммоли таълимни ташкил этиш ва олиб боришда

## Tasodifiy kashfiyotlar

### МИКРОТЎЛҚИНЛИ ПЕЧЬ

120 дан ортик кашфиёт учун патент олган машҳур олим Перси Спенсер тасодифан микротўлқин асосида ишловчи печнинг яратувчисига айланган. 1945 йилда, у радарлар сифатини ошириш устида иш олиб борган. Тажрибалар пайтида Спенсер столдаги тўлқин чиқарувчи мослама ёнида турган шоколад эриб кетаётганини сезиб қолади. Кўплаб синовлардан сўнг эса 400 кг оғирликдаги биринчи микротўлқинли печ яратилади. Дастлаб бу печдан овқатни тезда пишириш зарур бўлган йирик ресторанлар, самолётлар ва кемаларда фойдаланилган. Ҳозирга келиб эса микротўлқинли печлар бутун дунёга тарқалиб улгурди.

### ЁПИШҚОҚ ҚОҒОЗЛАР

Ёпишқоқ қоғозлар елимнинг мустаҳкамлигини ошириш мақсадида амалга оширилган муваффақиятсиз

уринишларнинг оқибатидир. 1968 йилда “3М” компанияси тадқиқот лабораторияси ходими ёпишқоқ лента (скотч) нинг мустаҳкамлигини оширишга ҳаракат қилади. Натижада у ўзи ёпишган юзада из қолдирмайдиган ғалати елим яратади. Кашфиётчи скотч учун кераксиз бўлган бу елимни нима қилишни билмайди. Орадан 4 йил ўтгач, унинг ҳамкасби китобларга изоҳ ёпиштириш мақсадида ана шу елимдан фойдаланади ва бугун ҳаммамиз яхши биладиган Пост-ит-Нотес яратилади. Ёпишқоқ қоғозлар биринчи марта 1980 йилда сотувга чиқарилган.

### СУПЕРМАРКЕТ ВА АРАВАСУМҚА

Оклахома-Сити шаҳрида сотувчилик билан шуғулланган Силван Голдман харид аравачасини 1936 йилда ихтиро қилган. У озик-овқат дўконининг эгаси бўлган ва харидорлар негадир айрим маҳсулотларни сотиб олмаётганини узок

ўқитувчи ўзининг таълим-тарбия беришдаги фаолиятини аниқ тушуниб етиши ҳам муҳим аҳамиятга эга. Педагог ўқувчи-талабаларга тайёр фикр бермай, балки уларнинг изланишига тўғри йўналиш бериши лозим. Ўқувчи-талабалар машғулотларда ва кундалик ҳаётда учрайдиган воқеа, хабар, ходиса ва турли далилларни ўзлари таҳлил қилиб, мустақил фикрга эга бўлишни мақсад қилиб қўйишлари керак. Шунингдек, олий ва ўрта махсус ўқув юртлиридаги муаммоли таълим ўқувчи-талабаларнинг изланиш фаолияти, билим ва малакаларни чуқур эгаллаб олишини, теварак-атрофдаги ўзгаришларга бўладиган қарашига катта ижобий таъсир кўрсатиш имкониятини ҳам яратиб беради.

Ўқитувчи муаммоли таълим тизимида ўқувчи-талабалар ўқув- изланиш фаолиятини шундай ташкил этадики, уларнинг диққати юзага келган қийинчилик ва камчиликларни ҳал этишга, турли ахборотларни мустақил таҳлил қилишга, ечимини топиш, умумлаштириш ва хулосалар чиқаришга, олган билим ва малакаларини кейинги дуч келадиган вазиятларда қўллаш олишга қаратилган бўлиши лозим. Демак, бунинг натижасида ўқувчи-талабаларда мустақил фикр юритиш, билим олиш, янгидан-янги мақсадларни қўйиш, янгича фикрлаш йўлларига ўрганиш ҳамда тафаккурни ривожлантириш қобилиятининг шаклланишига имкон яратилади. Ўқувчи-талабалар муаммоли таълим жараёнида ўқув материалларини муаммоли вазият шароитида ўрганишлари, тегишли маълумотларни мустақил таҳлил қилишлари, берилган ўқув масалаларини ўз фаразларини олдинга сурган ҳолда уларни исбот қилиш йўллари билан ечишлари, таълим жараёнини ўзлаштиришга ақл билан ҳаракат қилишлари уларнинг интеллектуал фаолликларини оширади.

Муаммоли дарсларда ўқитувчининг фаолияти, аввало, мавзу мазмунидан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммоларини аниқлаш, муаммоли вазиятлар тизимини яратиш, ўқувчи-талабалар олдига ўқув муаммоларини юқори илмий ва методик савияда қўйиш, дарсда мазкур ўқув муаммоларидан самарали фойдаланишга эришиш, ўқувчи-талабалар

фаолиятини муаммоларни ҳал этишга йўналтиришдан иборат бўлади.

Ўқувчи-талабаларнинг фаолияти муаммоли вазиятларни идрок этиш, ҳал қилиш усулларини излаш, муаммони таҳлил қилиб, тахминларни илгари суриш, тахминларни илмий, мантикий нуқтаи назардан асослаш, тахминларни текшириш ва хулоса чиқаришдан иборат бўлади.

Ҳозирги замон муаммоли дарсларнинг дидактик мақсади қуйидагилардан иборат:

1. Ўқув муаммоларини ҳал этишда ўқувчи-талабалар томонидан аввал ўзлаштирган билимларини ижодий қўллаб, янги билимларни эгаллаш қўникмаларини шакллантириш;
2. Билимларни ижодий ўзлаштириш ва уларни амалда қўллаш малакаларини ҳосил қилиш;
3. Изланувчанлик, қизиқиш, мотивлар, мантикий тафаккур, ижодий фаолият, ақлий камолот, заковатни ривожлантириш ва шу қабилир.

Муаммоли машғулотда муаммоли вазият бўлиши назарда тутилади ва аънанавий дарснинг: уй вазифасини текшириш, махсус оғзаки машқлар, ўқувчи-талабалар олдига дарс мақсадини қўйиш, янги ўқув материални тайёрлаш ва уни ўрганиш, янги ва илгари ўрганилган материални боғлаб мустаҳкамлаш, машғулотни якунлаб, уйга вазифа бериш каби ҳамма босқичларини ўз ичига олади. Муаммоли машғулотларда янги ўрганилаётган қонун-қоидага оид фактлар тўплаш, уларни бир-бири билан таққослаш ва таҳлил қилиш, билимларни ўрганиш ва мустаҳкамлаш жараёни параллел равишда олиб борилади.

Таълим жараёнида муаммоли ўқитиш самарали, мақсадга мувофиқ бўлиши учун уни ўқув жараёни, ўқув-тарбия ишлари асосининг бир қисмига айлантириш зарур. Муаммоли таълим ёрдамида талабаларда ўқув муаммолари ва мутахассислик масалаларини ечишга тадқиқий ёндашиш, мустақил тарзда ўрганиш маҳоратини шакллантиришни тарбиялайди.

Ҳилола ЁНДОШЕВА,  
2- Тошкент юридик  
коллежи ўқитувчиси

ўйлаган. Эътибор бериб қараса, бу маҳсулотлар кўтариб юришга оғир бўлганлиги боис харидорлар уларни сотиб олмас экан. Кашфиёт тасодифан юз берган: Голдман бир аёл оғир халтани ўйинчоқ машина устига қўйиб олганини ва уни ўғли ип билан тортиб кетаётганини кўриб қолади.

Савдогар аввалига оддий халтага ғилдираклар ўрнаттиради, кейинроқ эса механиклар ёрдамида ҳозирги аравачаларнинг биринчи нусхаси яратилади. Аравачаларни оммавий ишлаб чиқариш 1947 йилдан йўлга қўйилган ва бу дўконларнинг янги кўриниши — супермаркетлар юзага келишига сабаб бўлган.

### ҚАЙИШҚОҚ РЕЗИНА ВА АВТОМОБИЛЛАР

1844 йилда ихтирочи Чарлз Гудийер тасодифан иссиқда бўшашиб кетмайдиган, аёзда эса қотиб қолмайдиган резина тайёрлаш усулини кашф қилади. Бу технологияга Гудийернинг вулканизацияси номи берилади. Ўша пайт ишлатиш жуда қийин бўлган материал сифатини ошириш мақсадида роса уринган Гудийер кунларнинг бирида каучук ва қалайни ошхона печкасида киздириб, аралаштиради ва резина

моддаси ҳосил бўлади. Резинани исталган шаклга киритиш йўлининг кашф этилиши электроника саноатининг ривожига улкан инқилоб ясаган. Чунки бу модда ток ўтказмайдиган жуда қулай восита бўлиб, электр симларининг ҳаммаси резина билан ўралади. Гудийернинг кашфиёти замонавий автомобилнинг дунёга келишига ҳам имконият берди.

### АНТИБИОТИКЛАР

1928 йилда олим Александр Флеминг замбуруғдаги пенициллин моддаси синов ўтказаятган бактерияли моддага тушиб қолганини кўради. Микроскоп ёрдамида кузатиб, Флеминг пенициллин бактерияларни ўлдириб бораётганини англайди. Флеминг кашфиётининг аҳамияти 1940 йилда бутун дунёда антибиотик дорилар яратиш устида тадқиқотлар бошлангандан сўнг маълум бўлди. Бугунги кунда пенициллин антибиотиғи тиббиётда энг кенг қўлланиладиган восита бўлиб, бутун дунё бўйича ишлаб чиқариладиган дориларнинг 15 фозини ташкил этади.

ХУРШИДА тайёрлади



Қадим-қадимдан Шарқ халқлари ўзининг юсак маданияти, бой тарихи, тили, урф-одатлари, адабиёти, санъати, хунармандчилиги, пазандачилиги, меъморчилиги, заргарлиги ва чеварлиги билан дунё тамаддунини хайратга солиб келган.

Аждодлармиздан бизга мерос бўлиб қолган улкан маданий мерос ўзининг бетакрор жозибаси, гўзаллиги билан ҳамиша дунё халқларининг юсак эътирофи ва эътиборини ўзига жалб қилиб келган.

Бугунги глобаллашув жараёнида ҳам дунё халқларини бир-бири билан боғлайдиган, улар ўртасидаги ҳамжиҳатлик, ўзаро дўстлик ришталарини мустаҳкамлашда шарқона маданий мероснинг аҳамияти бекиёсдир. Жумладан, анъанага айланиб улгурган “Шарқ тароналари” халқаро фестивал юзлаб миллатлар ўртасида маданий алоқаларнинг ривожланиши, мустаҳкамланишида Шарқ мумтоз мусиқасининг аҳамияти нечоғлик аҳамиятга сазовор эканлигидан далолат бериб турибди.

Бугун юртимиздаги минглаб ёшларнинг ўз истеъдодларини юзага чиқариб, меҳнатларини омма эътиборига ҳавола қилишида “Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми” жамғармаси, “Камолот” ЁИХ, “Фонд Форум” доирасида ўтказилаётган “ART WEEK Style.uz” ҳафталиги “Асрлар садоси”, “Янги авлод”, “Келажак овози” ва бошқа кўплаб танловлар юртимизда ижод қилаётган истеъдодли ёшларнинг ҳар бир соҳада ўз иқтидорларини юзага чиқариш билан бирга уларни моддий жиҳатдан ҳам қўллаб-қувватлаб келмокда. Бизнинг бугунги

# Шарқона жилдо

кахрамонимиз ҳам ўзининг истеъдоди билан ажодларимиздан қолган маданий меросни бугунги кун руҳига ҳамоҳанг тарзда уйғунлаштириб, қадимий шарқнинг либослари жилоси ва нафислигини ўз асарларида акс эттириб келмоқда.

Наргиза Аҳмедова 1990 йили Самарқанд шаҳрида таваллуд топди. Ёш кизалоқ ўқувчилик даврида Шарқ халқларининг бой тарихига, юксак маданиятига, кўхна кийимлар дизайнига кизиқиб улғаяди. Бу қизиқиш Наргизани Тошкент Енгил саноат коллежининг “Дизайн андозаси” факультетига етаклади. Ўз имкониятларини янада кенгайтириш мақсадида Наргиза Москвадаги Вячеслав Зайцев мода лабораториясида бичиш ва тикишдан таҳсил олди. Наргиза ўқиш мобайнида ҳам бир қанча Республика ва Халқаро танловларда ўзининг яратган асарлари билан қатнашиб, фахрий ёрлик, дипломлар билан тақдирланди.

Унинг қадим Самарқанд тарихига бағишланган “Афросиёб” асари Тошкент шаҳрида 2006 йилда ўтказилган, Ўзбекистон Фанлар Академияси Тарих институтидаги конференцияда фахрий ёрлик билан тақдирланди. У яратган Сўзаналар 2006 йилда Самарқандда ўтказилган “Шарқ тароналари” VI Халқаро мусика фестивалида диплом билан тақдирланди. Шоира Зулфия таваллудига бағишланган танловда шоира шеърлари тўпламига бағишланган асари учун тадбир дипломи билан тақдирланди. “Сирли сайёра” асари 2007 йили “Келажак овози” танловининг Республика босқичида “Архитектура ва дизайн” номинациясининг Грантини олди. 2008 йилда Ўзбекистон-Япония халқаро ёшлар конференциясида “Японияга назар” асари учун фахрий ёрлик, “Дунёнинг етти мўжизаси” асари учун Халқаро мода фестивалида фахри иккинчи даражали диплом, “Тўзаллик симфонияси” асари 2010 йилда Москвада ўтказилган X халқаро “ЭТНО-ЭРАТО” миллий либослар мода танловида Шарқнинг энг яхши миллий либоси учун номинациясида диплом билан тақдирланди. Наргиза ўз олдида, тарихий тикиш ва бичиш технологиясини қайта жонлантириб, миллий маданият руҳини акс эттириш ва Ўзбекистоннинг бой маданий меросини бутун дунёга намойиш қилиш, шунингдек, Ўзбекистон тарихий маданий меросини сақлаб қолиш ҳамда келажак авлодларга муносиб тарзда етказишни мақсад қилиб олган. Наргиза барча асарларини бичиш ва тикишнинг тарихий анъаналари асосида қўлда амалга оширади. У матоларнинг “тили”, “мазмунини” тикилиши ва кўринишини сақлашга ҳаракат қилади. Тикилган ҳар бир кийимнинг безаклари Ўзбекистоннинг Самарқанд, Фарғона, Хива, Бухоро каби ҳудудлари анъаналар тарихидан маълумот беради. 2011 йил Наргизага омад олиб келди. У Фонд Форум гранти асосида “Шарқ-Наргиза” фирмасини ташкил қилди.

Ҳозирги кунда фирмада чеварлар миллий матоларимиз – атлас, адрас, шойи ва қуроқлардан тарихий намуналар асосида миллий ва замонавийликни ўзида акс эттирган янги-янги либослар яратмоқда.

Наргиза тиккан кийимлар ўзининг шарқона жилоси, нафислиги, бежирим ҳамда қулайлиги билан ўз харидорларини топмоқда.

*Аҳмад ТўРА*



# QADRIYATLAR QADRI

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги 222-сонли ҳамда 2011 йил 23 февралдаги “Номоддий маданий мерос муҳофазасига онд норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 47-сон қарорлари ижросини таъминлаш мақсадида Тошкент шаҳридаги “Grand Nur” меҳмонхонасида “Ўзбекистоннинг номоддий маданий меросини ҳужжатлаштириш” мавзусида Республика ўқув-семинари бўлиб ўтди.

Мазкур ўқув-семинар Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик ҳамда ахборот маркази, ЮНЕСКОнинг Осиё ва Тинч океани минтақаси номоддий маданий мероси бўйича халқаро ахборот ва ҳамкорлик маркази, ЮНЕСКОнинг Марказий Осиё тадқиқотлари халқаро институти ҳамда ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий комиссияси билан ҳамкорликда ташкил этилди.

Маданият ва спорт ишлари Вазирлиги Ижодкор ёшлар билан ишлаш, халқ ижодиёти ва хаваскорлик санъатини ривожлантириш бошқармаси бошлиғи Бармат Дурдиев Республика ўқув семинарини очиб, номоддий маданий мерос объектларини инвентаризация қилиш бўйича муҳим маълумотларни берди.

Мазкур семинар 3 бўлимда ташкил этилиб, 1-бўлим Ўзбекистонда “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро Конвенция” талабларининг бажарилиши деб номланди. Тошкент давлат маданият институти кафедра мудири, профессор Ўрозали Тошматов “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш ва сақлашнинг ҳуқуқий асослари” мавзусида нутқ сўзлаб, бу борада дунё миқёсида ва юртимизда амалга оширилаётган ҳаракатлар, Ўзбекистонда ҳуқуқий асоснинг яратилиши ҳамда давлат дастурини яратиш босқичлари ҳақида тўхталиб ўтди.

Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик маркази раҳбари Шавкат Ёлдошев “Конвенция талабларини бажариш учун масъул этиб тайинланган ташкилот ва муассасаларнинг вазифалари” мавзусида сўзга чиқиб, “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини амалга оширишда бажариладиган асосий вазифалар ва уларнинг ижрочилари билан таништирди.



Ўқув-семинарнинг 2-қисми Номоддий маданий мерос элементларини ҳужжатлаштириш масалаларига бағишланди. “Ўзликни намоён этишнинг оғзаки анъаналари ва шаклларини ҳужжатлаштириш мезонлари” тўғрисида Ўзбекистон Фанлар академиясининг Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти бўлим бошлиғи, профессор Маматкул Жўраев маълумот бериб, бу йўналиш эпик, лирик ва драматик каби турларга бўлиниши, бугунги кунда ижрочилик санъатининг қиссахонлик жанри йўқолиб бораётгани, ўзбек халқ оғзаки драмасини ривожлантириш лозимлиги, номоддий маданий мерос объектларини ҳужжатлаштиришда тил хусусиятларини (шева, объектга оид атамалар) сақлаб қолиш ва тадқиқот ишларига мазкур соҳада таълим олаётган ёш кадрларни жалб этиш бўйича ўз фикрларини билдирди.

Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори Рустам Абдуллаев “Ижро санъатини ҳужжатлаштириш мезонлари” хусусида гапириб, Фарғона водийсининг анъанавий







томоша санъати – дорбозлик, масхарабозлик, кизикчилик, кўғирчоқбозлик, аскиячилик; анъанавий ракс санъати – аёллар ва эркеклар ракслари, якка ракс; водийга хос ракслар (Тановор, Андижон полкаси ва х.к.); халқ ўйинлари – болалар ва катталар ўйинлари, уларнинг турларига тўхталиб ўтди ва тадқиқот жараёнида анъанавий ижрочилик ва томоша санъати намуналарини инвентарлаштириш бўйича намунавий анкетани тақдим қилди.

Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих институти “Этнология бўлими” мудири, профессор Адхамжон Ашуров “Жамиятнинг урф-одатлари, маросимлари, байрамларини хужжатлаштириш мезонлари” хусусида маъруза қилиб, анъанавий урф-одатлар, байрамларни тадқиқ қилувчи соҳалар, ўзбек халқ анъанавий мавсумий маросимлари таснифи, миллий халқ ўйин ва томошалари, ўзбек халқининг анъанавий тақвимий маросимлари ҳақида маълумот берди ва расм-русумларнинг ўзига хос хусусиятларини хужжатлаштиришда миллий анъаналарнинг давомийлиги, тарихий асосга ҳамда маҳаллий аҳамиятга эга эканлиги каби мезонлар эътиборга олиниши лозимлигини айтиб ўтди.

“Анъанавий хунармандчилик билан боғлиқ билим ва кўникмаларни хужжатлаштириш мезонлари” бўйича Ўзбекистон Фанлар Академияси Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти бўлим мудири, профессор А.Ҳақимов иштирокчиларга маълумот бериб, Ўзбекистон бадий хунармандчилигини рўйхатга олиш масалаларига тўхталиб ўтди ва ушбу йўналишда тадқиқот олиб борадиган эксперт-мутохассисларни рўйхатга олинадиган объектларга



қўйилган талаблар ҳақидаги сўровнома билан таништирди.

3-бўлим номоддий маданий меросни хужжатлаштиришда дала ишлари (экспедиция)нинг аҳамияти масаласига бағишланди.

ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий комиссияси бош эксперти С.Маллахонов номоддий маданий меросни сақлаш ва ривожлантириш бўйича ЮНЕСКО томонидан олиб борилаётган ишлар хусусида тўхталиб, 2012 йилнинг апрель ойида Фарғона водийси (Андижон, Фарғона ва Наманган) вилоятларига уюштирилаётган комплекс экспедиция муҳим аҳамиятга эга эканлиги, мазкур ҳудудда ташкил этилган экспертлар гуруҳи Фарғона водийси (Фарғона, Андижон ва Наманган) га хос бўлган объектларнинг аниқ рўйхатини ишлаб чиқиши кераклиги, объектлар рўйхатини тузишда фақат шу ҳудудга тегишли хусусиятлар ўрганилиши лозимлигини таъкидлади.

Шундан сўнг Қорақалпоғистон Республикаси ҳамда вилоятлар халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик марказлари директорлари ҳудудлардаги мавжуд номоддий маданий мерос элементларини хужжатлаштириш бўйича жойларда амалга оширилган чоратadbирлар юзасидан ўзаро фикр алмашдилар. Маърузалар сўнггида муҳокамалар ўтказилиб, иштирокчилар ўзларини кизиқтирган саволларига жавоб олдилар.

*Муҳайё ҚУДРАТОВА*





# UZUKLARDA ZOHIR MA'NOLAR

Халкимизда бир-бирига муносиб келин-куёвларни “узукка кўз кўйгандек” деб таърифлашади. Узук ҳам алоҳида маъно касб этади бизда. Аслида узук нафақат бизда, дунёнинг деярли барча халқларида тақинчок сифатидан ташқари турли маъноларда тақилар экан. Шу туфайли узуклар инсон ҳаётида ўзига хос ўрин эгаллаб келган. Узукларнинг келиб чиқиш тарихи аниқ бўлмаса-да, улар бир неча минг йиллардан бери мавжудлиги аёндыр. Узукларни одамлар зеб сифатида яратилган, унга муттасил сайқал бериб келишган. Бугунга қадар ҳам узуклар инсон бармоқларини безаб келмоқда. Узукларнинг сирлари, уларга жо бўлган илоҳий қудратлар тўғрисида кўпгина афсоналар тўқилган, эртаклар яратилган. Бугунги кунда ҳам узуклар номи билан боғлиқ кўшиқлар, кинолар, асарлар яратилганки, улар бизга яхши таниш.

Шундай экан, узуклар ва никоҳ узуги тарихи, қолаверса, халқлар орасида узук қандай эътиборга молик бўлгани ҳақида қисқачина маълумотга эга бўлсак.

Нима учун билакузук ёки зираклар никоҳ тимсоли сифатида олинмасдан, айнан узук икки ёш никоҳини билдирувчи белги бўлиб қолди? Манбаларда айтилишича, дастлаб узукни Миср фиръавнлари тақишган экан. Узуклар шунчаки қўл безаги бўлиб қолмасдан, муҳр вазифасини ҳам ўтаган. Вақт ўтиши билан фиръавнлардан кейин ўрта табақадаги одамлар ҳам узук тақа бошлашган. Лекин узуклар ўз кўриниши билан инсон мавқеини билдириб турувчи белги бўлиб қолаверган. Қадимги Римда тилла узукни фақатгина сенаторлар тақишган, оддий фуқароларга эса фақат темир узук тақиш мумкин бўлган.

Кейинчалик Германия ва Римда ёш келин-куёвнинг бир-бирига узук тақиш анъанаси пайдо бўлади. Бора-бора бу анъана черковларда удум сифатида қабул қилинган ва ҳозиргача сақланиб қолган.

Никоҳ белгиси сифатида нима учун айнан узук танланган деган саволга келсак, узук зирак ёки билакузукдан фарқли ўлароқ халқа, яъни айлана шаклида бўлиб, боши ва охири йўқ, яъни чексиз демақдир. Ёш келин-куёв никоҳининг ҳам барқарор ва бир умрлик бўлиши учун рамзан узук мос тушади.

Узук тақиш турли халқлар орасида ҳар хил белгиланган. Масалан, баъзи халқлар ҳозиргача узукни чап қўлининг (номсиз) бармоғига тақишади. Аксарият халқларда эса ўнг қўлининг (номсиз) бармоғига тақиш урф бўлиб келмоқда. Русча “кольцо” сўзи қадимги славянча атамадан келиб чиққан бўлиб, коло, яъни айлана, халқа маъносини билдиради. Қадим халқларда сочга ёки кийимга иплар билан тугунлар ўтказиш урф бўлган. (Ҳозир ҳам

баъзи қишлоқларимизда келин-куёвнинг елкаларидан оқ ип ўтказиб тикиш одати сақланиб қолган). Булар инсонни ёмон кучлардан сақлайди, тугун айланасидан ҳар-хил ёмон инс-жинслар ўтолмайди, деб билишган. Шу қаторда узук айланасини ҳам ҳимоя воситаси сифатида тушунишган. Гўдакларни чўмилтириш жарёнида сувга кумуш узук ташлаб қўйилса, бу узук ундаги касалликларни ҳайдайди деб билишган. Чақалоқ ухлашга ётқизилганида эса ёстиғи остига, албатта, узук қўйилган.

Узук ва зиракларга ишлов бериш, уларга ҳар хил тош ва маржонлар ўрнатиш уларнинг жозибасини оширишига қарамай, римлик хоним ва хонимчалар олтин ёки кумуш тақинчоқларни ортиқча тош-қўзларсиз тақишни маъқул қўришган. Кейинчалик, 1454 йилларда олмосга ишлов бериб тилла узукларга ўрнатилиши уларни янада гўзаллаштириб юборди.

Қадимдан қўл бармоқлари орасида номсиз деб аталувчи бармоқ инсон юрагига яқин дейишади. Шу сабаб севишганлар никоҳ узугини айнан шу бармоққа тақиши унинг қаллиғи, турмуш ўртоғи борлиги ҳақида белги вази-фасини ўтаб келмоқда.

Узукка ружу қўйиш римликлар орасида шунчалик авж олиб кетганки, баъзи кишилар бир қўлига 16 донагача узук тақиб юришган. Узук тақиш ҳатто фаслларга бўлиниб, қиш фаслида қалин ва оғир узук тақиш, ёзда эса ингичка ва на-фис узук тақиш удум бўлган экан.

Шу тарика халқлар орасида узук билан боғлиқ ҳар хил ирим ва ўзига хос қоидалар пайдо бўлган. Масалан, никоҳ узуги ҳақидаги қоидалар:

— тўй қуни никоҳ узугидан бошқа узук тақмаслик керак;

— никоҳ узуги қўлқоп кийган ҳолда тақилмайди ёки узук тақаётганда, албатта, қўлқоплар ечилади;

— тўйдан олдин ҳам, кейин ҳам никоҳ узугини ҳеч кимга тақиб қўришга бермаслик керак;

— никоҳ пайти узук тақиш маросимидан кейин ҳеч қачон узукнинг бўшаган кутисини ёки узук солинган ли-копчани келин ҳам, куёв ҳам қўлига зинҳор олмаслиги

керак, иложи борича уларни яхши ниятда турмуш қуриш арафасидагиларга бериш лозим;

— узук тақиш маросимида узукни қўлдан тушириб юбориш — айрилик нишонаси эмиш. Агар ушбу ҳолат рўй бергудек бўлса, бунинг олдини олиш ирими ва чоралари бор экан. Узукни тақишдан олдин узук халқасидан ип ўтказиб, кейин тақилар ва бу ип ҳамма ёмон ниятларни ўзига тортиб оларкан;

— никоҳ жараёни тугагач, узукни ким тушириб юборган бўлса, ўшанинг ўзи ипни ёқиб, “Менинг ҳамма ғам-ғуссаларим шу оловда ёнсин” деб ният қиларкан;

— никоҳ узугини йўқотиш айрилик ва ажралишдан даракдир.

Никоҳ маросими билан боғлиқ турли урф-одатлар бизда ҳам мавжуд. Никоҳ пайтида узук тақиш, оёқ босиш, ойнага қараш одати бизда ҳам бор. Аслида булар никоҳ маросимини қизиқарли ўтказиш учун ўйлаб топилган иримлар бўлиб, кейинчалик анъанага айланиб кетган. Бу тадбирларни ўтказса ҳам, ўтказмаса ҳам фарқи йўқ. Аслида инсонларни никоҳ бир-бирлари билан боғлайди. Узуклар эса оддийгина тақинчоқ, шунчаки бир зеб-зийнат, холос...

Комил ЖОҲТОЕВ  
тайёрлади





### ЭҲТИЁТ БЎЛИНГ, ТЕЛЕФОН!

Уяли алоқа воситалари кашф қилинганига унча кўп вақт бўлгани йўқ. Бироқ узоғимизни яқин, мушқулимизни осон қилаётган бу дастурлар ҳақида жуда кўп салбий фикрлар ҳам айтилмоқда. Қанчалик кўп айтилмасин, ёзилмасин, бугун каттаю кичикнинг қўлида, чўнтагида, бўйнида, ёнида телефон. Ҳаётимизнинг узвий бир қисми бўлган бу аппаратлар ҳақида яна бир гап. “Environmental Working Group” ташкилоти нурланиш жиҳатдан энг хавфли (инсонда мия рақини келтириб чиқариши мумкин бўлган) уяли телефонлар рўйхатини тақдим этди.

Инсон саломатлиги учун хавфли уяли алоқа телефонлари: “BlackBerry Bold”, “Motorola Droid”, “LG Chocolate Touch”, “Nexus One” ва “iPhone 3GS”. Ушбу аппаратларда захарли нурланиш: 1,19 Вт/кг дан то 1,55 Вт/кг гача етар экан.



### АҚЛИИ ЭКРАН

Офисларда электр қувватини тежаш мақсадида Япониянинг Eizo Nanao Corp. компанияси инфракизил датчикли рангли мониторларни ишлаб чиқарди. Тизим қуйидагича ишлайди: компьютер эгаси ўрнидан туриши билан монитор автоматик равишда ўчади ва ходим жойига ўтириши билан қайта ёқилади.

23 дюймли монитор иш жараёни давомида сарфлайдиган электр қуввати – 25 Вт га тенг. Дисплейлар 21 май куни сотувга чиқарилиб, нархи 385 АҚШ долларини ташкил этиши кутилмоқда.



### БРАЗИЛИЯ ҚАМОҚЛАРИДА ҲОЗЛАР...

Бразилия шимоли-шарқидаги қамокхоналарнинг бирида зўравонлик ва тартибсизликларнинг олдини олишда ҳозлардан фойдаланишмоқда. 153 кишигагина мўлжалланган қамокхонада ҳозирги кунда 255 нафар маҳбус сақланади. Қамокхона бошлиғи бу ҳолатда хавфсизликни таъминлашнинг энг арзон йўлини топишга мажбур бўлди. Ҳозлар қўлга тез ўрганади, улар овози анча баланд ва етарлича агрессив ҳисобланади. Улар зарурият чиққанида айбдорларни жазолашади ёки қўриқчиларни чакоришади. Ҳозлар инсонга итларга нисбатан кўп зарар етказа олмаганликлари билан ҳам қамокхона бошлиғига маъқул тушганлар.

## БУҚАЛАМУНЛАР



Буқаламун ранги унинг эмоционал ҳолатига боғлиқ бўлади. Агар унинг ранги атрофдаги фон билан мос келса, бу фақатгина тасодиф, ҳолос.

Буқаламун кўрканида, уни қўлга олишса ёки у бошқа буқаламун билан жангда ғалаба қозонса, ўз рангини ўзгартиради. Шунингдек, ҳарорати ёки атроф-муҳит ёруғлик даражаси ўзгарганда тана туси ўзгариши мумкин.

Буқаламун териси хроматофор деб номланувчи бир неча хужайралар қатламларидан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири ўз пигментларига эга. Қатламлар орасидаги ўзаро муносабатларнинг ўзгариши терини турли рангларга киришга мажбур қилади ва натижада буқаламунни ҳаракатланувчи ранглар ёғдусига айлантиради.

Буқаламун кўзларини мутлақо бир-бирига боғлиқ бўлмаган равишда ҳаракатлантириши ва йўналтириши мумкин, яъни бир вақтнинг ўзида умуман қарама-қарши томонларга қараши мумкин.

## БАНАН — РЕЗАВОР МЕВА



Банан ўсимлиги бу улкан бута бўлиб, унинг меваси эса резавор мева ҳисобланади. Қоидага мувофиқ резавор мевалар – юмшоқ, ширали ичида уруғлари бўлган мевалардир.

Бута эса – эти қалин, лекин ёғочлашмаган, гуллаб ҳосил берганидан сўнг нобуд бўладиган ўсимлик ҳисобланади. Аммо бундай қоида ҳар доим ҳам тўғри бўлавермайди, масалан, шалфей, тошчўп ва розмарин пояси ёғочлашади. Анор, анжир сингари бугалар кўпийиллик ҳисобланади.

Шундай қилиб, ўсимлик гуллагандан сўнг ердан тепада бўлган қисми бутунлай қуриб кетади. Бананларда эса ажойиб ҳолатни кузатса бўлади. Бутанинг бир қисми қуриб қолганидан сўнг, илдиз бўйлаб ёнидан бошқаси чиқа бошлайди. Шу тарика бир неча йил ўтгандан сўнг 1 – 1,5 метрли ўсимлик пайдо бўлади.

Банан бизга Малайзиядан келтирилган, бу ерда ушбу резавор мевалар 10 минг йилдан бери етиштирилади. Жанубий Ғарбий Осиёда учраб турадиган ёввойи бананлар қаттиқ уруғлари ва сергўштлиги билан ажралиб туради. Улар кўршапалаклар ёрдамида чангланади.

Биз харид қиладиган бананлар – фермерлар томонидан махсус танланган этдор ва уруғлари кам нав. Бананнинг маданийлаштирилиши реза мевага маза, стериллик берди.

Биз истеъмол қиладиган бананлар инсон аралашуви билан уруғлантириб борилиши сабабли 100 йилдан бери генофонди ўзгармайди. Бунинг оқибатида банан ўсимлиги турли хил касалликларга учраб келади. Бананнинг кўп турлари шу бугунгача ҳар хил касалликларга дучор бўлиб йўқолиб кетишга улгурди. Агарда яқин кунларда бананларнинг генетик янгиланган тури яратилмаса, улар ҳақида унутишимизга тўғри келади.

## УЛКАН ТАНГАЛАР ОРОЛИ

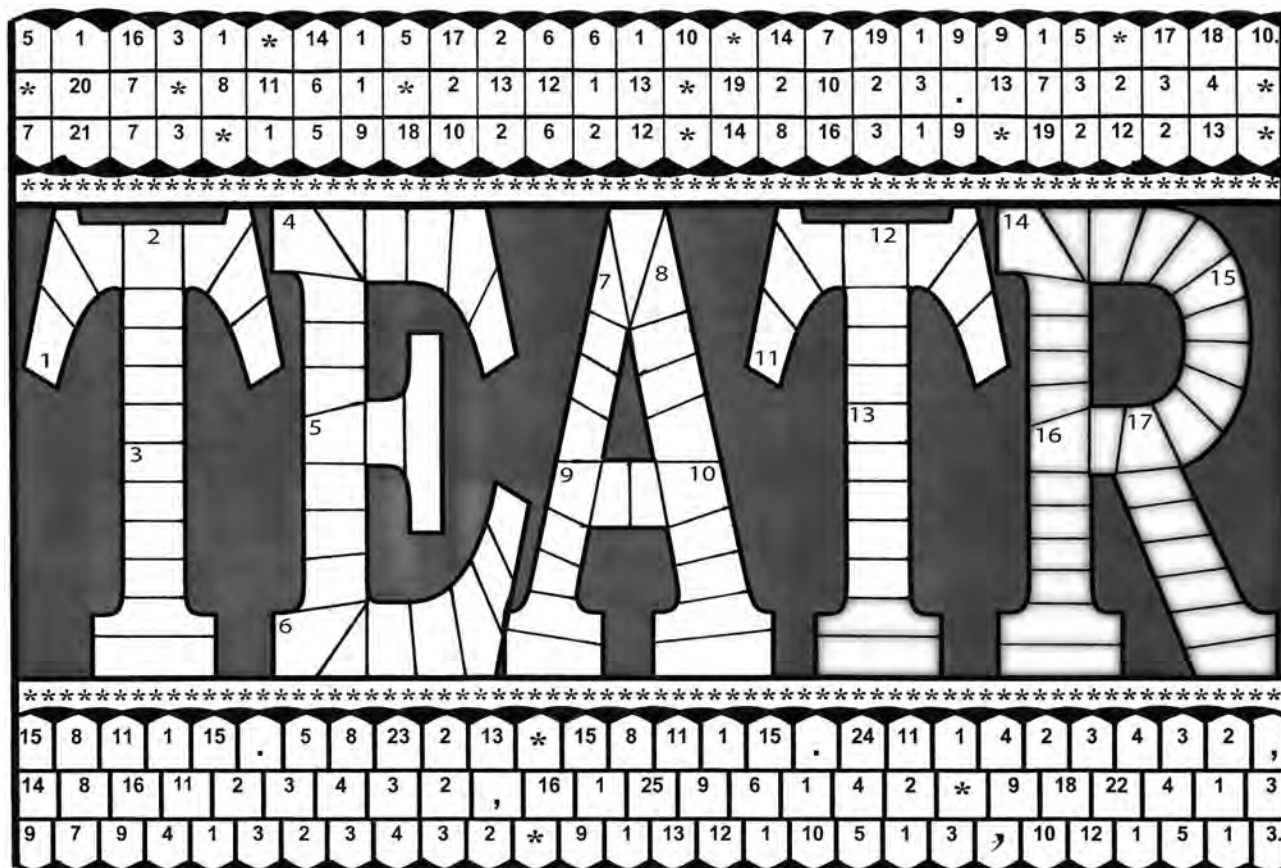


Нигина ҚОДИРОВА  
тайёрлади

Қадим замонлардан бери тангаларнинг кўринишига, оғирлигига ўрганиб қолганмиз. Микронезия архипелагидаги Яп оролида энг антиқа пул белгилари мавжуд. Ҳеч бир қармонга сиғмайдиган бу пул белгисининг диаметри уч метрга тенг, вазни эса 4 тоннадан ошади. Ушбу пул белгилари билан асосан ер, кўчмас мулк савдоси каби аҳамиятли олдидотди ишлари амалга оширилган. Ҳар пул белгисининг қиймати тошлар ҳажмига (оролда бундай тошлар жуда кам эди), пулни етказиб бериш йўли ва ҳаттоки тош ўтмишига боғлиқ эди. Рай ва ренг номли тошларни (қадимда уларни шундай аташарди) Яп оролига Паллаудан каноэда олиб келишган, бу эса деярли 450 денгиз милага тенг масофадир. Пулни етказиб бериш қанчалик қийин бўлса, унинг қиймати шунчалик кўпроқ бўлган. Айниқса, пулни етказиб беришда инсон ҳалок бўлган бўлса, буни орол яшовчилари алоҳида қадрлашарди.

Ҳозирда япликлар кундалик келишувларни амалга оширишда миллий пул бирликлари билан биргаликда тош пул белгисидан ҳам фойдаланишмоқда. Тараққиёт натижасида пулни узун таёқлар ва ёғочли ғалтақлар ёрдамида кўтариб юришдан воз кечилган.

# KROSSVORD



## КРОССВОРД

Энига: 1. Сахналаштирилган Ўзбек халқ қахрамонлик достони. 4. Аския учун танлаб олинган мавзу, ижро услуги. 5. Драматик асар қисми. 6. Атоқли устоз актёр, Ўзбекистон халқ артисти. 7. Катта томоша хонаси. 9. Ижод маҳсули. 11. Усмон Азим драмаси. 12. «Майсаранинг иши» комедияси қахрамони. 13. Гўзаллик, чирой.

Бўйига: 2. Вильям Шекспир трагедияси. 3. Атоқли ўзбек шоири, «Соҳибқирон» драмаси муаллифи. 4. Саҳна асарининг тугалланган бир қисми. 5. «Парвона» драмасидаги трамвай ҳайдовчи образи. 7. Ёзувчи Ўлмас Умарбековнинг сахналаштирилган асари номидан: «Фотима ва ...». 8. Тарафма-тароф бўлиб ижро этиладиган қўшиқ. 9. Саҳнада қахрамонни гавдалантирувчи санъаткор. 10. Ўзбек халқ рақс куйи. 14. Максуд Шайхзоданинг «Мирзо Улуғбек» трагедияси қахрамони. 16. Алишер Навоий сиймосини гавдалантирган атоқли санъаткор, Ўзбекистон халқ артисти. 17. Олимжон Холдор каламига мансуб тарихий драма.

Ёйлар бўйича: 14. Муқимий номидаги мусикали театрда фаолият олиб борган Ўзбекистон халқ артисти. 15. Ж. Вердининг «Травиата» операсида Муяссар Раззокова ижросидаги образ.

## МУАММОНОМА

Калит сўзлар: 1. Атоқли адиб Абдулхамид Сулаймон ўғли Чўлпон драмаси - 25, 11, 19, 2, 3, 18, 10.

2. «Одам бўлиш кийин» романи асосида Эркин Усмонов инсценировка қилган «Садоқат» спектакли бош қахрамони - 4, 7, 12, 21, 8, 16, 11, 1.

3. Анвар Обиджон асари асосидаги сахна асари - 14, 8, 13, 22, 18, 12, 23, 18, 3.

4. Шуҳрат Ризаевнинг Ёш томошабинлар теарида режиссёр О. Салимов сахналаштирган асари - 6, 2, 5, 15, 18, 9, 8, 15, 1.

5. Қиёфага киришда қўлланиладиган мослама - 3, 2, 19, 18, 20.

6. Воқеаларни ҳазиломуз кулги билан тасвирлаш - 24, 14, 18, 11.

7. Томоша залида бир неча киши учун ажратиб ясалган махсус жой - 12, 18, 17, 1.

Энди шакл атрофидаги рақамларни калит сўзлари жавобларидаги мос ҳарфлар билан алмаштириб, муаммонгани ҳал этинг. Шунда атоқли санъаткор А. Ҳидоятлов эзид қолдирган ўғитлардан бирини билиб оласиз.

## ЖАДВАЛЛИ КРОССВОРДНИНГ ЖАВОБЛАРИ:

Энига: 1. Жиззах. 2. "Лада". 3. Комилова. 4. "Бобурнома". 5. Или. 6. Том. 7. "Лион". 8. Адо. 9. Ажам. 10. Ем. 11. "Жар". 12. "Чоргоҳ". 13. Илдам. 14. Баобаб. 15. Қанот. 16. Нодира. 17. Ни. 18. Арис. 19. Оч. 20. Мард. 21. Араби. 22. "ЯК". 23. Ёл. 24. Лола. 25. Обрў. 26. Адир. 27. Ин. 28. Шараф. 29. Уч. 30. Ван. 31. Саноат. 32. Гайка. 33. Орол. 34. Нота. 35. Ричаг.

Бўйига: 1. Жиблажибон. 2. "Инсон". 3. Ол. 4. Жала. 5. Имкон. 6. Зебигардон. 7. Ун. 8. Або. 9. Рур. 10. Чора. 12. Акрил. 13. Мадад. 14. Ўш. 15. Хон. 16. Автол. 17. Мотобол. 18. Риал. 19. Ра. 20. Лимон. 21. Қаср. 22. Ангор. 23. Алам. 24. Угра. 25. Алаф. 26. Али. 27. До. 28. Обод. 29. Ой. 30. Авж. 31. Дехқончилик. 32. Шом. 33. Ар. 34. Ганг.

## МУАММОНОМА

Ҳикмат: Кимки захмат чекмади,  
Рохатга ҳам етмади.

## "ЖАМИЯТ АСОСИ" АЙЛАНМА КРОССВОРДНИНГ ЖАВОБЛАРИ:

Шаклда белгиланган хонадан рақам атрофида соат мили йўналишида: 1. Набира. 2. Рўзгор. 3. Фарзанд. 4. Такдир. 5. Хурмат. 6. Аньана. 7. Ҳиммат. 8. Меҳнат. 9. Нуруний. 10. Шажара. 11. Қариндош. 12. Дилдор. 13. Хонадон. 14. Касана. 15. Шодлик. 16. Намуна. 17. Тарбия. 18. Барака. 19. Маҳалла. 20. Меҳмон. 21. Байрам.

## МУАММОНОМА

Калит сўзлар: 1. Бува. 2. Аждод. 3. Қадрият. 4. Умр. 5. Балогат. 6. Файз. 7. Насиҳат. 8. Энага. 9. Қўшни.

Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга.

								Дарс берувчи	Давлат рамзи		Ёзув анжуми		Савдо тури							
	Она ватанимиз	Ҳарорат		Муסיқа асари	Пойтахт (Европа)															
								Сариқ тусли, зийнат буюми тоши					Афсонавий махлуқ							
	Тўпли спорт уйини	Кумир кони					Истиҳола													
	Қовурма таом							Физик зарра					Тоқ рақам							
		Чин, ҳақиқат		Бева							Вақт бирлиги	Арманiston кўли								
	Ой номи	Бинокорлик ашёси						Катта		Ғоядош, ҳамкор			Нота							
				Сузиш усули	Кўп ҳолларда			Қозоғистондаги кўл												
	Адл, тўғри	Қатъий қарор		Дарс, илм олиш						Кавказдаги оромгоҳ										
									Осиёдаги давлат				Қасос							
Миллий безакли		Иртиш ирмоғи		... мумкин эмас					Фан ...Форобии			Металл ғалтак	Куй иждокори							
Миллат							Транспортли спорт	Пардоз												
	Баланд иншоот		Бино	Ботирнинг мушти ҳам...					Жуда кичик организм	Балхашга куйилади										
	Ҳамсанавис шоир	Торли соз			Рақамнинг бошланиши	Табийий бўшлиқ				Экинзор										
					Портовчи қурол				Вақт бирлиги	Идора		Авто марка	Судралиб юрувчи							
	Теннис майдони	Туркиядаги шаҳар	<p><b>Эй дўст!</b>  <b>Савоб иш қил, унинг ўлларни ўлдирадир,</b>  <b>Ғар парвариши мўл – ҳосил-да мўлдирадир.</b>  <b>Ёввойи тоқ ғовлаб ётар қир ошиб,</b>  <b>Хонакисин меваси қўлма-қўлдирадир.</b></p> <p><b>Азим СУҮОН</b></p>								Кўхна ҳисоб асбоби	Нон тури								
Украин адиби	Муסיқали сахна асари																			
		Ота (шева)																		
									Энг катта ярим орол				Нашр миқдори							
								Денгиз жонивори	Мукофот	Яқин киши										
								Иш устаси	Самолёт маркаси	Тўқнинг акси	Турк сериали									
Америка туяси	Авто марка (Россия)	Суяк таом		Француз адибаси						Қовун нави	Лавозимли олим		Россия шимоли дарёси							
			Дунай ирмоғи									Тараққиёт асоси	Товуш							

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ

## QABARIQ KO'ZGU

\*\*\*

Поездда бир йигит ўзи билан бир купеда кетаётган қизга нима деб сўз бошлашни билмасди. Охири шундай гап топди:

– Кечирасиз, сиз ҳам биз кетаётган поездда кетаяпсизми?

\*\*\*

Концерт пайтида бир аёл эрини туртиб:

– Қаранг, анави киши шундай концертда ухлаб ўтирибди, — деди.

– Шу гапни айтиш учун уйғотдингми? — деди эр жаҳли чиқиб.

\*\*\*

Қизнинг онаси:

– Қизим машинани яхши ҳайдайди, чанғида учади, пианино чалишни биллади. Бўлажак куёвнинг қўлидан нималар келади?

Йигитнинг онаси:

– Ўғлим кир ювишни, дазмоллашни, пишириклар пиширишни биллади.

\*\*\*

Эр:

– Тушимда дунёнинг энг гўзал аёлига севги изҳор қилибман...

Хотин:

– Хўш, нима деб жавоб қилибман?

\*\*\*

– Сизнингча ким ақллироқ: аёлларми, эркакларми?

– Аёллар!

– Нега бунақа деб ўйлайсиз?

– Ахир, эркакларнинг чиройли оёқларига учиб турмуш қурган бирорта аёлни кўрганмисиз?!

\*\*\*

– Сизга турмушга чиқаётганимда тентак эканман...

– Мен ҳам тажрибасизлик қилиб буни пайкамабман...

\*\*\*

– Вой ўрток, уйларинг турган-битгани ваҳима экан-ку! Эринг доим шунақа хуррак отадими?

– Йўк, фақат ухлаганида...



Албатта, сизни операция қилиш жуда зарур! Бўлмаса меҳнат таътилида дам олишга пулим етмайди.



Агар инсон маймундан пайдо бўлганлигига ишонмасанг, бор, отангга яна бир қараб кел.



Чиптангизни асло йўқотиб қўйманг! Акс ҳолда бу шеригингиз билан қайтиб чиқишда сизда муаммо туғилиши мумкин.



«Севгининг кўзи кўр» — деб нимага шама қилди ўзи у?



Мана бунақасига-чи, оғрияптими?

Азамат ФАЙЗУЛЛАЕВ тайёрлади